

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

AHMET İNAM FELSEFESİNDE GÖNÜL

OYA PEDÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

AHMET İNAM FELSEFESİNDE GÖNÜL

OYA PEDÜK

Danışman : Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Muhammet Fatih KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ

Üye: Doç. Dr. Muhammet Fatih KILIÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2021

Oya PEDÜK

ÖZET

AHMET İNAM FELSEFESİNDE GÖNÜL

OYA PEDÜK

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ

Ağustos 2021, 107 sayfa

Çağdaş Türk Felsefesinin önemli temsilcilerinden biri olan Ahmet İnam, 1990’lı yılların başında Gönül Felsefesi adını verdiği, Anadolu kültürünü ve Anadolu insanının hayatını merkeze aldığı bir felsefi inşaya girişmiştir. Gönül Felsefesi, İnam’ın evrensel sorunlara cevap ararken yerel olandan yola çıkması sonucu ortaya çıkan bir felsefedir. Gönül Felsefesini temellendirdiği “gönül” kavramı, başka dillerde karşılığı olmayan öz Türkçe bir kelimedir. İnam, felsefi inşasında gönül kavramını derinleştirmiş ve bu kavramı beden, duygu, akıl ve çevre ile birlikte irdelemiştir. Kendisini, arayan ve deneyen bir yolcu olarak betimleyen İnam, son yıllarda “can” kavramının gönle olan katkısını keşfetmiş ve Gönül Felsefesini can kavramıyla zenginleştirmiştir. Can, gönlün ilk halidir. İnam’a göre birey can sahibi olmadan gönül sahibi olamaz.

Araştırmamız giriş ve sonuç bölümü hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı ve önemi açıklanmıştır. Birinci bölümde Ahmet İnam’ın hayatı ve düşünce dünyası anlatılmıştır. İkinci bölüm; Gönül Felsefesi, gönül ve can kavramları ve Gönül Felsefesi Anadolu’luk ilişkisinin açıklandığı bölümdür. Üçüncü bölümde İnam’ın etkilendiği kavram ve düşünürlere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde XIII. yüzyılda Anadolu-Türk bilgeliğinin temelinde olan varlığı içten dışa bir bütün olarak ele alan “nous” esaslı düşünüş tarzı ile rasyonel yetiyi esas alan “logos” esaslı düşünüş tarzı arasındaki fark Anadolu’yu mayalayan Yunus Emre ve Nasreddin Hoca’nın şahsiyetlerinde değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde Gönül Felsefesinin Anadolu-Türk bilgeliğinin devamı olup olmadığı tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise bu araştırmadan elde edilen sonuçlara ve sonraki çalışmalar için önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gönül Felsefesi, gönül, can, kültür, nous, logos, Türk-Anadolu bilgeliği

ABSTRACT**HEART IN AHMET INAM PHILOSOPHY****OYA PEDÜK****Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Tuna TUNAGÖZ****August 2021, 107 pages**

Ahmet Inam, one of the prominent representatives of Contemporary Turkish Philosophy, embarked on a philosophical construction that he called the Heart Philosophy in the early 1990s, focusing on the Anatolian culture and the life of the Anatolian people. Heart Philosophy is a philosophy that emerged as a result of Inam's departure from the local while seeking answers to universal problems. The concept of "heart", on which the Heart Philosophy is based, is a pure Turkish word that has no equivalent in other languages. Inam deepened the concept of heart in his philosophical construction and studied this concept together with body, emotion, mind and environment. Describing himself as a traveler who seeks and tries, Inam discovered the contribution of the concept of "life" to the heart in recent years and enriched his Heart Philosophy with the concept of life. Life is the first state of heart. According to Inam, an individual cannot have a heart without having a life.

Our study consists of four main chapters, except the Introduction and Conclusion. In the introduction part, the purpose, scope and importance of the research are described. In the first chapter, Ahmet Inam's life and his world of thought are explained. Second chapter is the part where Heart Philosophy, the concepts of heart and life and the relationship between Heart Philosophy and Anatolia are explained. In the third chapter, the concepts and thinkers that influenced Inam are included. In the fourth chapter, the difference between the nous-based thinking style that is the basis of the Anatolian-mustafa Turkish wisdom in the 13rd century, and the logic-based thinking style based on rational ability are evaluated in the personalities of Yunus Emre and Nasreddin Hodja, who fermented Anatolia. In this chapter, whether the Heart Philosophy is the continuation of Anatolian-Turkish wisdom or not is discussed, too. In the conclusion part, the results obtained from this study and recommendations for further studies are given.

Keywords: Heart Philosophy, heart, life, culture, nous, logos, Turkish-Anatolian wisdom

ÖN SÖZ

Ahmet İnam, bir okyanus olan evrensel felsefeyi Anadolu ırmağıyla besleme niyetiyle yola çıkmış bir düşünürdür. Türk insanının düşünce iklimine kitapları, denemeleri, köşe yazıları, TV programlarıyla katkı sağlayan İnam, Gönül Felsefesi ile çetin bir yol hikâyesine imza atmaktadır. Bu yolu zorlu kılan onun alışılmış kalıplara başkaldıran, kimilerince akademik kabul edilmeyen felsefe yapma tarzıdır. Onun felsefesi türkünden, şarkıdan, atasözünden beslendiği gibi, günlük hayatta hiç farkına bile varmadığımız nesneler de onun felsefesinin konusu olabilmektedir. Kendisine Yunus'tan Sokrates'e, Nietzsche'den Karacaoğlan'a ilk bakıldığında her biri başka alanlarda ilham kaynakları ve hocalar seçmiştir. İnam, bu farklılıklardan bir harmoni yaratarak kendine özgü bir tarz oluşturmayı başarmıştır. Onu diğer düşünürlerden ayıran ve geleceğe taşıyacak olanın da bu özgün tarzı olduğunu düşünüyorum.

Bu tezin gerçekleştirilmesinde kıymetli bilgi ve birikimiyle bana destek olan danışmanım Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ'e teşekkürlerimi sunarım. Keza felsefe yolculuğumda beni yüreklendiren, tezimin her aşamasında sonsuz sabırla katkı sunan ve teze kendisiyle başladığım ilk danışmanım Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ'e, kaynak bulmamda bana yardımcı olan ve tezime ilham veren Prof. Dr. Ahmet İNAM'a da teşekkürü bir borç bilirim. Sayın meslektaşım Mustafa YILDIRIM'a da tezime sağladığı yardım ve katkı için ayrıca teşekkür ederim.

Hayatta ilkeli duruşuyla bana örnek olan babam Selahattin PEDÜK'e, sağladığı çalışma ortamıyla ve verdiği manevi destekle hayatımı kolaylaştıran annem Zuhâl PEDÜK'e ve motivasyonumu hep yüksek tutan abim Ziya PEDÜK, kız kardeşim Gönül ARIKOĞLU PEDÜK ve minik yeğenime canı gönülden teşekkür ederim.

Oya PEDÜK

Adana / 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	3
2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Sınırlılıklar ve Varsayımlar (Sayıtlılar)	7

BÖLÜM I

AHMET İNAM'IN HAYATI VE FELSEFESİ

1.1. Ahmet İnam'ın Hayatı	8
1.2. Ahmet İnam'ın Felsefî Arayışı	11
1.2.1. Ahmet İnam'ın Düşünce Dünyası	11
1.2.2. Ahmet İnam'ın Felsefi Dünyası	14

BÖLÜM II

AHMET İNAM'IN GÖNÜL FELSEFESİ

2.1. Gönül Nedir?.....	18
2.2. Ahmet İnam'da Gönül Kavramı ve Özellikleri	22
2.2.1. Ahmet İnam'da Gönül Kavramı	22
2.2.2. Ahmet İnam'da Gönül Kavramının Özellikleri	25
2.3. Gönül Felsefesi	30
2.4. Gönül Felsefesi ve Anadolu'luk İlişkisi.....	33
2.5. Gönül Felsefesinde Can Kavramı	36
2.5.1. Can Nedir?	36
2.5.2. Gönül Felsefesinde Can Kavramının Yeri.....	38

BÖLÜM III

GÖNÜL FELSEFESİNİ ANLAMLANDIRMADA TARİHSEL ARKA PLAN

3.1. Platon'da Eros Kavramı ve Symposion Diyalogu	41
3.2. Nietzsche ve Üstinsan Düşüncesi	49
3.3. Heidegger'de Nostalji İdealizmi ve Kavram Üretme	59
3.4. Yunus Emre ve Sırlaşmak.....	66
3.5. Mavi Anadoluculuk Düşüncesi.....	69

BÖLÜM IV

NOUS-LOGOS BAĞLAMINDA GÖNÜL FELSEFESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Logos Esaslı Kavrayış	74
4.2. Anadolu Mayası ve Nous Esaslı Kavrayış.....	75
4.3. Anadolu'yu Mayalayanlar: Yunus Emre ve Nasreddin Hoca	80
4.3.1. Yunus Emre	81
4.3.2. Nasreddin Hoca	84
4.4. Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi Anadolu Türk'ünün Gönül Felsefesi Olabilir mi?86	
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	99
ÖZGEÇMİŞ	107

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
M.Ö	: Milattan Önce
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arasında
SÜMAM	: Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırmaları Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
v. dğr.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Evrensel bir disiplin olan felsefe kültürden bağımsız mıdır? Yoksa her kültürün felsefi düşünceye dâhil edebileceği yerel özellikler var mıdır? Felsefe tarihinde bu sorulara cevap arayan düşünürler özelinde felsefe-kültür ilişkisi tartışılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda öncelikle felsefenin ve felsefi düşüncenin ne olduğuna ilişkin sorunun değerlendirilmesi önemlidir. Her filozofun farklı bir bakış açısıyla yorumladığı felsefi faaliyet, felsefenin neliği üzerine kesin bir tanım yapmayı zorlaştırır. Yaygın kabul gören felsefe tanımlarında ortak noktanın, felsefenin mantıksal tutarlılık içerisinde hayatı sorgulamak ve hayatı yorumlamada eleştirel bir tavır takınmak olduğu görülür. Evreni ve insanı merkeze alan felsefenin, kendine özgü temel sorunları ve yöntemleriyle insanlığın ortak mirası olduğu kabul edilir.

Felsefenin hayatı sorgulama işlevi düşünüldüğünde bu sorgulamanın bireylerin içinde bulunduğu ortamdan bağımsız yani kültürler üstü bir sorgulama olduğunun düşünülmesi yanlış bir tutumdur. Heidegger'in "Dil varlığın evidir." sözünden yola çıkarsak bireylerin hayatı ve varlığı sorgularken kullandığı temel aracın dil olduğu söylenebilir. Her dil, ait olduğu toplumun kültürü içinde doğar ve o kültürden etkilenerek gelişir. Her dilin kendine özgü bir varlık, insan ve hayat anlayışı vardır. Felsefi gelenek içerisinde tutarlı düşünme doğru dil kullanmayı gerektirir ve kullanılan dilin imkânları düşüncenin sınırlarını çizer. Farklı diller, farklı düşünme olasılıklarını gündeme getirir ki bu da kültürel çeşitliliğin felsefi düşünceye yansımaya ve farklı bakış açılarına olanak sağlar.

Ahmet İnam da felsefe-kültür ilişkisi üzerinde fikir yürüten bir düşünür olarak Çağdaş Türk Felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Düşünce yolculuğunda kendisine eşlik eden felsefe geleneğinden beslenir ancak hayata ve varlığa dair sorularına Anadolu penceresinden bakarak özgün cevaplar bulmanın peşine düşer. Bu yolculukta, bilinen düşünce akımlarını eleştirel bir gözle inceledikten sonra 1990'lı yılların başından itibaren kendi felsefi görüşünü "Gönül Felsefesi" adı altında inşa etmeye girişir. Bir yaratma (*poiesis*), yeniden yorumlama işi olan inşa, mevcut bir yapı üzerinde temellenir. Anadolu kültürünün köklerinde yatan felsefi miras, İnam'ın felsefesinin zeminini oluşturan mevcut yapıdır. Türkçe bir kelime olan "gönül", İnam'ın seçtiği özel bir kavramdır. İnam, Gönül Felsefesi çalışmalarıyla Anadolu'da var olan ancak düşünme alanındaki durağanlık sebebiyle unutulmuş binlerce yıllık felsefi mirası yeniden yorumlayarak Türkçeyle evrensel felsefeye katkı sunmayı amaçlar.

Gönül Felsefesi; Anadolu kültürünü, Anadolu insanının yaşam deneyimini ve Türkçeyi merkeze alır. “Yundum Türkçeyle” adlı eserinde İnam kendi kültüründen beslenerek kendi diliyle felsefe yapmayı şiir diliyle anlatır:

Ben dilimi toprağında buldum bozkırın / Baharın kekik kokan dağlarında /
Yalağında kuzuların su içtiği çeşmelerden / Gelinlere Türkü söyler
Karacaoğlan’da buldum / Kokladım Türkçeyi tattım / Kandilinin nurunda saatini
kuran dedemde buldum / Rusya’da bir küçük kentte / Bakhtin tartışırken / Nasıl
buldumsa Türkçe eşimi / Buluverdim karanfilin kızılında / Sevişirken yağmurun
“bana gel” sesini / Buldum aşka açılan varlığını / Yunarken Türkçemin
pınarında¹

Felsefe, İnam’a göre “kavram işçiliği”dir ve Türkçe, felsefe yapmaya ve felsefi kavramlar üretmeye çok elverişli bir dildir. Bu yüzden yeni kavramlar üreterek ve farklı “kavramlarla yürüyerek”² Gönül Felsefesine yeni boyutlar getirir. “Can”, Gönül Felsefesi bağlamında yoğunlaştığı bir diğer kavram olarak göze çarpar. Düşüncelerini gönül kavramı üzerine temellendirmeye devam etse de İnam’ın son yıllarda gönül yerine can kavramını ön plana çıkardığı görülür. Canın gönüle olan katkısını keşfeder ve can kavramını Gönül Felsefesi yazınında derinleştirir. İnam’a göre gönüle ulaşmak için bireylerin can sahibi olmaları gerekir. İnsan can sahibi olarak yaşar, gönül sahibi olmaksızın bilgi ister, çaba ve güç gerektirir. Can bu durumda gönlün ilk halidir ve henüz bilgi ve donanım kazanmamıştır. İnam, belli özellikler taşıyan cana gönül diyerek felsefesini can kavramıyla zenginleştirir.³

İnam, inşa etmeye çalıştığı felsefeyi, kendi hayatından çıkacak bir felsefe olması bakımından “Ben neye benziyorsam felsefem de biraz ona benzeyecek.” şeklinde tanımlar.⁴ Bu anlamda Gönül Felsefesini, sistematikleştirmek istemediğini çünkü yaşantı betimlemesinin böyle olması gerektiğini düşünür. Felsefi inşası devam ederken, kavramlara yüklediği anlamların farklılaşabileceğine, yeni mânalar keşfedebileceğine ve farklı kavramlarla yoluna devam edebileceğine dikkat çeker. “Bende felsefe ölümümle bitecek bir arayışı deniyor.” diyen İnam aramaya ve denemeye devam edeceğini vurgular.⁵

¹ İnam, Ahmet, “Yundum Türkçeyle”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 71, Ankara 2016.

² İnam, Ahmet, “Anadolu’ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları”, *Hece Dergisi*, s. 130, Ankara 2010.

³ Işık, Yıldız, *Mutsuzluk Ahlaklıktır: Yaşam Üstü Söyleşiler*, İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 169.

⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır*, s. 165.

⁵ İnam, Ahmet, *Deneyen Felsefe*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2008, s. 9.

Bu çalışmada, İnam'ın insanın bedeni, duyguları, aklı ve çevresiyle bir arada nasıl uyumlu ve dengeli bir hayat yaşayabileceği sorusu ekseninde yaşamı yorumlamaya çalıştığı Gönül Felsefesi ele alınmıştır.

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bazı kavramlar vardır ki ait olduğu kültür içinde anlam derinliğine sahiptir ve o kavramı anlayabilmek için kavramın kullanıldığı kültürün yapısını ve özelliklerini iyi bilmek gerekir. Anadolu topraklarında kullanılan “gönül” de doğru anlaşılabilmesi için Anadolu kültürüne içten bakışı gerektiren kavramlardan biridir. Farsçada “dil, derûn”; Arapçada “kalp, hatır” kelimeleriyle ifade edilen gönül, genel olarak “kalp”, bazen de “nefs” anlamında kullanılan Türkçe bir kelimedir.⁶

Gönül kelimesi, deyim ve terim üretme açısından çok zengin ve verimli bir kelimedir. En sıklıkla kullanılan deyimlerden bazıları şu şekildedir: Gönlünü açmak, gönül açmak, gönül arılığı, gönül kararmak, gönül kara, gönül rahatlığı, gönül atmak, gönül vermek, gönül yarası, gönül soğumak, gönül kırılmak, gönül kırmak, gönül yıkmak, gönülüne doğmak, gönülüne göre, gönül bulanmak...⁷

Felsefi bir terim olarak incelendiğinde, Bedia Akarsu gönül kavramını Almanca “gemüt” (ruh) kelimesiyle özdeşleştirir.⁸ Felsefi terminolojide gönül kavramına benzer kavramlar olsa da gönül tam anlamıyla karşılayacak bir kavram bulunmamaktadır.

Gönül kavramı; Ahmet İnam'ın felsefesinde kültüre gönderme yapan ve üzerine Anadolu'nun kokusunun sindiği bir kavram olarak ortaya çıkar. Gönül kelimesi dört öğeyi bir araya getirir: “beden, duygu, akıl ve toplum”. “Gönüm bulandı” diyen Anadolu insanı gönül kelimesini bedenle ilişkilendirirken, türkülerde nakarat olarak söylenen “gönül ey sebep ey” tamamen duygularla ilgilidir. Yine “Gönümle oturdum da hüznlendim o yerde” diye söylenen şarkı sözü gönülün akılla ilişkisinden beslenir. Zira Ahmet İnam'a göre düşünmeyen adam hüznlenemez. Gönülün toplumla ilişkisine gelince; birey gönül yalnızca bireyle sınırlı değildir. Bireyin gönül, çevresiyle, ortamıyla gönüldür ve gönül bireyde, bireyin ilişkileriyle can bulur. Yani birey gönül bir ortam ve çevre içerisinde ortaya çıkar.⁹ Bu dörtlü öge uyum içine girerse bireyler bilinç ve

⁶ Yılmaz, Hasan Kamil, “Gönül Gözü Gönül Dili”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S. 4, ss. 4-7, Ankara 2011.

⁷ Günay, Nesrin, “Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve “Gönül, Yürek, Kalp” Kelimeleri”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 141-142, ss. 121-146, Ankara 2015.

⁸ Akarsu, Bedia, “Gönül”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (11. bs), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s. 87.

⁹ İnam, Ahmet, “Gönül Felsefesi”, *Kalkınma Dergisi*, S. 53, s. 73-74, ss. 72-76, Ankara 2009.

farkındalıkla gönül sahibi olabilirler. Şöyle ki, gönül sahibi olmak bir yere kadar elimizdedir. Gönül; emek harcayarak, hayat üzerine yoğunlaşarak, yaşadıklarımız üzerine düşünerek ve çalışarak kazanılacak bir şeydir.¹⁰

Ahmet İnam gönül betimlerken 4 ana özellikten bahseder:

1. Gönül; öğrenmeye, anlamaya, yaratmaya, yaşamı ve kendimizi değiştirmeye yönelik iradesi olan bilinçli bir güçtür.
2. Gönül aynı zamanda içinde yaşadığımız, bizi kuşatan atmosferin adıdır.
3. Gönül kendimizi ve olanaklarımızı gerçekleştirmeye yönelik bir tavidir.
4. Gönül yaratma, meydana getirme, dönüştürmeyi de içeren hayatı etkileme başarısıdır.

Özetle gönül; güç, hava, tavır ve eylemdir.¹¹ İnam, gönül kavramına bu dört unsurun birlikte oluşturduğu felsefi bir anlam yükler.

Ahmet İnam'ın gönül ve can kavramlarını merkeze yerleştirdiği Gönül Felsefesi, hikmet kaynaklı bir felsefedir. İnam'ın kendi özüne ve kültürüne yaptığı bir yolculuğun iz düşümüdür. Gönül Felsefesinde, Türkçenin olanakları çerçevesinde Anadolu'dan dünyaya bakmaya ve onu yorumlamaya çalışan bir çaba hâkimdir.

Bu çalışmanın konusu; Anadolu kültüründen beslenen ve yaklaşık 30 yıllık bir emeğin ürünü olan Gönül Felsefesinin ne anlatmak istediği ve evrensel felsefeye ne tür bir katkı sunma iddiasında olduğu, insanı, dünyayı ve hayatı nasıl yorumladığıdır. Ayrıca Gönül Felsefesini anlamlandırmada tarihsel arka planda hangi düşüncelerin, düşünme akımlarının ve felsefi kavramların yer aldığı ve bu felsefenin XIII. yüzyılda zirveyi gören Türk-Anadolu bilgeliği açısından değerlendirilmesi de çalışmanın konusunu oluşturur.

Çalışmanın Giriş bölümünde kültür ve felsefe ilişkisi ve bu ilişki bağlamında dilin işlevinden bahsedildikten sonra bir kültür/yaşam felsefecisi olan Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesiyle ilgili betimlemeleri ve bu felsefenin temel kavramı olan gönül kavramının tanımı yapılmıştır. Ayrıca İnam için Anadolu'luk ve Türkçeyle felsefe yapmanın önemi vurgulanmıştır. Bu bölümde ek olarak; araştırmanın konusu ve kapsamı, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi ve sınırlılıklar ve varsayımlar (sayıltılar) ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Ahmet İnam'ın hayatı, felsefesi ve felsefi arayışından bahsedilmiştir. İnam'ın ailesi, yaşadığı yalnızlık hissi, bir rol model olarak gördüğü

¹⁰ Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır*, s. 171-172.

¹¹ İnam, Ahmet, *Candan Gönüle*, Bilsam Yayınları, Malatya 2012, s. 17-18.

babasıyla ilişkisi ve edebiyata olan merakı ele alınmıştır. İnam'ın düşünce dünyasının genel bir portresi çizildikten sonra bilgiyle olan ilişkisinden, felsefe yolculuğundan ve felsefenin ne olduğuna ya da ne olmadığına dair görüşlerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde; Gönül Felsefesine giriş yapılmış, gönül ve can kavramları etimolojisi, anlamları ve kullanıldıkları kaynaklar bağlamında tarihsel olarak incelenmiştir. Ahmet İnam'ın gönül kavramını nasıl tanımladığı ve gönle hangi özellikleri atfettiği anlatıldıktan sonra Gönül Felsefesi ve bu felsefenin çıkış noktası ele alınmıştır. Yerelden ilham alan bir felsefe olarak Gönül Felsefesi-Anadoluluk ilişkisi İnam'ın “Türküye” adlı şiiri üzerinden tartışılmıştır. Bu bölümde ayrıca gönülden cana geçişte İnam'ın tecrübe ettiği yolculuk ve cana atfettiği özellikler anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde Gönül Felsefesini anlamlandırmada tarihsel arka plana değinilmiştir. Ahmet İnam, düşünsel yolculuğu boyunca dönem dönem farklı düşünür ve düşünce akımlarından etkilendiğini belirtmiştir. Bu bölümde; Gönül Felsefesinde iz bırakan düşünce akımları ve felsefi kavramlar incelenmiştir. İlk kavram İnam'ın “gebe bir metin” diye tabir ettiği ve yıllardır okuttuğu Platon'un *Symposion* diyalogu ekseninde incelenen “eros” kavramıdır. İnam'ı etkileyen ve İnam'da “gönül sahibi insan” olarak kendini gösteren F. Nietzsche'nin “üstinsan” kavramı bir diğer alt başlık altında tartışılmıştır. Bu bölümde ayrıca kavram yaratma konusunda Ahmet İnam'a ilham veren M. Heidegger'in Germen kültürünün kökenine dönme özlemini sistemleştirdiği Nostalji İdealizmi düşüncesi, Yunus Emre'de “sırlaşmak” kavramı ve Anadolu kültürünü bu topraklarda binlerce yıldır yaşamış bütün medeniyetlerin ürünü olarak kabul eden Mavi Anadoluculuk düşüncesinin Gönül Felsefesine katkıları anlatılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde nous ve logos kavramları tartışılmış, Anadolu mayası bağlamında Anadolu'yu dönüştüren XIII. yüzyılda doruğa ulaşan Anadolu-Türk bilgeliği, Anadolu'yu mayalayan gönül erlerinden Yunus Emre ve Nasreddin Hoca nezdinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede Gönül Felsefesinin Anadolu-Türk bilgeliğinin bir devamı olup olamayacağı tartışmasına yer verilmiştir.

Son bölümde ise tezin, genel bir özeti yapılmış, ulaşılan sonuçlar anlatılmış ve ileriki araştırmalar için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Anadolu kültüründe önemli bir yeri olan gönül kavramını ve bu kavramın can bulduğu Gönül Felsefesini incelemek ve özgün bir felsefi yaklaşım

oluşturmaya çalışan Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi inşası hakkında durum tespiti yapmaktır. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara cevap aranacaktır:

1. Ahmet İnam nasıl bir düşünce dünyasına sahiptir ve bu dünyayı etkileyen temel kavram ve olgular nelerdir?
2. Ahmet İnam'a göre felsefe nedir ve nasıl yapılmalıdır?
3. Gönül kavramı ne anlama gelir? Kavramın etimolojik kökeni nedir ve kavram kullanıldığı farklı alanlar bağlamında ne ifade eder?
4. Can kavramı ne anlama gelir? Kavramın etimolojik kökeni nedir ve kavram kullanıldığı farklı alanlar bağlamında ne ifade eder?
5. Ahmet İnam'a göre gönül nedir ve gönlün özellikleri nelerdir?
6. Gönül Felsefesi nedir ve nasıl bir felsefedir?
7. Ahmet İnam'ı Gönül Felsefesini inşa etmeye sevk eden etmenler nelerdir?
8. Anadolu'luk ve Gönül Felsefesi arasında nasıl bir ilişki vardır?
9. Gönül Felsefesinde can kavramı ne ifade etmektedir?
10. Gönül Felsefesini anlamlandırmada bilinmesi gereken kavram ve düşünce akımları nelerdir?
11. Nous- logos esasında felsefi düşünüş nedir?
12. Anadolu mayası ve Anadolu-Türk bilgeliği bağlamında Gönül Felsefesi nasıl değerlendirilir?
13. Gönül Felsefesi yapma imkânı var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bugüne kadar Gönül Felsefesi hakkında yapılan inceleme ve çalışmaların, Gönül Felsefesini felsefi açıdan inceleme niteliğinde olmadığı, Ahmet İnam'a ait denemelerin edebi açıdan yorumlanması ya da kavramsal inceleme şeklinde olduğu görülmektedir. Yine bu çalışmalar daha çok İnam'ın denemelerinde ortaya koyduğu görüş ve düşüncelerinin derlenmesi sonucu oluşturulmuş olup Gönül Felsefesinin felsefi görüş olması açısından nasıl konumlandırıldığı ve hangi felsefi akımlar ve kavramlardan etkilendiğiyle ilgili içeriğe sahip değildir. Bu çalışma; Türk kültüründe önemli bir yer tutan gönül kavramı ve bu kavramı temel alarak oluşturulan Gönül Felsefesi, felsefesinin inşa sürecinde Ahmet İnam'ı Gönül Felsefesine ulaştıran etmenler ve felsefesinde iz bırakan düşünür, düşünce ve kavramlar hakkında derli toplu bir bilgiye ulaşılmasına

kolaylık sağlayacaktır. Zira Ahmet İnam yaklaşık 30 yılı bulan Gönül Felsefesi inşa çalışmasında onlarca kitap, yüzlerce makale ve deneme yazmıştır. Düşünceleri ve yazılarıyla aramaya devam eden İnam bu arayışın bir serüven olduğunu belirterek sürecin tamamlanmadığını ifade etmiştir.

Bu çalışmayla; günümüze kadar yayınlanan kitap, makale ve denemelerin derlenmesi ve Gönül Felsefesine ilişkin bilgilerin bir araya getirilmesi kavramsal çerçevenin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Gönül Felsefesi-Anadoluluk ilişkisinin incelenmesi kültürümüzün felsefi temellendirilmesi açısından bundan sonraki çalışmalar için kaynak teşkil edecektir. Kendini Anadolu'nun felsefi mirasını açığa çıkarmaya ve dünyaya duyurmaya adanmış Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesini konu edinen bu çalışmanın konuyla ilgili yapılacak çalışmaların sayısını ve niteliğini arttırmaya vesile olması beklenmektedir. Ayrıca felsefe nedir, nasıl olmalıdır sorularına İnam'ın cevapları çerçevesinde yerli bir bakış açısıyla yorum getirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar ve Varsayımlar (Sayıtlar)

Araştırmada Ahmet İnam'a ait makale, bilimsel yayınlar, gazete ve dergilerde çıkan yazılar ve de yazarla yapılan görüşme kayıtları kullanılmış olup tez yazım sürecinde ilgili materyaller yeterli görülmüştür. Araştırmada yazara ait olan “Gönül Felsefesi” kavramı özelinde çalışmalar izlenmiştir

Araştırmada kullanılan varsayımlar aşağıdaki gibidir:

Araştırmada Ahmet İnam'a ait yazılar, makaleler, bildiriler, yazarla yapılan görüşme kayıtları kullanılmış ve kavramsal çerçevenin oluşturulmasında materyaller yeterli olmuştur.

BÖLÜM I

AHMET İNAM'IN HAYATI VE FELSEFESİ

1.1. Ahmet İnam'ın Hayatı

Kendisini bir felsefe yolcusu ve arayan olarak nitelendiren Ahmet İnam'ın hayatı hakkında bilgi sahibi olmak, yaşadığı dönemdeki sosyal, siyasal, kültürel durumun onun fikir dünyasına ve eserlerine nasıl nüfuz ettiğini analiz etmek açısından önemlidir. Ayrıca yetiştiği ailenin, içinde bulunduğu sosyal ve akademik çevrenin bilinmesi, bu faktörlerin onun kişiliğinin oluşumuna etkilerinin görülmesi için gereklidir.

Ahmet İnam 15 Ağustos 1947'de Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde dünyaya gelir. İnsan olmanın yerellikten başlayan bir süreç olduğunu düşünen İnam, Sandıklılı olmayı her zaman için önemseydiğini ifade eder.¹² Çocukluğu II. Dünya Savaşı sonrası yoksulluk ve kıtlığın yaşandığı bir dönemde geçer. Babası Ata İnam İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi mezunu bir subay, annesi Meliha İnam ise ev hanımıdır. Bir erkek kardeşi olan İnam babasının görevinden dolayı okula Konya İstasyon İlkokulunda başlar; sonra İhsaniye İlkokulu, İstanbul Çengelköy İlkokulu ve Sandıklı Çetinkaya İlkokulunda eğitim hayatına devam eder. İlkokulu dört ayrı okulda okumasında annesinin rahatsızlığı da etkili olur. Annesinin tedavi amaçlı altı yıl belli aralıklarla hastanede yatması Ahmet İnam'da yalnızlık ve insanlara tam güven duyamama gibi duyguların oluşmasına sebep olmuş görünür. Öyle ki bu durumu o, “Kendimi bu dünyada hep gurbette, hep yalnız hissederim. Belki, bende hiç geçmeyen yalnızlık duygusu o yıllardan kalmadır.” diyerek belirtmeye çalışır.¹³

İlkokulu tamamladıktan sonra 1959'da Selimiye Askeri Ortaokuluna başlar. Üç yıl yatılı olarak kaldığı okulda askeri disiplin içinde farklı insanlarla birlikte yaşayarak evden uzak oluşun getirdiği bağımsızlık hissini tadar. Müzik, edebiyat ve matematikle yakından ilgilenen İnam'da matematiksel düşünmenin temelleri ortaokul matematik öğretmenleri tarafından atılır. Ortaokulu üçüncülükle bitirdikten sonra bir ay devam ettiği Kuleli Askeri Lisesine kayıt olur. Askeri okulun rekabetçi yapısının, yeni yeni keşfettiği özgürlüğü, hayalperest yapısı ve kendi içine yaptığı yolculuk için uygun bir ortam

¹² Demir, Mehmet Hilmi-Arıç, Murat, “Prof. Dr. Ahmet İnam ile Söyleşi: İnsanı Tanımak için Yapay Zeka: Sahici İnsan ve Bir Yaşam Tarzı Olarak Felsefe”, *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, S. 2, s.139, ss. 137-158, 2019.

¹³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 27.

sunamamasından dolayı bu okuldan ayrılır. Daha sonra kaydolduğu Haydarpaşa Lisesinde askeri ortaokulda aldığı iyi eğitim sayesinde okulun en iyi öğrencileri arasına girer. İyi bir gözlemci olan İnam, lise yılları boyunca öğretmenlerini ve arkadaşlarını izler ve ileriki yıllarda yararlandığı çıkarımlarda bulunur. Örneğin fizik öğretmeninden bir öğretmenin ezbere değil de düşünerek ve düşündürerek ders anlatmasının ve doğru soru sormanın ne kadar önemli olduğunu öğrenir ve kendi öğretmenlik deneyiminde bundan faydalanır.¹⁴ İlkokuldan beri süregelen şiir sevgisi lisede de devam eder. Lise birinci sınıfta yazdığı şiirler çeşitli dergilerde yayınlanır. Lise yıllarında tuttuğu günlüklerde yazdığı gibi edebiyatçı olma konusunda net bir kararı olan İnam'ın hayatı edebiyatla iç içe geçer.¹⁵

Liseden sonra ilk önce Tıp Fakültesini kazanır. Yeni şeyler öğrenme ve farklı dillerdeki kaynaklara ulaşabilme konusundaki açlığı onu farklı diller öğrenmeye sevk eder. Bu sebeple, İngilizceyi iyi derecede öğrenebileceği Orta Doğu Teknik Üniversitesine gitmeye karar verir ve ODTÜ'nün sınavlarında başarı göstererek Mühendislik Fakültesine girmeye hak kazanır. 1965 yılında İngilizce hazırlık sınıfına başlar ve burada İngilizce öğrenmenin yanında Alman Kültür Merkezinde Almanca ve kendi kendine de Fransızca öğrenir. Çok yoğun geçen üniversite hayatında başka bölümlerden de dersler alır, farklı disiplinlerle ilgilenir ve edebiyat, dilbilim, sosyoloji, tarih, felsefe, psikoloji alanlarında yoğun okumalar yapar. ODTÜ'de geçen öğrencilik yılları, İnam'ın düşüncelerinin şekillendiği yıllardır. İnam, potansiyelini ve kendini gerçekleştirme çabalarına uygun özgür bir ortam sunan üniversitesini “bozkırda bir gemi”ye benzetir. Üniversite yılları, doğanın kucağında gönlünün oluştuğu ve düşüncelerinin içinde kaybolduğu yıllardır.¹⁶ Aynı yıllarda ilerde mesai arkadaşı olacağı ODTÜ Felsefe Bölümünden Prof. Dr. Teo Grünberg'in felsefe derslerine de girer. “Onun heyecanlı, sorgulayıcı, araştırmacı tutumundan, felsefeye kendini adamasından ve hayatında felsefeye verdiği yer açısından ondan çok şey öğrendiğini belirtir.”¹⁷ Bir yıl uzattıktan sonra elektrik elektronik mühendisliğini bitirir. ODTÜ'de felsefe derslerine devam edebilmek için elektrik elektronik bölümünde yüksek lisans yapar ve bu süre içerisinde daha çok felsefe ve edebiyat derslerini takip eder. Bu yıllar Ahmet İnam'ın artık ne yapmak istediğini net olarak bildiği ve hayatını felsefe üzerine kurduğu yıllardır.

¹⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 46-54.

¹⁵ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 252.

¹⁶ İnam, Ahmet, *Dünya Gönülden Gönüle*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 46.

¹⁷ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 87.

Yüksek Lisansını tamamladıktan sonra ODTÜ Felsefe Bölümünde yüksek lisans ve doktora programı olmadığı için doktora yapmak üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne başvurur. 1972’de Prof. Dr. Takiyettin Mengüşoğlu’nun öğrencisi olarak doktora başlayan İnam, “Ludwig Wittgenstein’da Mantık ve Dünya İlişkileri” adlı konu üzerine birkaç yıl çalışır. Doktora tezini verinceye dek, aynı fakültede Latince ve Eski Yunanca derslerini izler. 1973’te ODTÜ’de öğrencilik yaparken tanıştığı Gülümser Olgaç ile evlenir ve 1975’te çiftin bir erkek çocuğu olur. Yoğun bir tempoda çalışan İnam, hem doktora çalışmalarına devam eder hem de çeşitli dershanelerde fizik, matematik, kimya, İngilizce, Almanca dersleri verir. Zamanla “Ludwig Wittgenstein’da Mantık ve Dünya İlişkileri” adlı tezini kendince yetersiz bulur ve tez konusunu genişleterek Edmund Husserl’i de teze dâhil eder. Araştırdığı doktora tezi 1978’de iyi yönetilmemiş bir tez olduğu sebebiyle reddedilir. Takiyettin Mengüşoğlu’nun emekli olmasının ardından Prof. Dr. Nermi Uygur’un öğrencisi olur. Doktora tezine sıfırdan başlar ve Edmund Husserl’de mantık konusu üzerine çalışır. Tezin bitme aşamasında Nermi Uygur’un Almanya’ya gitmesi sonucunda tez danışmanı olarak atanan Prof. Dr. Bedia Akarsu’yla çalışmalarına devam eder. İki yıl içerisinde çalışmalarını bitiren İnam’ın “Edmund Husserl’de Mantığın Yeri” adlı doktora tezi pekiyi dereceyle kabul edilir. Doktorayı bitirdiği yıl Prof. Dr. Teo Grünberg’in bölüm başkanı olduğu ODTÜ Felsefe Bölümüne asistan olarak girer. Bölümde bilim felsefesi ve mantık dersleri vermeye başlayan İnam 1983’te doçent, 1989’da profesör, 1994’te Teo Grünberg’in emekli olmasıyla da Felsefe Bölüm başkanı olur. ODTÜ’de bölüm başkanlığına devam ederken Anadolu Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nde de dersler verir. 2014’te emekliye ayrılan İnam, ODTÜ ve başka üniversitelerde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak ders vermeye devam eder.

Ahmet İnam felsefenin yanı sıra edebiyatla iç içe bir hayat sürer. Hatta felsefi tavrının oluşumuna edebiyat sevgisinin ve okumalarının yön verdiğini belirtir. Küçük yaştan itibaren başlayan yazma macerası ona edebi bir kişilik de kazandırır. Dergilerde yayımlanmış ilk yazısı ölüm üzerine yazdığı “Yaşanacak Bir Şeydir Ölüm, Sevinçten Ağlanacak” başlığıyla 1963’te *Ruh Dünyası Dergisi*’nde yayınlanır.¹⁸ Sonraki yıllarda “Çözümleyici Eleştiri” adını verdiği kuramsal ve uygulamalı bir edebiyat çalışması üzerine yoğunlaşır. Bu kuramı oluştururken, onu iyi temellendirmek için dilbilimi, bilim felsefesi ve mantık çalışır. Böylelikle, genç yaşta edebiyat alanında geliştirmeye çalıştığı

¹⁸ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 176.

görüşleri felsefedeki gelişimine katkı sunar. Bu süreçte öykü, şiir, eleştiri ve denemeler yazar. Bu çalışmaları, onun sonraki yıllardaki felsefe açılımına kaynak oluşturur. “Türkü ve şarkı yorumlarıyla edebiyat ve felsefe yorumlarını bütünleyen İnam’ın daha 1970’lerin başında giriştiği antropoloji çalışmaları, edebiyat tarihi ve eleştiri okumaları 1990’dan sonra yaşadığını söylediği “Gönül Felsefesi”nin ilk hazırlık aşamasını oluşturur.”¹⁹

İnam’ın edebiyatla olan bağı uzun yıllar boyunca devam eder. Özellikle şiir onun hayatında her zaman önemli bir yer tutar. İlkokul sıralarında başlayan ve lise yıllarında da devam eden şiir yazma hevesi 1964’te Genç Şairler Antolojisinde bir şiirinin yayınlanmasıyla ivme kazanır.²⁰ Peki İnam’ı küçük yaşta şiire yönelten sebep nedir? Şiir onun için devinmenin, tazelenmenin, çatışmanın kaynağı ve kültürü sırtında taşıyan bir yaratma eylemidir.²¹ İnam, şiiri felsefesinin odağına yerleştirir ve “gönlün diline en yakın dil” olarak kabul eder.²² Şiiri sığınacak bir liman gibidir: “Hayatta abartacağım şeyler olmalıydı. Kelimelerle büyüteceğim. Şiir vardı. Şiire kaçtım.... Şiir kapıydı. Açıp hayatın bir başka odasına, koridoruna, dehlizine, denizine gidebiliyordum. Beni dilimle, beni eğitimle, beni kültürle, edebiyatla sıkıştırdıkları köşelerden açtığım, açmaya çalıştığım pencereydi şiir.”²³ Kendisini bir “düşün ozanı” olarak nitelendiren ve son dönemlerde şiir üzerine yoğunlaşan İnam, duygu ve düşüncelerini daha çok şiirle ve şiirsel bir üslupla ifade etmeye yönelir ve şiirlerini kişisel internet sitesinde Şiirimsiler adını verdiği köşede yayınlamaya devam eder.

1.2. Ahmet İnam’ın Felsefi Arayışı

1.2.1. Ahmet İnam’ın Düşünce Dünyası

Ahmet İnam etraflıca düşünmeyi seven, gerektiğinde her şeyin ve kendisi de dâhil olmak üzere herkesin tenkit edilebileceğini savunan, fikirleri kabul etmeden önce eleştiri süzgecinden geçiren bir düşündürdür. Hayatı boyunca sabırla ve özenle oluşturduğu düşünce dünyasında çocukluğunun izlerini/etkilerini bulmak mümkündür. Uzun yıllar annesinden ayrı kalışı ve öğrencilik yıllarında yaşadığı yatılı okul deneyimi Ahmet İnam’da küçük yaşlardan itibaren yalnızlık duygusunun oluşmasına sebep olur. İleriki dönemlerde *anxiete separation* (ayrılık kaygısı) olarak kendini gösteren bu durum

¹⁹ Bolay, Süleyman Hayri, “Ahmet İnam”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Düşüncesi*, c. 3, s. 2925-26, ss. 2925-2937, Nobel, Ankara 2015.

²⁰ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 252.

²¹ İnam, Ahmet, *Dolanmalar*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 136-137.

²² İnam, Ahmet, “Gönül Canın Neresinde?”, *Bilim ve Ütopya*, S. 321, s. 12, Ankara 2021.

²³ İnam, Ahmet, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 118.

İnam'ın hayata bakışını ve insanlarla olan ilişkisini derinden etkiler.²⁴ Annesi tedavi amaçlı hastanede olduğu için daha çok babası, dönem dönem de halası tarafından büyütülür. Kendini ve babasını iki yalnız olarak özdeşleştiren İnam'ın hayata karşı geliştirdiği tavır ve duruşta babasının etkileri görülür. Annesinin yokluğunun gölgesinde acı çekmenin bir etiği ve estetiği olduğunu, acıyı yaşamamanın ve göğüslemenin bir yaşam ustalığı gerektirdiğini babasından öğrenir. Acıları karşılayabilmenin, acılarla olan ilişkimizin kendimizle karşılaşabilme cesareti sunduğunu küçük yaşlarda deneyimler.²⁵ Babasını, kendi varlığının güvencesi gibi hisseder ve bu duygunun kendisine çok şeyler kattığını düşünür. Albenisi olan, nerede ne konuşacağını bilen, bakımlı bir babanın oğlu olarak ilk gençlik dönemlerinde ona karşı gizli bir hayranlık duyduğunu belirtir. Babasını asker, şair, öğretmen, sufi, ressam, teknisyen, çapkın ve inanılmaz hoşgörü sahibi biri olarak nitelendiren İnam, babasının bu çok yönlülüğünden kendisi de nasibini alır.²⁶

Her durumda hayal kurmayı ve kendi özüne seyahate çıkmayı çok seven biri olan ve akranlarından farklı olduğunu düşünen İnam, çevresiyle duygu ve düşüncelerini paylaşamamanın verdiği acıyı uzun yıllar hisseder.²⁷ Hüzün, acı ve yalnızlık kavramları İnam'ın çocukluk, gençlik ve erken yetişkinlik yıllarını özetleyen baskın kavramlardır. Ancak o, hüzün, acı ve yalnızlığı bir hoca olarak bilir ve onlardan çok şey öğrenir. Hüznü bir yaşantı, insanın durumlarından biri olarak gören İnam için hüzün sıkıntı, çöküntü ya da melankoli değil, derinliklerinde mana ve lezzet barındıran ve gönlü olanın yaşayabileceği bir imtiyazdır.²⁸ Acı çekmeyi bir sanat olarak insanın insan olma yolunda yaşadığı bir gereklilik olarak kabul eder. Acıyı tüketirken düşüncelerini ve çevresini yeniden inşa etmeyi öğrenir. Yalnız olmasını da farklı olmasına ve sürekli aramasına yani yolcu olmasına bağlar. Güvenli herkesin geçip gittiği yollardan gitmenin kendisine, bilime, sanata, kültüre bir şey katmayacağına inanır. "Ahmet İnam'ın yaşadığı yalnızlık dip yalnızlıktır; dibindekilerle birlikte yalnızlıktır. Yani; yaşadığı dibinde bulunan insanlarla arasında açılan uçurumdan kaynaklı içten, yakın ilişki kuramamanın temelsizliğini görerek yaşanan yalnızlıktır."²⁹ Yanında kendini sevdiği, geliştirdiği, karşılıklı birbirlerini beslediklerine inandığı insanları hayatına almayı arzu etse de sonuç olarak yalnızlığı bütün insanlığa ulaşabildiği bir yol olarak görür ve tercih eder.

²⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 39.

²⁵ İnam, Ahmet, *Günlerin Işığı, İşaret Ateşi* (E-kitap), 2018. s. 31.

²⁶ İnam, Ahmet, *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 173.

²⁷ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 71.

²⁸ İnam, *Deneyen Felsefe*, s. 144.

²⁹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 294.

Bağımsızlığa olan düşkünlüğü ve bir kalıba sokulma kaygıları onun güçlü dostluklar kurmasını engeller. Tedbirli ve dengeli bir insan görünümünde olmasını içinde yaşadığı dengesizliklere bağlayan İnam çevresine ördüğü duvarların düşünce dünyasının ve üretici kişiliğinin oluşmasına olanak sağlayan bir ortam oluşturduğunu düşünür. Genel olarak hayatta geri planda kalmayı ve ortalarda çok görünmemeyi, düşünmek için kendisine daha çok zaman sağlaması açısından tercih eder.

Onlarca kitap, yüzlerce deneme ve makale kaleme alan İnam, okuyucusuyla ilişkisini hangi düzlemde görür? Bir yazar olarak kendisini değerlendiren İnam, okuyucu tarafından anlaşılma kaygısı taşımadığını, yazdıklarını ancak ehil olan okuyucunun anlayacağını ve söylediklerinin tenhalara yakıştığını belirtir.³⁰ “İçimdeki titreyişi, iniltiyi, kıvılcımı duyuramadığım okur, okurum değil. Beni anlamadan, sevmeden kütüphanesine koymuş okur, okurum değil. Ben bu yaşadığımız dünyayı yazmıyorum. Ötelerde bir yerlerin yazıcısıyım. Öbür dünya anlamında değil.... Belki hayatı başka bir düzleme taşımaya çalışıyorum.... Kıyımdan gördüğümü yazıyorum.” diyerek bir yazar olarak kıyıya düşenlerden olduğunu ve yazarın ıssızlığının anlatmayı tercih ettiği sözlerden kaynaklandığını belirtir.³¹

Ahmet İnam hayatı boyunca “Bilgiyi nasıl yaşarım?”, “Öğrendiklerimle nasıl bir insan olurum?” sorularına yanıt bulmaya çalışır. Hayatı anlamlandırmada ve kendi düşünce dünyasını oluşturmada yaşantılarından yola çıkar ve kendisini, bilgi çağında bilgiyi bilmeye ve bilgisiyle yaşamayı öğrenmeye adar. Ahmet İnam’a göre bilgiyi bilmeye çalışmak insanın sürekli işine yaramayacak yeni bilgiler edinmesinden çok daha anlamlı bir çabadır. İnsanın hayatla ilişkisini olumlu yönde etkileyen bilginin edinilmeye değer olduğunu ve insanın, bilgisiyle mantıklı bir ilişki kurduğunda, yani onu eleştirip irdelediğinde ve onunla içsel bir ilişkiye girdiğinde bilginin hamalı olmaktan kurtulabileceğini düşünür.³² Bu noktada üniversitelerde bilgiyi sadece bir araç olarak gören akademisyenleri sert bir dille eleştirir. Ona göre üniversitelerde görev alan akademisyenlerin bir kısmı sindirilmemiş, içselleştirilmemiş bilgiyi satan ve kendi egolarına batmış kişilerdir. Oysa üniversitelerin bilim zevkini, bilim estetiğini, bilimin güzelliğini, müziğini, şiirini duyan, duyuran, duyuracak genç bilim insanlarının yeri olması gerektiğini düşünür.³³ Kendi üniversite öğrenciliği sırasında ders aldığı ve gerçek

³⁰ İnam, *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, s. 174.

³¹ İnam, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, s. 14.

³² İnam, Ahmet, *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 97.

³³ İnam, Ahmet, *Düşten Düşünceye*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 184.

bilim insanları olarak gördüğü; fiziği yaşayarak, duyarak anlatan Danimarkalı fizik öğretmeni Jens Martin Knudsen ve dersine hafif bir ironi katarak sevimli hale getiren matematik öğretmeni Orhan Alisbah'tan çok etkilendiğini belirtir. İnam'a göre bilim aşkla, bilgisine kendisini katmış, büyük beklentilerin, yüce duyguların insanlarıyla yapılmalıdır.³⁴

Ahmet İnam'ın felsefesini oturttuğu düşünce dünyasını etkileyen bir diğer kavram da Husserl'in dinginlik, kayıtsızlık olarak çevrilen *gelassenheit* kavramıdır. İnam bu kavrama nasıl bir mana yükler diye soracak olursak İnam için *gelassenheit*; dinginlik, hayatın akışına kendini bırakma, teslim olma ve varlığı fazla müdahale etmeden seyredebilme hali olarak karşımıza çıkar. Düşüncelerini sonuna kadar savunan İnam için boyun eğmek sadece bir anlamda kabul edilebilir bir durumdur: “Yazgıma karşı sükûnetle dururum.”³⁵ İnam tevekkül etme özelliğini yukarıda da ifade edildiği gibi kendisinden çok şey öğrendiği babasından alır. Hayata karşı “dengeli bir tekne” olduğunu ve hayattaki iniş çıkışları kabul etmek gerektiğini savunur. İnam'a göre hayat kabul etmektir, ödün vermektir. Yaşama kendini uydurma ile kendini dönüştürme çabası bir arada gidebilir.³⁶ Şartlar ne olursa olsun teslim olabilmenin ama teslimiyetin içinde kendi yaşantısına sahip çıkabilmenin önemini kabul eder. İnsanın hayatta her zaman soğukkanlı bir duruş sergilemesinin ama içinde yanan bir ateşin onu sürekli besleyerek ileriye taşımalarının gerekliliğine inanır.

1.2.2. Ahmet İnam'ın Felsefi Dünyası

Ahmet İnam kırk yılı aşkın bir süredir devam eden felsefi arayışları çerçevesinde kendince felsefinin ne olduğuna ve felsefi tavrın nasıl olması gerektiğine dair düşünceler ortaya koyar. “Felsefenin kendini var kılacak bir tavırla başladığını ve bu tavrın Aristoteles'te “hayret” (*thaumazein*); Edmund Husserl'de “paranteze alma” (*epokhé*) olarak betimlendiğini belirtir.”³⁷ Aristoteles'in hayretini kendi felsefi düşüncesi bağlamında şaşkınlık olarak değil, manevi tarafı olan bir merak etme ve bizi derin düşünmeye sevk eden bir tavır olarak yorumlar. Yine aynı düşünceyle Husserl'in *epokhé*'sini çocukça felsefe yapmaya benzetir. İnam'a göre “Çocukça felsefe yapma; ele aldığı sorunları, betimlemeye, yorumlamaya çabaladığı konuları, kavramları, görüşleri,

³⁴ İnam, Ahmet, “Bilim Zevki”, *Bilim ve Ütopya*, 292, s. 5, ss. 5-6, Ankara 2018.

³⁵ İnam, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, s. 18.

³⁶ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 317.

³⁷ İnam, *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, s. 134.

anlayışları, naif bir tutumla, sanki ilk kez görüyormuş, sanki bunlar felsefenin geçmişinde, bilimlerde, insanın binlerce yıllık yaşam deneyimlerinde yer almıyormuş gibi görme çabasıdır.”³⁸ Ahmet İnam’ın bu iki filozofun kavramlarıyla betimlediği felsefi tavır; derin düşünceyi, merak etmeyi, ön yargılardan kurtulmayı, olaylara farklı açılardan ve hiçbir şeyin etkisi altında kalmadan tarafsız bakabilmeyi, sorgulamayı, itiraz etmeyi ve samimi olmayı gerektirir.

Ahmet İnam’a göre felsefi tavır nedir ve nasıl olmalıdır? İnam felsefi tavır, “açık” sözcüğünü beş ayrı anlamda kullanarak şu şekilde betimler: Felsefi tavır hayattaki açıkları görmeye başlar. Örneğin, “adalet” kavramının uygulanmasında yaşanan açıkları görmek ve bu açıkları, açık olarak, açık yüreklilikle dile getirmek, irdelenmek gerekir. Ulaştığımız sonuçların asla nihai bir sonuç olmadığını bilmek yani bulguları açık uçlu bırakmak felsefi tavırda olması gereken bir özelliktir. Bir olgu her ne kadar iyice irdelenmiş olsa da başkasının her zaman farklı bir bakış açısıyla bulguları daha iyi bir sonuca ulaştırabileceğini, eksikliklerimiz olabileceğini yani açık verebileceğimizi unutmamak şarttır. Son olarak da felsefinin düşünme sağlığı yerinde olan herkese açık bir etkinlik olduğunu bilmek, sunulacak katkılara açık olmak gerekir.³⁹

Ahmet İnam’ın cevabını bulmaya çalıştığı diğer önemli soru “Yaşama ustalığı, felsefeyle nasıl gerçekleştirilebilir?” sorusudur. Ona göre felsefe insan yaşamının odağındadır ve yaşam alanına uygulanır. Bu yaşama alanında felsefe iş görür, insanın kendisini, kültürünü, kültürleri, doğayı, toplumdaki ve dünyadaki yerini sorgulamasında ona yol gösterir. Felsefe bu açıdan kendini arayan bir insana yardımcı olur. Bir yaşama biçimi olan felsefe insanlar içindir ve hayattan beslenir. Hayatımıza değmeyen ya da anlam kazandırmayan ve sadece felsefi terimleri kullanarak yapılan bir söz söyleme etkinliği değildir. İnam insan olmak, yaşamı duymak ve kültürle doğrudan ilişkiye girmekle felsefe arasında çok önemli bağ olduğunu belirtir. Felsefe akademisyenlerin tekelinde değildir. İnsanın felsefe yapabilmesi için bir eğitime ihtiyacı olmadığını düşünür; kavrayış, duyuş ve bakış derinliği yeterlidir.⁴⁰

Felsefe aşkla, sabırla ve yaşama dört elle sarılarak yapılan bir etkinliktir. Felsefe coşkun bir tavırla yapılmalı, “teknisyen tutumuyla” ele alınmamalıdır. İçindeki felsefe aşkıyla baktığı her şeyi, okuduğu her metni felsefe metnine çeviren İnam’a göre felsefe

³⁸ İnam, Ahmet, *Zirvelerin Aynası, İşaret Ateşi* (E-kitap), 2018. s. 126.

³⁹ İnam, *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, s. 134.

⁴⁰ İnam, Ahmet, “Gencin Kendini Aramasında Felsefenin Rolü”, *Felsefe Dünyası*, S. 1, s. 12-14, ss. 12-17, Ankara 1991.

tutkulu insanların işidir. İnsanın içinde bilmek, aramak ya da öğrenmek için bir ateş yanmalıdır. Bir aşk olan felsefe tedirginlik, yapaylık ve soğuklukla icra edilmemelidir. Heraklitos'un heyecanı, Sokrates'in bitmek tükenmek bilmeyen arayışı, Platon'un eros'u, Aristoteles'in ince çözümlemeleri kaynağından hayatımıza akmalıdır.⁴¹

Ahmet İnam felsefeyi kendi geçmişi, geleneği, kavramları olan bir etkinlik olarak kabul eder. Binlerce yıllık geçmişe sahip bu etkinlikte kendi düşünme tarzları, farklı okullar ve felsefe yapma yolları vardır. Ancak felsefe kendi geleneği içerisinde kendinden önce yapılan çalışmalardan bağımsız olmadığı gibi yapıldığı kültürden ve ortamdan da bağımsız değildir. İçinde yeşerdiği kültürün ve toplumun sorunlarıyla beslenen yaşantılardan çıkan felsefenin evrensel bir etkinlik olan felsefeye büyük katkı sunacağını düşünen İnam bu evrensel etkinliğin kendi kültürümüzü, insanımızı ilgilendiren yönüne odaklanır. Yapmak istediği yerel felsefe değildir. Felsefe yerelde kalırsa felsefe özelliği taşıyamaz. Amacı içinde yerelliği barındıran ama evrensel boyuta seslenebilen ve kendi dilimizle yani Türkçeyle yapılan felsefedir.

Ahmet İnam felsefe araştırmalarında 2500 yıldır Batı düşüncesini besleyen tüm kaynaklara kendisini açık tuttuğunu ancak dünyaya egemen olan düşünce akımlarının hiçbirisinin ardında olmadığını belirtir. Marksist düşünmenin insana, emeğe verdiği önem; analitik düşüncenin, düşüncelerin açıklığına, tutarlılığına karşı duyduğu kaygı; varoluşçu düşüncenin insanın önüne açtığı ufuğun ilgisini çektiğini ifade ederek evrensel felsefeden uzak durmaz. Amacı özgün bir bakış açısıyla olaylara bakmak olan İnam kendini, “Kendi kendisinin efendisi olamayan insan, efendisiz bir dünyada yaşayamaz.” temel görüşünden yola çıkan, geçmişte ve çağımızda egemen benzerlerinden farklı bir anarşist sayar.⁴²

İnam felsefenin tanımında olan bilgelige/hikmete çok önem verir ve onu felsefenin vazgeçilmez bir ögesi olarak görür. Hikmet kaynaklı felsefe, kendi yaşama dünyasından, kültüründen beslenen felsefedir. Kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmaya çalışıldığı, küreselleşmenin ön plana çıktığı bir dönemde kendi kültürümüzden kaynaklanan hikmetimizi keşfetmenin, hikmetten beslenen ve feyiz alan bir felsefe inşasına girişebilmenin yolunun bir hazine olarak hikmeti değerlendirebilmekle olanaklı olduğunu belirtir.⁴³ Kendi dilimizde, kendi kültür ve yaşayışımıza özgü felsefi çalışmalar yaparak felsefenin evrensel dünyasına katkı yapmayı amaçlar. Bunun da düşünsel ve

⁴¹ İnam, *Deneyen Felsefe*, s. 33.

⁴² İnam, *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, s. 193.

⁴³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 349.

kültürel dünyamıza yapacağımız bir arkeoloji faaliyetiyle mümkün olabileceğini, manevi dünyamızın derinliklerine inmeden evrensel olana katkı sunamayacağımızı belirtir:

İnam'ın penceresinden felsefe; kendi insanına, toplumuna, tarihine, kültürüne açık olduğu gibi farklı duyuş, görüş, anlatışları dinlemeye hazır, bilimdeki gelişmelere kulağını verecek, değişen olgulardan, olgu yorumlarından, teoriden gelen sesleri dinlemeye istekli, karşı görüşlerin, kendi görüşlerinin gelişmesi için gerekliliğinin farkında olan, kendi dünyasını, düşünce düzenini, sistemini koruyarak, hemen vazgeçmeyerek, kendi iç zenginliğini ve derinliğini oluşturmaya yöneliktir.⁴⁴

Bu betimlemeden de anlaşılacağı gibi felsefe İnam için gelenekten beslenen ancak yeşerdiği kültür içinde kendi özgünlüğünü yaratabilen, farklı düşüncelere ve ötekine yüz çevirmeden saygı çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereken hayatı anlama, yorumlama ve güzelleştirme etkinliği olarak kabul edilir.

⁴⁴ Esen, Ali, "Prof. Dr. Ahmet İnam'ın Felsefi Arayışları", *İlim Dünyası*, 2, s. 21, ss. 17-22, 2011.

BÖLÜM II

AHMET İNAM'IN GÖNÜL FELSEFESİ

Dil, bir toplumun düşünce sistemini yansıtan ayna vazifesi görür. Toplumu oluşturan insanların dünyayı kavrayış şekli ve hayatı yaşama tarzı doğrudan dile yansır. Bu anlamda dil, düşünce ve kültürle bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Dil kültürün taşıyıcısıdır. Bir toplumun kültürü kendini dil aracılığıyla ortaya koyar.

İnsan yaşamının temel taşı olan dil, Gökalp'in de dediği gibi sahip olunan duygu ve düşüncenin kabı gibidir. Bireylerin sahip oldukları duygu ve düşünceler dil ile vücut bulur, görücüye çıkar. Diğer bireyler tarafından kabul gördüğü oranda da toplumun ortak değeri hâline dönüşür. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin duygu ve düşünceleri sahip olunan kültürün birer yansımasıdır.⁴⁵

Kültür ile bu kadar iç içe olan dilde bazı kelimeler vardır ki ait olduğu kültür içinde anlamca derinleşmişlerdir. Şöyle ki; o kelimeyi anlayabilmek için kelimenin kullanıldığı kültüre içten bakışa sahip olmak gerekmektedir. Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesini üzerine inşa ettiği “gönül” ve “can” da Anadolu kültüründe anlam kazanmış ve derinleşmiş kelimeler içerisinde yer alır.

2.1. Gönül Nedir?

“Gönül” kelimesi, Anadolu coğrafyasında sıklıkla kullanılan ve içerisinde birçok farklı anlam barındıran Türkçe bir kelimedir. TDK sözlüğünde gönül kelimesi; “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlama, kalpte oluşan duyguların kaynağı” olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Gönül, çok geniş bir anlam dünyasına sahiptir. İnsanın manevi varlığını, manevi gücünü, sevginin, nefretin, inancın, iyi kötü, bütün duyguların tümünün varlığını ifade eder:

Gönül; hassastır, kırılgandır, özeldir, güzeldir. Gönlü güzel olandır insan. Gönül dolusu selam yüklenir bazen. Gönül alırsız, gönül veririz ama gönül satamayız, onca kıymetlidir çünkü. Gönül kırmak, gönül incitmek, Kâbe'yi yıkmaya eşdeğer Yûnus'un bilincinde. “Dilim, dünyamdır.” ya da “Dil, varlığın evidir.” diyen

⁴⁵ Göçer, Ali, “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 729, s. 53, ss. 50-57, Ankara 2012.

⁴⁶ TDK Sözlüğü, “Gönül”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20.03.2020).

filozofların bakış açısıyla yaklaşırsak *gönül*, bütün bu duyguların evi olarak nitelendirilebilir.⁴⁷

Edebiyat Tarihçisi Nihad Sâmî Banarlı (ö. 1974) *Türkçenin Sırları* adlı eserinde gönlün Türkçenin deyim ve terim geliştirmede en güçlü ve en üretken kelimelerinden birisi olduğunu belirtir. Bu deyimlerden bazıları şu şekildedir: Gönül yapmak, gönül yıkmak, gönül koymak, gönül kırmak, gönül vermek, gönül yarası, gönül pazarı, gönüllü, gönüllenenmek, gönülden geçirmek (geçmek), gönül beklemek, gönül ehli.⁴⁸

Türk dili var olduğundan beri yaşayan bir kelime olan gönlün en eski söylenişi kön-kül kelimesinin zamanla köñül sesini aldığı düşünülür. Türkiye Türkçesiyle de gönül haline döner. Köñül kelimesinin; sada, avaz, ünleme anlamına gelen “köğ” sözcüğünden türediği varsayılmış ve göğüs anlamında kullanılmıştır.⁴⁹ Başka kaynaklarda ise gönül kelimesi içten dışa temellendirme yapılarak bu kelimenin; “gön/kön” kelimesinin veya kökünün “ul/ül” eki ya da kelimesiyle birleşmesinden oluşmuş olabileceği belirtilmiştir. Deri anlamına gelen “kön” ve her türlü duvarın temeli için kullanılan “ul” ya da su anlamına gelen “öl/ül” kelimelerinin gönlü oluşturduğu söylenir. Yapılan temellendirmeye göre deri ya da duvar temeli dışı, su ise içe tekabül eder ki bu da gönülde iç ve dışın bütünlük arz ettiğini gösterir.⁵⁰

Tarihi kaynaklar incelendiğinde kelimeye ilk olarak VII. yüzyılda Orhun Kitabelerinde “Közde yaş kelser tıda köñülde sıgıt kelser.”(gözden yaş gelse gönülden ağıt gelse) mısrasında rastlanmıştır. Orhun Kitabelerinde geçen ve Yolluğ Tiğin tarafından yazılan “Taş tokıdım, köñültegi sabımın...bitidim” (Taş yonturdum, gönüldeki sözünü yazdırdım) de köñül kelimesinin geçtiği mısralardan biridir.⁵¹

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de gönül kelimesine rastlanmaktadır. Çoğunluğu Budist eserlerden oluşan bu metinlerde geçen gönül kavramıyla ilgili ifadeler dini nitelik taşımasının yanında Uygur toplumunun dünya görüşünü de gözler önüne serer. Bu metinlerde köñül kelimesi altı duyu organından biri, düşünce, zihin ve zihinsel aktiviteler anlamlarında kullanılmıştır.⁵²

⁴⁷ Güven, Arzu Şeyda, “Türkçede Gönül Kavramı ve Kullanım Alanı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 229, ss. 227-242, Erzurum 2018.

⁴⁸ Banarlı, Nihad Sami, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1978, s. 78.

⁴⁹ Türkçe Etimoloji Sözlüğü, “Gönül”, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/g%C3%B6n%C3%BCl>, (Erişim tarihi: 21.03.2020).

⁵⁰ Dönmez, Süleyman, *Emanet Ahlakı: Türk Ahlak Felsefesine Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana 2015, s. 98.

⁵¹ Banarlı, *Türkçe'nin Sırları*, s. 77.

⁵² Tokyürek, Hacer, “Eski Uygur Türkçesinde “Köñül” Sözü”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 66, ss. 247-248, ss. 247-272, Ankara 2013.

Eski Uygurcada *köñül kaçığ* “gönül organı”, *köñül biligi* “gönül bilgisi, bilinç” gibi terimsel ifadeler, gönlün altı duyu organından biri olduğunu ifade etmekle birlikte “düşünce, zihin, zihinsel aktiviteler” gibi anlamları da işaret eder. Budizmde on sevap ya da günahın üçü, gönül ile yapılır. Bunun için Eski Uygur Türkçesinde *köñül kılınçı* “gönül hareketleri, eylemleri” ifadesi kullanılır. Ayrıca *köñül kılınçı* canlılarda bulunan iyi, kötü ve tarafsızlık tabiatlarını belirtir. Dolayısıyla bu dönemde hem sevap ve günahların, erdem ve kötülüklerin hem de inanç ve inançsızlıkların ortaya konulmasında *köñül* sözünden faydalanılmıştır.⁵³

Türklerin İslama geçişinden sonra verdiği eserlerde de gönül kelimesine sıklıkla yer verilmiştir. Türk edebiyatında önemli bir yeri olan *Dede Korkut Kitabı*’nda Korkut Ata “tanrının gönlüne ilham verdiği kişi” olarak betimlenir.⁵⁴

Yusuf Has Hacib’in (ö. 1077) *Kutadgu Bilig* adlı kitabı da gönül kelimesinin farklı anlamlarıyla kullanıldığı eserlerden biridir. Örneğin şu mısralarda insan hayata gönül penceresinden bakan bir varlık olarak anlatılır:

“*Köñül kimni sevse körür közde ol*
Közün kanca baksa uçar yüzde ol
Köñülde negü erse arzu tilek
Ağız açsa barça tilin sözde ol”⁵⁵

“Gönül kimi severse göz daima onu görür; göz nereye bakarsa orada o uçar.” anlamına gelen bu dizeler gönül kelimesinin geçtiği ilk Türk İslam edebi eserlerinden biridir.

Âşık Paşa (ö. 1332) *Garib-name* adlı eserinin ilk dizelerinde yaşamın anlamının gönülde olduğunu, takip eden dizelerinde ise gönlün insanın göğü olduğunu söyler:

“*Ademün cismin kitabdur kamusu*
Gönül içre yazlu-durur ma’nisi”
“*Dünyada gök varışa sende gönül*
Sen dahı olgök gibi şöyle gin ol”⁵⁶

⁵³ Tokyürek, “Eski Uygur Türkçesinde “*Köñül*” Sözü”, s. 267.

⁵⁴ Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011, s.15.

⁵⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, haz. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.616-617.

⁵⁶ Âşık Paşa, *Garib-Name*, haz. Kemal Yavuz, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000, s.42.

Gönül insanı olmanın önemini vurgulayan ve gönüğü merkeze alan bir diğerk isim de Ahmed Yesevî'dir (ö. 1166).

*“Nerde görsen gönüğü kırık, merhem ol!
Öyle mazlum yolda kalsa yoldaşı ol!
Mahşer günü dergâhına yakın ol,
Ben benlik güden kişilerden kaçtım ben işte!”⁵⁷*

Sonraki süreçte gönüğü kelimesi Yunus Emre'den Nef'i'ye, Pir Sultan Abdal'dan Fuzuli'ye hem tekke-tasavvuf edebiyatında hem de divan edebiyatında ürün veren birçok Türk İslam düşünürünün eserinde görülmektedir.

Tasavvufta gönüğü “kalb” olarak tanımlanmış ve tasavvuf yolu gönüğü yolu olarak kabul edilmiştir:

Gönüğü, tasavvuf ehlince insanı Allah'a ulaştırmada en dolaysız ve kestirme yollardan birisi olarak kabul edilir. Tasavvuf yolunu gönüğü yolu olarak kabul eden ve insanı gönüğüden ibaret sayan bir bakış açısından söz etmek mümkündür. Bu düşünce sisteminde ihlas, ihsan, takva, vera, tevbe, rıza, tevazu, kanaat gibi hususiyetler gönüğüün varlığını temellendirmesi ve insan-ı kamile ulaşmak adına sahip olması gereken temel mefhumlar olurken; riya, kibir, hased, nefis, ucub, aç gözlülük gibi hususiyetler ise kişinin kendisinden uzaklaştırması gereken kavramlardır.⁵⁸

Felsefi literatürde Bedia Akarsu gönüğü kavramını (geniş anlamda) Almanca *gemüt* (ruh) kelimesiyle özdeşleştirmiş ve “duyguların, ruhsal kıpırdanmaların, iç çabaların taşıyıcısı” olarak tanımlamıştır. Gönüğü kavramının “(Gizemcilikte) kişiyi tanııyla, insanla ve dünyayla içten bir ilişki içine koyan, ruhun derinliklerindeki güç ve ayrıca duygu bağlılığı yetisi; duygunun bağlılık, birliktelik duyuran kavrayıcılığı” gibi tanımlarını da bulmak mümkündür.⁵⁹ Ancak gönüğü kavramına benzer kavramlar olsa da felsefi literatürde gönüğü tam anlamıyla karşılayacak bir kavram bulunmamaktadır.

Farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyan gönüğü kelimesi duygu kaynağı anlamında kullanıldığında Batı dillerinde tam karşılığı olmayan bir kelime olarak

⁵⁷ Tatçı, Mustafa, *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, Merkez Repro Basım Yayın, Ankara 2016, s.44.

⁵⁸ Akbalık, Esra, “Yunus Emre'nin Şiirlerinde “Gönüğü” İmgesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 26, s. 22, ss. 20-28, İzmit 2013.

⁵⁹ Akarsu, “Gönüğü”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 87.

karşımıza çıkar. Batı dillerinde gönül kelimesi yerine “kalp” anlamına gelen; örneğin Almancada “hertz”; İngilizcede ise “heart” kelimesi kullanılmaktadır ki; bu kelimeler derin bir anlam dünyasına sahip olan gönül kelimesini karşılamamaktadır. Batı kültürü, aklı ön plana çıkarır ve gönül kelimesi Batı dillerinde daha çok akılla mukayese edilerek tanımlanır; yani aklın tam karşısındadır. Doğu kültürü ise, daha gönüle endeksli bir görünüm sergiler. Bu durum dilin kültürel ve toplumsal bağlarıyla ilgilidir:

Edward Sapir, bir toplumun konuştuğu dile bakılarak o toplumun düşünce yapısının saptanabileceğini öne sürer. Dil ve kültür olguları arasında yakınlık bulunan dil, bir davranış biçimidir, içgüdüsel değildir. Yine bu kurama göre; her bireyin dili kendine özgü farklılıklar göstermesine rağmen yine de dil, büyük bir toplumsallaştırma gücüdür. Dil değiştikçe kültür de değişir; dil ve kültür birbirine bağlıdır.⁶⁰

Kısaca; gönül kelimesi Anadolu-Türk insanının binlerce yıllık tecrübesiyle yoğurduğu ve içselleştirdiği ve bu kültürü yansıtan bir kelime olarak, kültürel bağlamında ve derinliği içerisinde anlamlandırılması gereken ve bu topraklara özgü bir kelimedir.

2.2. Ahmet İnam’da Gönül Kavramı ve Özellikleri

Ahmet İnam’ın uzun yıllar üzerinde düşündüğü ve ürün verdiği Gönül Felsefesi nedir ve hangi yönleriyle fark yaratmaktadır? Bu sorunun cevabını irdelemeden önce Ahmet İnam için gönül kavramının ne ifade ettiğinin ve gönül kavramının özelliklerinin bilinmesi gereklidir.

2.2.1. Ahmet İnam’da Gönül Kavramı

Ahmet İnam gönül kavramını insanı açıklamak için kullanılacak bir kavram olarak kabul etmektedir. İnam gönül kavramını tanımlarken;

Gönül; İslam öncesi kültürden gelme ve kültürümüze ait Türkçe bir kelimedir. Gönül Farsçada “dil”, Arapçada kalp” ve “fuad” kelimeleriyle karşılanmıştır. Osmanlı gönülle pek uğraşmamış onun yerine kalp ağrısı, dil yarası demiştir. Anadolu insanı gönül kelimesini kullanır, çünkü çok yoğun bir sözcüktür. Gönülün, bu anlamıyla Batı dillerinde karşılığı yoktur.” ifadelerini kullanmıştır.⁶¹

⁶⁰ Bayraktar, Nesrin, *Dil Bilimi*, Nobel, Ankara 2017, s.114.

⁶¹ Işık, *Mutsuluk Ahlaklıktır*, s. 168.

İnam, Almancadaki *gemüt* ile Türkçedeki gönül arasında benzerlik kuran Alman dostlarına “Gönül *gemüt*’ü içine alır, ondan daha fazladır. Çünkü bizim insanımız gönlüyle düşünür. Sizinkiler aklıyla.” diyerek gönül kavramının anlamının daha derin olduğunu ifade eder.⁶²

Ahmet İnam gönül kavramının kullanımı üzerine araştırma yaparken; bu kavramın yapısı gereği belirsizliklerle dolu ve sınırları belli olmayan bir kavram olduğunu ve bundan dolayı anlamını yitirdiğini keşfeder. Farklı bağlamlarda farklı anlamlar içeren gönlün; günümüzde şarkılarda, şiirlerde sıklıkla geçen ve duygulara hitap eden bir kavram olarak aklın tam karşısında olduğu düşünülmektedir. Tasavvufi anlamda kullanıldığında dini çağrışımları vardır. İnam gönlü;

Gönül ne duygu, ne metaforik anlamıyla kalp, ne duygusal çalkantı, duygu seyri, ne tutku, istek, arzudur. Bunların hepsini içinde taşıyıp, bunlardan fazla olandır. Bir çekirdek kavramdır, yeterince işlenmemiştir. Belli bir tutum içinde işlenebilecek, sezgisel yanı bol, şaşırtıcı sonuçlara gebe bir kavramdır.” diye ifade etmiştir.⁶³

Ahmet İnam’ın felsefesinin odağına yerleştirdiği gönül kavramı; Doğudan Gazali’nin, Batıdan Pascal’ın “kalp gözü”, “kalp mantığı” diye adlandırdığı kavramla özdeş kavramlar değildir. İnam’ın gönlü “mistik” ve “kapalı” özelliklere sahip değildir.⁶⁴ İnam gönlü seküler bir şekilde yorumlar ve ona göre gönül kavramı; duygunun yanında anlayış, kavrama ve Batı düşüncesinde yüzlerce yıldır *logos, nous, ratio, reason, Vernunft* şeklinde adlandırılan akıl kavramını da içeren ancak bunların toplamından daha fazla anlam ifade eden bir kavramdır. Gönül kelimesinin kökündeki “kön”ün, düzelmek, doğru yola gelmek, inkârdan sonra ikraz etmek, yola çıkmak olduğunu belirten ve bu anlamlardan yola çıkan İnam, gönül sahibi olmanın bizi yola getirecek, doğrultacak, yola sokacak bir işlevi olduğunu düşünür.⁶⁵

Farklı yorumlamalara ve anlamlandırmalara açık bir kavram olan gönül İnam’ın felsefesinde neden bu kadar önemlidir? Çünkü İnam bir Anadolu aşığı olarak evrensel bütünlüğün yerellikten geçtiğine ve bu çerçevede binlerce yıldır bu topraklarda yaşanan hayatın felsefi bir tasviri yapılırken Anadolu insanının yaşantısının temel alınmasının gerekliliğine inanır. Felsefenin yaşamın tam ortasında olduğunu, hayattan

⁶² İnam, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, s. 90.

⁶³ İnam, Ahmet, *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s. 6.

⁶⁴ İnam, *Candan Gönüle*, s. 15.

⁶⁵ İnam, *Candan Gönüle*, s. 48.

kopuk, sadece kitaplardan devşirilen bir etkinlik olmadığını savunur. Yani; o yaşamı felsefenin kaynağı olarak kabul eder. Hayatı boyunca edindiği tecrübeler, yaptığı gözlemler, karşılaştığı insanlar, okuduğu kaynaklar, dinlediği türküler, fıkralar onu Anadolu insanının yaşamında gönül kavramının önemli bir yeri olduğu sonucuna ulaştırır. İnam, Anadolu insanını gönüllerince yaşayan insanlar olarak tanımlar. İnam’a göre Anadolu yaşamının tam merkezinde bir kavram olması sebebiyle evrensel felsefeyle buluşacak yerel felsefemizin temel direğini gönül kavramı oluşturmalıdır.

Ahmet İnam Gönül Felsefesi çalışmalarıyla; bu kavramı yerel olandaki evrenseli bulmada temel kavram olarak felsefi bakış açısıyla tekrar tanımlamaya ve eksik kalan anlamları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Anadolu kültüründen beslenen gönül; hem felsefe açısından hem de bu topraklarda yaşanan hayatı anlamak açısından üzerinde durulması gereken bir kavramdır.

Gönül kavramı İnam’ın felsefesinde can kavramıyla birlikte yaşadığımız kültürde hayata nüfuz edebilme, hayatla temasa geçebilme anlamında kilit kavramdır. Kavram; Husserl felsefesinde anlamını bulmuş “yaşama dünyası” (*Lebenswelt*) kavramının kendi kültürümüze göre yorumlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. “Yaşama dünyası” XX. yüzyılın başlarında fenomenolojinin felsefe diline kazandırdığı bir kavram olarak kavramların ve dilin olmadığı, her türlü düşünce ve soyut kavramların, üzerine inşa edildiği bir dünya olarak tanımlanabilir.⁶⁶ Ahmet İnam yaşama dünyasını; “henüz kavramların ve dilin katılmadığı somut bir yaşam alanıdır; her türlü kavramlaştırmadan, somut düşünmeden önce gelen, onları besleyen hayat tarzıdır.” şeklinde tanımlayarak çoğumuzun farkına varmadan küçük yaşlardan itibaren edindiğimiz örtük bilgilerin yaşama dünyasını besleyen hayat pınarı olduğunu belirtir.⁶⁷ İnsanın içinde yaşadığı ve günlük yaşamının geçtiği çevre, sanat yapıtları, kullandığı eşyalar yani insanın kültür dünyası yaşama dünyasını oluşturur. İnam, felsefenin de bu yaşama dünyası içinden çıkması gerektiğine inanır. Gönül kavramını da Anadolu insanının yaşama dünyasında merkez bir kavram olması sebebiyle felsefesinin odağına yerleştirir.

Ahmet İnam’a gönül kavramını yeniden tanımlama/yorumlama yolunda Ahmed Yesevî’nin öncülüğünde, *Divan-ı Lügat-it Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Dede Korkut* metinleri rehberlik eder. Ayrıca; şarkılarımız, türkülerimiz, atasözlerimiz, manilerimiz, nakışlarımız, kilimlerimiz, fıkralarımız yani kültürümüzü anlatan en önemli öğeler de bu

⁶⁶ İnam, Ahmet, “Bilim, Sanat ve Felsefe Dili Olarak Türkçe”, *Düşünüyorum Aylık Bülten*, S. 57, s. 40, ss. 40-41, İstanbul 2015.

⁶⁷ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 349.

yolculuğun ana duraklarını oluşturur. İnam'a göre kültürümüzle gönlümüz aracılığıyla bağ kurarız. Kısacası gönül kavramı kültürümüzü, yaşama dünyamızı anlamamızı ve anlamlandırmamızı sağlayan en temel kavramdır.⁶⁸

2.2.2. Ahmet İnam'da Gönül Kavramının Özellikleri

Ahmet İnam'ın felsefesinde gönül farklı özelliklere sahiptir. İlk olarak gönül bir enerji, yaşam gücüdür. Gönlü olan insan, iç gücü olan insandır. Gönül içimizdeki iç ocak, kaynayan ateştir. Gönlü zayıflamış, gönlü harekete geçmeyen bir insan deyince, artık yaşam atılımı yapmayan, merak etmeyen, hayatın hiçbir alanında heyecan duymayan insan tipi anlaşılır. Bu da gönlün zamanla yaşlanabildiğini gösterir. Gönlün yaşlanması hem birey olarak hem ulus olarak çok tehlikelidir.⁶⁹ Yaşama ve öğrenmeye karşı hevesi, heyecanı kalmayan insanların oluşturduğu bir toplum üretmeden, tekdüze bir hayat yaşamaya mahkûmdur.

İkinci özellik olarak gönül bir atmosferdir. İçimizdeki yaşam gücü ancak bir atmosfer içerisinde yaşanabilir. Ahmet İnam bu atmosferi “gönül küre” olarak da adlandırır. Gönül sahibi insanların yaşadığı, gönül enerjisi yaydıkları ortamdır gönül küre. Paylaşmayı bilmeyen, tek kişilik dünyalarda yaşayanların gönül küresi olmaz. Gönül birliktelikleri kurarak muhabbet halinde olan insanlar gönüllerini yaşayabilen insanlardır. Gönlü yaşayabilmek için muhabbet etmek, etkileşim içinde olmak, tartışmak, soruşturmak, araştırmak ve iyi bir dinleyici olmak gerekir. Susan, konuşmaktan, birlikte gülmekten, eğlenmekten çekinen insanların bulunduğu ortamlarda gönülden söz etmek pek mümkün değildir. Ahmet İnam, felsefenin Antik Yunan'dan çıktığı ön kabulü ile neden buradan çıktığı sorusunu yanıtlarken Antik Yunan'ın felsefe yapmak için en uygun sosyo-psikolojik, ekolojik, ekonomik ve iklimsel koşullara sahip olduğunu altını çizer. Felsefe; dinlemeye, anlamaya ve anlatmaya açık insanların agora yani meydanlarda yaptığı bir etkinlik olarak gelişmiştir. İnam'ın tanımıyla felsefe *agoraiik* bir etkinliktir. Binlerce kişilik tiyatroların olduğu kentlerde seyir kültürü, dinleme terbiyesi çok gelişmiştir. Bunların hepsi felsefenin yeşermesine uygun ortamı hazırlayan öğeler olarak öne çıkar.⁷⁰ Felsefe gibi gönül de uygun atmosferi bulunca gelişir; kendini ve çevresini besleyen bir gönül kürede yaşayan insan da gönlünü yaşayabilir.

⁶⁸ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 168.

⁶⁹ İnam, *Candan Gönüle*, s. 85.

⁷⁰ İnam, Ahmet, “Erosete Üstüne Bazı Düşünceler”, *Antik Yunan'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri Sempozyumu* (Aydın, 14-16 Nisan 2011), ed. Yavuz Kılıç, s. 263, ss. 262-277, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın 2011.

Gönlün üçüncü özelliği de bir tavır, duruş olmasıdır. Yaşama, dünyaya, kendimize, çevremize ve sorumluluklarımıza karşı bakış açımız bizim tavrımızı belirler. Gönül tavrı, herhangi bir şeye bütün bir insan olarak yani bedenimiz, aklımız, duygularımız, çevremiz ve kültürümüzle gösterdiğimiz tavidir. Hayata karşı kötümser bir duruş sergilemek, potansiyelimizi gerçekleştirmemek yani olabileceği kadar olamamak gönül tavrında kabul edilemez bir durumdur.

Gönlün bir diğer özelliği de gönül bir fiil, eylemdir. Gönül bir söz değildir; gönül sahibi insan, iş yapan insandır, sadece duyan düşünen biri değildir, üreten, yaratan, meydana getiren, kuran, o kurduğu şeyi sürdürmeye çalışan insandır.⁷¹ Gönül hayatı etkileme, dönüştürme başarısıdır. Gönlü olan insan güzeli, güzellik içerisinde doğurma halindedir. Sürekli bir yaratım, olabileceğinin en iyisi olma ve kendini gerçekleştirerek yaşadığı topluma artı bir değer katma peşindedir.

Gönlün güç, atmosfer, tavır ve eylem olma özelliklerinin yanında İnam bireylerde gönlün yaşanması için olanca devingenliği ile bir arada olması gerektiğine inandığı dört öğeden bahseder. Bu öğeleri; beden, duygu, akıl ve toplumsal-kültürel ilişkiler olarak sıralar. Gönlün kalpten farklı olarak bedenle yakından ilişkisi vardır. Örneğin kalp çoğu zaman bir duygu olarak ya da eski metinlerde düşünme merkezi olarak kabul edilirken, Anadolu insanı mide bulantısına gönlüm bulandı diyerek gönlü bedenimizde yer alan bir organ gibi ifade edebilmektedir. Gönül felsefesinde *soma* yani beden çok önemlidir. Öyle ki; gönül beden olmadan yaşanamaz. Gönül sahibi olabilmek için bedeni olduğu gibi kabul edebilmek ve bedenle doğru bir ilişki kurabilmek gerekir. Gönül sahibi insanlar bedenlerini gereğinden fazla yüceltmezler, beden takıntıları yoktur. Aynı şekilde bedenlerini aşağılamaz, yok saymaz ya da bedenlerine kayıtsız kalmazlar. Gönül sahibi insanlar bedenleriyle barışık, dengeli bir şekilde yaşarlar ve varoluşlarını gerçekleştirirler.⁷²

Gönlün ikinci ögesi duygular, içimize doğan ve akıl dışı olan güçlerdir. Gönül sahibi olmak, içgörülü olmayı gerektirir. İç görüşü olmak demek; iç dünyamızın seyrinin farkına varmakla, kendimizi görmekle ve başkalarının duygularını anlamakla olanaklıdır. İçgörü geliştirmek teknikle olmaz, gönülle olur. İçgörü sahibi insan, başına gelenlerin ne olduğunu, anlamını ve bununla nasıl yaşayacağı gibi yolları bulan insandır. İçgörü gözlerimizi açarak başımıza gelenleri görebilmemizi, anlamlarını yakalayabilmemizi,

⁷¹ İnam, *Candan Gönüle*, s. 89.

⁷² İnam, Ahmet, "Bedenim Kimin? Bir Spor Felsefesi için Bazı İpuçları", *Felsefe Dünyası*, S. 8, s. 8, ss. 6-10, Ankara 1993.

duygularımızı ve bedenimizi bu duyarlılıkta yaşayabilmemizi sağlar. İçgörüsü olmayan insan başına gelen olayları bela olarak algılar, karanlığa düşer ve yaşamını cehenneme dönüştürebilir.⁷³

Gönlün diğer önemli ögesi olan akılla birleşmesi, gönül sahibi olabilmenin koşullarından biridir. Ahmet İnam Batı felsefesi kapsamında yapılan akıl tanımları dışında çok farklı akıllar olabileceğini; aklın gönül, beden, duygu ve ilişkilerden bağımsız tehlikeli bir hal alacağını düşünür. Batılı insanlar o aydınlanmacı, son derece rasyonel ama bunun yanında da içsel gücü, gönlü, maneviyatı unutan yaşama dünyaları sonucu yalnızlık çekmekte, durgun ve doyumsuz bir hayat sürmektedirler. İnam' a göre kendi yaşama dünyasında yola çıkarak, kendine özgü bir tavırla, kendine özgü akıl kavramını ortaya koyabilen insan akıl-yaşam bağına kurabilmiş insandır.⁷⁴ Bu insan aklını gönlüyle birlikte yaşayabilen insandır. İnsanın aklıyla yaşaması, nasıl yaşadığı üzerine düşünmesi, yaşadığını değerlendirmesi gönüle ters düşmez. Akıl gönlü daha güçlü kılan bir öğedir.

Gönlün dördüncü ögesi, toplumsal ve kültürel yönünün olmasıdır. İnsan tek başına yaşayarak gönül sahibi olamaz. Gönül tek kişilik değildir. “Birey gönlü, yalnızca bireyle sınırlı değildir. Birey gönlü, çevresiyle, ortamıyla gönlüdür. Gönül, bireyde, bireyin ilişkileriyle can bulur. Bu ilişkiler, toplumsal, kültürel, etik, politik, ekonomik... olabilir. Birey gönlü, ortamlayarak, çevreleşerek ortaya çıkar”.⁷⁵ Bu manada, gönül sahibi olabilmenin ve gönlü güzelleştirmenin en önemli alanı muhabbettir. Muhabbet karşılıklı iletişim ve sevgiyi içerir. Anadolu kültürü bir muhabbet kültürü olarak gönüle can veren kaynaklara sahiptir.

Gönülleyebilen yani gönlünü yaşayan bireylerde bulunan gönül gücü; bu dört ögenin birbirleriyle uyum içerisinde, bir bütün halinde kendini göstermesine, bireylerin karar almasına ve eyleme geçmesine olanak sağlar.

Ahmet İnam'a göre gönül ferde ait bir kavram değildir. Bireylerin, bireyler arası ilişkilerin gönlü olabildiği gibi toplumların da gönlü olabilir. Gönül sahibi toplumlar; üreten, yaratıcı, özgün, kendi kültürüyle var olan ve bütünlüğünü koruyan toplumlardır. Toplumların gönlü, tek tek bireylerin gönlünün toplamı demek değildir. Yaşam ve atılım enerjisine sahip, anlamlı ilişkilerin yaşandığı toplumlar gönül toplumları olabilir ve bu

⁷³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 170-171.

⁷⁴ İnam, *Gönlüden Bilime Yolculuklar Kitabı*, s. 21.

⁷⁵ İnam, *Candan Gönüle*, s. 23.

toplumlar gönül oluşumuna imkân sağlar. Ön yargıların ve karamsarlığın hâkim olduğu, kaba ve çıkarıcı toplumlarda gönül oluşumundan söz edilemez.⁷⁶

İnam gönül sahibi bireyleri ve toplumları altı ayrı kavram çiftiyle açıklar:

Gönül sahipleri özden ve özlemlidir. Özden olmaları kendi özlerinden yola çıkmaları ve içtenlikleriyle ilgili bir özelliktir. İkiyüzlülük barındırmayan, kendileri olabilen, yapmacıksız birey ve toplumlar özdendir. Özdenlik aynı zamanda köküne, geçmişine sıkıca bağlı olmayı da gerektirir. Bu bağ birey ya da toplumu geriye çeken, onun ilerlemesine engel olan bir bağ değildir. Özden birey ya da toplumlar köklerinden güç alarak göklere yükselmeyi hedeflerler. Umut dolu, daha özgür ve anlamlı bir yaşam hedefi, gönül sahiplerini özlemlili kılar. Bu özlem, itici bir güç olarak onları hep üretmeye, kalıcı değerlerin peşinden gitmeye sevk eder.⁷⁷

Özerk ve özverili olmak gönül sahiplerini tanımlayan kavramlardır. Bireyin ya da toplumun özerk olması; özgür olması, kendi başına karar alma ve eyleme geçme gücüne sahip olması ve sahip olduğu gücün kaynağının kendisi olmasından kaynaklanır. Özverili olmak ise güçsüzlerin yanında olmak, onlara sahip çıkmak ve kendini onların hakkını savunmaya adanmak ile ilgilidir. Özverili olmak toplumun faydasına olan işlerde en önde mücadele etmeyi gerektirdiği için, fedakârlık kaçınılmazdır.⁷⁸

Özge ve özümseyen olmak gönül sahiplerinin bir diğer özelliğidir. Özge olmak ötekinin farkında olmayı, kendinden ziyade ötekini düşünmeyi ve ötekine yönelmiş olmayı ifade eder. Özümseyen olmak ise kendine benzemeyeni de kucaklamayı gerektirir. Diğerleriyle bir olmak ama kendi özgeliğini korumak, diğerlerinin içinde erimek ama özünü kaybetmemek özge ve özümseyen birey ve toplumları betimler.⁷⁹

Özgül ve özgün olmak da gönül sahibi birey ve toplumların özünü yani kültürünü ve kimliğini koruyarak eylemlerinde, tavır ve yöntemlerinde kendine has bir üslup yaratmasıyla ilgilidir. Özgül olmak, bir kültüre, bir inanç düzenine, bir yaşam biçimine özgü olmaktır. Özgül olan yani belli değer ve yaşanmışlıklara sahip olan birey ve toplumlar sahip olduğu potansiyeli, daha iyi ve daha yeni işler yapmak için kullanır. Kökünden, özünden aldığı değerlerle yeni fikirler ortaya atabilmek, özünü aşabilmek gönül sahiplerinin özgül ve özgün olmalarının gereğidir.⁸⁰

⁷⁶ İnam, Ahmet, “Bir Gönül Sosyolojisi Nasıl Olanaklıdır?”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s. 8, ss. 7-42, Malatya 2011.

⁷⁷ İnam, *Candan Gönüle*, s. 23.

⁷⁸ İnam, “Gönül Felsefesi”, s. 75.

⁷⁹ İnam, “Gönül Felsefesi”, s. 75.

⁸⁰ İnam, “Gönül Felsefesi”, s. 75.

Gönül sahibi birey ve toplumlar özgür ve özenlidir. Özgür olmaları ve hiçbir kuvvete boyun eğmemeleri en birincil özelliklerindendir. Özgür olmaktan kasıt başıboşluk değildir. Özgürlüğü kendi başına var olabilmesinden kaynaklanır. Özenli olması ilk önce kendisine daha sonra da çevresine duyduğu saygıyı betimler. Bireyin kendi bedenine, duygularına, düşüncelerine ve biricikliğine karşı saygılı ve özenli olması onu özgür ve özgüvenli kılar.⁸¹

Özlü ve özürlü olmak da gönül yolculuğu yapan birey ve toplumların özellikleri arasında yer alır. Özlü olmak kendini, köklerini, kültürünü ve değerlerini bilmek ve ona göre yaşamaktır. Ancak birey ve toplumların gönül sahibi olmaları sadece özlerini keşfederek gerçekleşmez. Gönül yolculuğu, özü keşfetme ve bu yolda devşirilen tecrübe ve bilgilerle bir inşa etme işidir. Geçmişten devralınan değerlerin yeniden yorumlanması ve özümsemesi, özün özgün ve özgür bir şekilde geleceğe uzanması için bir gerekliliktir. Özürlü olmak ise, haddini bilmenin bir sonucudur. Özürlü birey ya da toplum özünü iyi bildiği için eksikliklerinin de farkındadır. Bu farkındalıkla kendini geliştirir, güzele iyiye giden yolda eksikliklerini gidermeye gayret eder.⁸²

Gönül sahibi bireylere ve toplumlara atfedilen diğer özellikler ise açıklık, içtenlik, edepli olma, şevk ve özerkliliktir.⁸³ Bu özellikleri kısaca açıklayacak olursak; gönül açıklık ister. Açıklık düşüncede, eylemde anlaşılır olmak; bulanık ve belirsiz olmaktan kaçınmaktır. Açıklık, saklamadan, hesap yapmadan, belli bir strateji ya da taktik uygulamadan yaşamaktır. Açıklık; bireyin ya da toplumların farklı ve başka olana açık olması, farklılıklarla zenginleşmesidir. Başkasının sesini duymadıkça, farklı olanla diyaloga girmedikçe bireyin kendi sesinin bir itibarı olmaz. Gönül muhabbetle gelişir. Bu anlamda gönül alanı polifonik yani çok sesli bir alandır. Kapalı yaşayan, yalnız ben haklıyım diyen bireyden gönül yolcusu olamaz. Açıklık, başkasına olduğu gibi kendine de açık olmayı gerektirir. Kendini, kendinden kaçırmamaktır. Açık olmanın bir diğer açılımı da yaşadığımızın, bildiğimizin ötesine açılmadır. Gelişime, araştırmaya, öğrenmeye, denemeye, yeniliğe açık olmaktır.⁸⁴

Bir diğer özellikse içtenliktir. İçtenlik, “açıklığın içimizden gelmesi, içimizle dışımızın buluşması” şeklinde açıklanabilir. “İçtenlik kendimizi sakınmadan sunma, dürüst olmadır.”⁸⁵ Gönül sahibi içten olmalıdır. İçtenlik yalnızca olduğu gibi olmak,

⁸¹ İnam, *Candan Gönüle*, s. 24.

⁸² İnam, “Gönül Felsefesi”, s. 76.

⁸³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 168.

⁸⁴ İnam, Ahmet, “Erdem Değil Özdem”, *Bilim ve Ütopya*, 276, s. 4, Ankara 2017.

⁸⁵ İnam, “Erdem Değil Özdem”, s. 4.

soğuk ve mesafeli davranmak tarzında bir içtenlik değildir. İçtenlik cana yakınlık ve sıcakkanlılığı da içerir. Gönül yolculuğunda hasbılık önemlidir; hesap yapma ve stratejik davranma gönül sahibine yakışmaz. Hem kendine hem de ötekine karşı samimi olmak içten olma durumunu anlatır.⁸⁶

Edepli olma gönül yolculuğunun bir diğer önemli özelliğidir. “Edep; estetik, etik, kültürel değerlere saygıdır.” Edep, tarihten, gelenekten devralınan, binlerce yıllık hikmetten ve bilgelikten süzülen bir şeydir. Gönül sahibi birey ve toplum edeplidir, saygılıdır, haddini bilendir.⁸⁷ Ancak kendi değiştirme, dönüştürme gücünün de farkında olandır.

Gönül hem birey hem toplum için aktif yani şevk sahibi olduğunda kendini gösterir. Kör tutkulara değil, sahici ve anlamlı olana ilgi ve heyecan duymak birey ve toplumları geleceğe taşır. Bıkkın, yılgın, donuk ve heyecansız olanlar gönül atılımını gerçekleştiremez. Koşullar ne olursa olsun yaşama ve değerlere dört elle sarılmak, kendini ve çevresini dönüştürecek güç ve isteğe sahip olmak şevkli olmakla ilgilidir.⁸⁸

Gönlün birey ve toplumlarda kendini gösterebilmesi için özerklik gerekir. Özerklik birey ve toplumların dış baskılardan uzak, kendi başına karar alıp, kendi başına eylemde bulunma özelliğidir. Özerklik, başına buyruk olmak anlamına gelmez. Özerklik diğer birey ve toplumların özerkliğine saygı duyarak yaşanır. Gönül, iç ve dıştaki baskıların farkına varıp bunlara karşı geliştirebileceğimiz olanakları gerçekleştirebilme özgürlüğüne ve özerkliğine erişerek kazanılır.⁸⁹

2.3. Gönül Felsefesi

Ahmet İnam, binlerce yıllık birikimle ortaya çıkmış Anadolu kültürünün, hayat tarzının, hikmetinin ve yaşama dünyasının çok özgün felsefe çalışmalarına gebe olduğunu keşfeder. Gönül Felsefesi adı altında ortaya koyduğu düşüncelerle amacı bu toprakların sesini dünyaya duyurmaktır. Gönül Felsefesi, İnam’ın evrensel sorunlara cevap ararken yerel olandan yola çıktığı bir yolculuktur. Anadolu hikmetinin özümсенerek felsefeye aktarımı ve dogmalardan arınmış bir yaklaşım, Gönül Felsefesini inşa etme sürecindeki en temel bileşenlerdir. İnam Gönül Felsefesini şu şekilde açıklar:

⁸⁶ İnam, *Candan Gönüle*, s. 162.

⁸⁷ İnam, *Candan Gönüle*, s. 103.

⁸⁸ İnam, “Erdem Değil Özdem”, s. 4.

⁸⁹ İnam, *Candan Gönüle*, s. 102.

Can ve gönül temel kavramları odağında *topraktan gelen felsefe* araştırmaları, yaşanan hayatı bilgelik odağında felsefeyle yorumlama çabasıdır. Bir yaşama felsefesidir. Şiirle, köklerle yoğrulmuş düşünme atılımlarıdır. Yaşanarak, duyularak, türküyü beslenen düşünme eylemlerinden damıtılır. Bir arayıştır. Çağımız bilimini, teknolojisini, sanatını, edebiyatını, felsefesini, inanç düzenlerini konu edinir, tartışır, eleştirir; ufuk açmaya çabalar.⁹⁰

Gönül Felsefesi, en yalın haliyle Anadolu topraklarında yaşanan hayatı ve Anadolu insanını merkeze alan ve hikmet kaygısı ile ortaya çıkmış bir felsefedir. İnsan; bedeni, duyguları, düşünceleri ve yaşadığı çevre ile birlikte bir bütün olarak kabul edilir ve bu öğeler sağlıklı bir bireyde uyumlu bir ilişki içerisinde. Bu uyum sonucu bireylerde gönül oluşumu gerçekleşir ki bu da Gönül Felsefesinin temelinde neden insanın olduğunu açıklar. Gönül oluşumu gerçekleşmiş kişi, yaratıcıdır; kendi özgünlüğü içerisinde üretir ve çevresine değer katar. Eskiyle bağlarını koparmaz, gelenekten beslenir ancak edindiği bilgilerle yeniden inşa etmeye girişir.⁹¹

Gönül Felsefesi aşkın, çabanın, var olmanın felsefesidir. Samimiyetin ve içten olmanın felsefesidir. Bu felsefeye göre yaşam bir göze almadır ve emek ister, belirli bir tavır ve bu tavra uygun bir eylemi talep eder. Gönül Felsefesi hayata karşı alacaklı tavrı ya da bir şey olabilecekken tembellikten ya da irade eksikliğinden kaynaklanan boşvermişliği onaylamaz. Gönül Felsefesi hayatın niteliğini yükseltecek, derinleştirecek yaşayışın peşindedir. Yaşamı nasıl güzel kılarım sorusuna cevap arar.

Ahmet İnam, Gönül Felsefesine oluşturmaya doğru giden yolda hayatında dört önemli etkenin rol oynadığını ve bunların; edebiyat, sosyalizm, mantık ve fenomenoloji olduğunu belirtir.

Felsefeden önce edebiyatla uğraşan biri olan İnam'ın küçük yaşlardan itibaren başlayan edebiyat merakı, zamanla bir tutkuya dönüşür. Öğrencilik yıllarında kendi yaşlılarıyla kaynaşmak yerine okumak ve yazmak hayatının odağında yer alır. Farklı yazarlardan farklı türlerde okuduğu eserler onun dünyaya bakışını derinden etkiler. Okuyamadan ve yazmadan yaşamının, mutlak bir anlam yokluğu olduğuna ve sonunda insanı biyolojik olarak öldüren bir etki yaptığını inanır. Özellikle yazmayı bir hayat tarzı, bir karakter, bir kişilik ve bir varolma savaşı olarak betimler. Yazmak onun için mukaddes bir eylemdir. İlk şiirini ilkokuldayken yazar. Ortaokulda kısa denemelerle devam eden yazma serüveni lise ve üniversitede doruk noktasına ulaşır. İlk yazısı “Yaşanacak Bir

⁹⁰ İnam, “Gönül Canın Neresinde?”, s. 12.

⁹¹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 164-165.

Şeydir Ölüm, Sevinçten Ağlanacak” başlığıyla 1963 yılında Ruh Dünyası dergisinde yayınlanır. Daha yirmili yaşların başındayken “Çözümleyici Edebiyat Eleştirisi” adlı edebiyat kuramını oluşturur ve yayımlar. Herhangi bir destek almadan kendi kendine yazı yazabileceğini keşfettiği günden beri deneme, şiir, roman, makale, kuramsal metinler gibi farklı türlerde yüzlerce eser ortaya koyar. Hayatının özellikle son yirmi beş yılında keşfedeceklerini şiirle keşfetmeye ve hayatın fark edemediği taraflarını şiirimsilerle görmeye çalışır.⁹² Edebi merakı ve birikiminin izlerini felsefi çalışmalarına da yansıtır. Edebi ya da felsefi yaratım sürecinde yaşamdan beslenen İnam’ın bazı metinleri incelendiğinde metinlerin felsefe mi yoksa edebiyat metni mi olduğu noktasında keskin sınırların olmadığı fark edilir. Yaşamı bir nehir olarak kabul edersek İnam için edebiyat ve felsefe yaşamı besleyen ve yaşamdan beslenen iki önemli koldur. Dolayısıyla onun felsefesinin edebiyatla iç içe olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ahmet İnam’ı Gönül Felsefesine götüren diğer önemli etken sosyalizmdir. Öğrencilik yıllarında tanıştığı sosyalizmi, insanlığa yeni bir açılım sunması ve insana ve yaşama ait gerçeklerin anlaşılması açısından umut vadeden bir sistem olarak görür. Özellikle ODTÜ’de katıldığı fikir kulüplerinde, sosyalizmin yanlış yorumlandığına ve sloganlarla bir fikri mücadele verilemeyeceğine şahit olur. Bu durum onu daha fazla okumaya ve araştırmaya sevk eder. Sosyalizmi içselleştirebilmek için Karl Marx’ın felsefi derinliğini anlaması gerektiğini anlar. Marx’ı anlamak içinse Hegel’e başvurur, ondan Kant’a ve daha başka düşünörlere ulaşan bir yolculuğa başlar. Konuyla ilgili Türkçe kaynaklar çok kısıtlı olduğu için İngilizce ve diğer dillerdeki kaynaklara yönelmesi onun çok sayıda dil öğrenmesine katkı sunar. Üniversite öğrenciliği döneminde yoğunlaşan 68 olaylarını sığ, yukarıdan gelen bir hareket olarak değerlendirip dışında kalmakla birlikte harekete, toplumdaki haksızlıkların, sömürünün ortadan kalkması için yapılması gereken bir mücadele gözüyle bakar. Hareketin önderlerini inceliklerle dolu, güzel insanlar olarak derin bir saygıyla anar. Çünkü İnam’a göre bir insanın dünyayı değiştirmeye soyunması ruh kabalığıyla yapılacak bir şey değildir. Bu işi ancak “yüreğinde insan sevgisi olan ve haksızlığın, adaletsizliğin getirdiği acıyı duyabilen insanların” yapabileceğine inanır.⁹³ İnam’ın sosyalizm anlayışı doğrudan içerisinde yer almadığı ancak sempatizan olarak tanık olduğu olaylar neticesinde şekillenir ve özgür ve insanca bir yaşamın tesisi için nasıl bir mücadele verilmesi gerektiği fikri kafasında oluşarak daha sonraki yıllarda felsefesine yön verir.

⁹² Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 254.

⁹³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 97.

İnam, Haydarpaşa Lisesinde okurken kütüphanede keşfettiği Hans Reichenbach'ın *Lojistik* adlı eseri vasıtasıyla mantıkla tanışır. Matematiğe yaklaştırdığı için mantığa çok ilgi duyar. Üniversitede de mühendislik fakültesinde okurken mantık derslerine katılır ve doktorasını “Edmund Husserl’de Mantığın Yeri” adlı teziyle tamamlar. Mantık kendisini büyüleyen soyutlar âlemine açılan kapıdır ve bu âlemde keşif yapmak onun için vazgeçilmez bir keyiftir. Doğru düşünmek için mantık öğrenmenin gerekli olduğunu ve mantığın yaşadığımız hayatla çok derin bağı olduğunu düşünür. Onun yaşamdan beslenen felsefi görüşlerinde yine yaşamla iç içe olan mantığın etkisi çok büyük olur. Bir “zihin terbiyesi” olarak tanımladığı mantık, inşa ettiği felsefesinin doğru temellendirilmesinde önemli rol oynar.⁹⁴

Fenomenoloji, İnam'ın Gönül Felsefesine giden yoldaki en önemli durağı olur. Hatta kendini fenomenoloji vurgunu yemiş biri olarak nitelendirir. Fenomenoloji “genel olarak fenomenlerin bilimi, özel olarak da çağdaş Alman filozofu Edmund Husserl tarafından kurulmuş olan, bilincin çok çeşitli formlarıyla, dini, estetik, ahlaki ve duysal her tür doğrudan deneyimini analiz edip betimleyen felsefe anlayışı ya da yaklaşımı”⁹⁵ olarak tanımlanır. Yaşantı, fenomenolojide temel bir kavramdır ve fenomenoloji, yaşadıklarımızın yani yaşantımızda olanların bir anlamda betimlenmesidir. Ahmet İnam, fenomenolojinin kendi felsefesini inşa etmede müthiş bir özgürlük verdiğini belirtir çünkü; fenomenolojinin sağladığı açılımla yaşantının sunduklarını çok farklı boyutlarıyla görebilme olanağına kavuşur. İnam'a göre fenomenolojide sürekli yeni ve farklı olanın peşine düşme tavrı ve bir yeniden ele alma duyarlılığı vardır. Fenomenolojik yaklaşımla, felsefenin her şey hakkında konuşabileceğini, her yaşantıyı ele alabileceğini ve yorumlayabileceğini keşfeder ve onu Gönül Felsefesini temellendirmede sağlam bir dayanak olarak benimser.

2.4. Gönül Felsefesi ve Anadolu'luk İlişkisi

“Astım türküye şapkamı,
Bağında gönlüm kamaştı.”

⁹⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 361.

⁹⁵ Cevizci, Ahmet, “Fenomenoloji”, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 342.

Ahmet İnam'a ait olan "Türküye"⁹⁶ adlı bu şiir Gönül Felsefesini anlamaya giden yolda rehberlik edecek anlam derinliğine sahip dizeler olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Astım türküye şapkamı dizesindeki şapka; İnam'ın benimsediği düşünce, fikir ya da genel olarak anlayışı simgeler. Şapkasını çıkaran İnam'ın bir yerden geldiği anlaşılmaktadır. İnam bulunduğu yere varmadan önce uzun yıllar boyunca felsefe ve mantığın farklı alanlarında yolculuklara çıkmış, farklı düşünürlerle yoldaşlık yapmıştır. Şapkasını bir şeye asması ise bunca yolculuktan sonra artık yurt tutma niyetinde olduğu, bir yere yerleştiği ya da en azından belli bir süre orada kalacağı şeklinde yorumlanabilir. Şapkasını türküye asması onun Anadolu topraklarına, kültürüne, insanına olan yönelimini göstermesi açısından önemlidir. Türkü; Anadolu'nun sözlü geleneğinde yer alan halkın üzüntüsünü, sevincini, isyanını, ruh halini yansıtan bir ezgiyle söylenen eserlerdir. Bununla beraber türkü kelimesi incelendiğinde, kökeninde Türk kelimesi olduğu kabul edilmektedir. Türk kelimesine getirilen ilgi ekiyle Türk'e özgü, has, Türk'e ait anlamlarına gelen Türki kelimesi daha sonra halk ağzında türkü kelimesine dönüşmüştür. Türk milletinin kültürel belleğinde önemli bir kilometre taşı kabul edilen türkü; Türkler için tarih, duygu, mimari, gelenek ve görenek gibi birçok farklı anlama gelmektedir. Kısacası Türk milletini tanımak isteyenler için türkü iyi bir kılavuzdur.⁹⁷ İnam, dizelerinde belirttiği gibi düşüncelerini Anadolu topraklarına ve kültürüne yoğunlaştırır ve bunu da halkın yaşayışını en sade ve samimi bir şekilde anlatan türkü metaforunu kullanarak ifade eder. İnam, "türkülerle kendi içini oyduğunu, oyduğu yeri oya gibi işleyerek, örerek yeniden inşa ettiğini belirtir."⁹⁸ Kendi içini inşa ederken aslında bu toprakların felsefesini yani Gönül felsefesini inşa etmektedir.

Bağında gönlüm kamaştı dizelerinde geçen bağ genel olarak meyve bahçesi özellikle de üzümün yetiştirildiği toprak parçası olarak bilinir. Üzümün Anadolu'daki izleri sürüldüğünde ilk yetiştirilmesi, burada kurulan medeniyetlerin tarihiyle aynı döneme denk gelir. Üzüm Anadolu'da kurulan ilk medeniyet olan Hititlerin eserlerinin çoğunda resmedilmiştir. Buradan yola çıkarak İnam'ın Anadolu'nun binlerce yıllık geçmişine gönderme yaptığı düşünülebilir. Mavi Anadoluculuk düşüncesine yakın duran İnam, Anadolu kültürünü, bu topraklarda yaşamış tüm medeniyetlerin ve tüm insanların

⁹⁶ İnam, Ahmet, "Türküye", <http://ahmetinam.com/yazilar-T-Uuml-RK-Uuml-YE>, (Erişim tarihi: 12.02.2021).

⁹⁷ Eroğlu, Türker, "Türkü Nedir?", *Kesit Akademi Dergisi*, 7, s. 80-81, ss. 78-91, Elazığ 2017.

⁹⁸ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 271.

katkısıyla ortaya çıkmış bir kültür olarak kabul eder. Üzüm metaforunun sağlığın, bereketin, güzelliğin sembolü olması ve üzümün bağda yetiştirilmesi sebebiyle İnam için Anadolu bu özelliklerin toplandığı bir yerdir. Dolayısıyla üzümün simgelediği ve bu topraklara özgü sağlık, bereket ve güzellik İnam'ın gönlünü kamaştırır. Genellikle “göz kamaştırmak” diye kullanılan deyimın anlamı bir niteliğiyle hayran bırakmak ya da kuvvetli ışık, parlaklık ve ışığın kısa bir zaman için görüşü bulandırması olarak tanımlanır.⁹⁹ İnam gönlünün kamaşması sözüyle Anadolu topraklarında keşfedilmeyi bekleyen ışığın gönülleri aydınlatacağını ve dünyaya ilham verecek bir açılım sağlayacağını ima etmektedir.

Bu dizelerde ifadesini bulan Gönül Felsefesi, Anadolu coğrafyasından tüm insanlığa hitap etme iddiası taşımaktadır. Kendini Anadolu sevdalısı olarak nitelendiren Ahmet İnam bu topraklardan beslenen hikmeti evrensel buluşturmayı amaç edinmiş ve akademik hayatının son 30 yılında yoğunlaştığı düşüncelerini Anadolu insanının hayatındaki önemli kavramlardan biri olan gönül kavramıyla temellendirmeye girişmiştir. Felsefesini inşa etme sürecinde İnam, kendisi için yolcu, süreç içinse yolculuk imgelerini sıklıkla kullanır. İnam'ın hayatı boyunca yaşadığı tecrübeler, tanıştığı insanlar, okuduğu kitaplar, öğrendiği diller, dinlediği türküler ve yaşama dair kendisinden damıttığı her ne varsa bu yolculuğunda kendisine eşlik etmiştir ve etmektedir. Yaşam onun için engin tecrübelerle dolu, canlı ve çok zengin bir kaynaktır. Bu yüzden de felsefesinin odağında yaşamın kendisi vardır.

Anadolu, İnam için çok değerlidir. Sadece bir toprak parçası olarak değil, kültürü, dili, geçmişi ve insanıyla bu topraklardan çıkacak ve yeniden inşa edilecek değerlerin içinde bulunduğumuz çağda insanlara bambaşka bir açılım sağlayabileceğini düşünür. Bu toprakların altından çıkacak hazinenin yani bizi biz yapan değerlerin doğru bir şekilde yorumlanmasının yozlaşmanın her alanda kendini gösterdiği bu çağda insanlığa bir şeyler anlatabileceğine inanır. İnam'a göre felsefesinin beslendiği topraklar yani Anadolu keşfedilmeyi bekleyen bir hazine gibidir.

Gönül Felsefesini; bize özgü yaşama dünyasını keşfetme ve yorumlama olarak tanımlamaktadır. Felsefesini oluşturmada “bir inşaat sürecinde olduğunu, hatta bu süreçte kendisinin gerekli arsayı bulabilmiş ve planları çıkarabilmiş bile sayılamayacağını”; uzun bir yolun çok başında olduğunu sürekli olarak belirtmekle birlikte bu yolda bir şey söyleyebilmenin, bir çaba göstermiş olmanın çok kıymetli olduğuna inanır.¹⁰⁰ Ortaya

⁹⁹ TDK Sözlük, “Göz kamaştırmak (veya almak)”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.10.2020).

¹⁰⁰ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 168.

koyduğu düşünceleri daha yükseklerle taşıyacaklar için kendisini bu yolculukta bir omuz olarak görür. İnam kendisinden sonra bu konuyu derinleştirecek kişilerin de katkısıyla felsefesinin sistematikleşeceğine, Anadolu insanının kendi problemleri üzerinden dünyaya ve felsefe problemlerine farklı bir bakış açısı kazandıracağına inanır.

2.5. Gönül Felsefesinde Can Kavramı

Ahmet İnam felsefeyi “hem bir arama hem de bir aranma” olarak, kendisini de aramayı ve denemeyi seven bir düşünür olarak betimler. Hayatı boyunca hiç bitmeyecek bir arayışın peşindedir. Sokrates’ten devşirdiği arama tavrı onun felsefesine de yansır ve sürekli yeni düşüncelerin ve kavramların ardında olur. İnam düşünmeyi bir çeşit yaşama biçimi olarak görür. Yaşamından beslenen Gönül Felsefesini bir yaşantı betimlemesi olarak kuramsallaştırmaktan, soyut ve yapay kavramsal bir çerçeve oluşturmaktan uzak durur. Bu nedenle Gönül Felsefesini dinamik bir yaklaşımla kurgular ve felsefesini inşa etme yolculuğuna devam ederken farklı kavramlara karşı her zaman açık olur. Bu kavramlardan biri de son yıllarda gönül kavramıyla birlikte sıklıkla kullandığı can kavramıdır. “Ben gönülle yola çıktım, şimdilerde cana vardım.”¹⁰¹ diyen İnam gönülden cana nasıl ulaşır ve can kavramıyla ne anlatmak ister? Bu sorulara verilecek cevap bizi, Gönül Felsefesini anlamlandırmaya bir adım daha yaklaştıracaktır. İlk olarak can kavramının ne anlama geldiği, etimolojik kökeni, felsefi yazında karşılığı ve tasavvufi eserlerde kullanımı incelenecektir.

2.5.1. Can Nedir?

Dil ve kültürün birbirine bağlı kavramlar olduğu düşünüldüğünde, bir kelimenin anlam bulmasında o kültürün, geleneklerinin, yaşayış ve düşünüş tarzının etkisi göz ardı edilmemelidir. Can kelimesi de gönül gibi asıl anlamını Anadolu topraklarında bulan, Anadolu mayasıyla yoğrulmuş bir kelimedir. “Aslının Sanskritçe olduğu ileri sürülen kelime, buradan Farsçaya geçmiş ve farklı manalar kazanarak Çince ve Arapça da dâhil olmak üzere belli başlı Doğu dillerinde Türkçe ’de olduğuna yakın bir şekilde telaffuz edilmiştir. Sözlükte “rüzgar, nefis, ruh, bedenin hayatiyetini sağlayan ana unsur” olarak çevrilmiştir.”¹⁰² Can Farsçadan dilimize geçen bir kelime olarak Farsça ve Orta Farsça (Pehlevi veya Partça) *yaşam* sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcüğün, Soğdca aynı

¹⁰¹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 149.

¹⁰² Uzun, Mustafa İsmet, “Can”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 7, s. 138, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

anlama gelen *jwan* sözcüğü ile eş kökenli olduğu düşünülmektedir. Bu sözcük eski Farsça ve Avesta (Zend) dilinde *jiva-*, *jvan* “yaşamak, yaşam” sözcüğü ile aynı kökten gelmektedir.¹⁰³

“Can kelimesinin isim olarak kullanıldığında: insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık; yaşama, hayat; güç, dirilik; kişi, birey; insanın kendi varlığı, özü; gönül; Bektaşilik ve Mevlevilikte tarikat kardeşi anlamlarına geldiği görülmektedir.”¹⁰⁴ Aslen Farsça olmasına rağmen zamanla Türkçeleşmiş ve bu süreçte birçok anlam kazanmış olan can kelimesi Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde, “ruh; hayat, yaşayış; gönül” olarak çevrilmiştir.¹⁰⁵

F.Steingass’ın oluşturduğu *A Comprehensive Persian-English Dictionary* adlı Farsça kelimelerin İngilizce karşılıklarını içeren sözlükte can kelimesinin 13 anlamının olduğu görülmektedir. Bunlar; soul (ruh), vital spirit (yaşayan ruh), mind (akıl), self (nefs), life (yaşam), spirit (ruh), courage (cesaret), wind (rüzgar), the mouth (ağız), arms (kollar), the father of demons (şeytanların babası), name of a race said to have inhabited the world before Adam (Adem’in dünyaya gelmeden önceki çatışmanın adı), in modern conversation a word of endearment (günlük konuşmada sevgi bildiren bir sözcük) olarak sözlükte yer almaktadır.¹⁰⁶

Felsefi literatürde can “*psukhe/psykhe*” kavramıyla özdeşleştirilir. “Psukhe; yaşam soluğu, dirilik ilkesi, ruh, nefes, soluk, hayat, can, canlılık olarak tanımlanır.”¹⁰⁷ “Kavram; canlılığı, canlı olma halini, yaşam ilkesini, şeylerdeki canlılığın kaynağı olan gücü ifade eder. Bununla birlikte özellikle Sokrates’ten başlayarak, bilincin ve ahlaki kişiliğin bulunduğu yeri de anlatır.”¹⁰⁸

Can kelimesi tasavvufi eserlerde özellikle Mevlana ve Yunus Emre’nin beyitlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Yunus Emre Divanı incelendiğinde toplam 25 beyitte farklı anlamlara gelecek şekilde can kelimesi geçmektedir. Bu beyitlerde can; ruh, kişi, insan, derviş, sevgili yani Tanrı gibi anlamlar kazanmıştır. Can çoğunlukla gönül kelimesi ile birlikte kullanılır. “Gönül manevi hislerin, acı ve ıstırapın idrak merkezi olduğu gibi

¹⁰³ EtimolojiTürkçe, “Can”, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/can> (Erişim tarihi: 21.03.2020).

¹⁰⁴ TDK Sözlüğü, “Can”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).

¹⁰⁵ Devellioğlu, Ferit, “Can”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s. 328, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.

¹⁰⁶ Arıç, Dilara Pınar, “Yunus Emre Divanında Can Kelimesi Üzerine”, *Dede Korkut Dergisi*, 5, s. 2, ss. 1-14, Samsun 2014.

¹⁰⁷ Peters, Francis E., “Psukhe”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, s. 322, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2004.

¹⁰⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 719.

can da maddi veya uzvi arzu, iştıyak ve ıstırapların hissedildiği bir merkez kabul edilmiştir.”¹⁰⁹ Mevlana eserlerinde can ve gönül şöyle tarif eder:

“Can nedir? Beşiğimizdeki aciz bir çocukcağız.

Gönül nedir? Avare bir garibimiz.”

Yine can ve gönül kavramlarının bir arada kullanıldığı;

“Sebeple eserdir bu aklın aslı

Gönülle can bahsi şaşırtır aklı”

dizelerinde Mevlana’nın canı ve gönül akıldan yüksek ve ilginç bulduğu görülür.¹¹⁰

Can kelimesi de gönül gibi Türkçede deyim üretme bakımından zengin bir kelimedir. Can borcunu ödemek, can atmak, can yakmak, canı çekmek, can derdine düşmek, can çekişmek, canını bağışlamak, can vermek, cana can katmak, can simidi, can suyu, canevi, canı tez, canı tatlı, canıgönülden, can pazarı, can korkusu, can alıcı, canı burnunda, canhıraş... vb gibi birçok deyimde can kelimesi geçmektedir.

2.5.2. Gönül Felsefesinde Can Kavramının Yeri

Ahmet İnam’ın son dönemlerde kaleme aldığı denemeler ve yazılar¹¹¹ incelendiğinde gönül kavramını can kavramıyla zenginleştirmeye yönelik bir açılım olduğu fark edilir. Gönül Felsefesinin temelinde halen gönül kavramının yer aldığını bildiren İnam, gönül gibi Anadolu kültürünün odağında olan canın gönül derinleştirdiğini, gönül tanımlamada eksik kalan kısımları tamamladığını keşfeder.

İnam, canı da gönül olduğu gibi mistik bir anlam katmadan olabildiğince seküler bir yaklaşımla ele alır. İnam’ın canı, felsefi literatürde “*psukhe*” yani ruhla özdeşleştirilen can değildir. Canı, bedeni ve iç dünyasıyla insana verilen ad olarak tanımlar. “İç dünya sözüyle canın duyma, algılama, duygularını yaşama, bilme, karar verme, anımsama,

¹⁰⁹ Uzun, “Can”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 7, s. 138.

¹¹⁰ Çınar, Bekir, “Mevlana’nın Eserlerinde “Can ve Gönül” Kavramları”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu* (Konya, Aralık 14-17 2006), s. 233-234, ss. 229-239, SÜMAM Yayınları, Konya 2007.

¹¹¹ Bkz. Candaki Logos-2017, Yaşamdan Hayata İnsan Olmak-2017, Canı Anlamak-2017, Can, Can Pazarında-2018, Canlı Felsefe- 2018, Can Bilgi, Can Bilim-2020 *Bilim ve Ütopya Dergisinde* yayınlanan yazılarından bazılarıdır.

düşünme; kavramlar, kuramlar, sanat, bilim, inanç düzenleri oluşturma süreçlerinin gerçekleştiği ortamı” kasteder.¹¹² Beden ve ruh birlikteliğini can olarak adlandırır ve bu birliktelikte nefis kavramının izlerini görür. İnam’a göre “nefs; ahlaki varlığımız, bizi insan kılan kendiliğimizdir.”¹¹³

Ahmet İnam gönül teorilerinin değiştiğini ve eskiden gönüle atfettiği bazı özellikleri artık canla da ilişkilendirdiğini belirtir. İnam’a göre gönül, “canın belli bir özellik kazanmış halidir”. Her gönülde can vardır ama her canda gönül bulunmaz. Şöyle ki; can vehbi yani doğuştan sahip olduğumuz; gönül ise kesbi yani sonradan kazanılmış olandır. Gönül sahibi olmak çaba ve emek ister. Gönül, canın belli bir biçimde inşasını gerektirir. Bu açıdan İnam, gönüle giden yolda bireyin ilk önce canını fark etmesi ve onun potansiyelini kullanması gerektiğinin altını çizerek. Dolayısıyla canı fark etmeden gönül inşasına başlama imkânı yoktur.¹¹⁴ İnam candan gönüle uzanan süreci “Canlılığa, canlara, insana, dünyaya katkı sunabilen; kendinin, köklerinin farkında olan; ötekine, kendine açık cana gönül sahibi can diyebiliriz. Gönül sahibi olmak, can diriliği, can saygısı, can taşıma sorumluluğu, can cesareti, can yaratıcılığı gerektirir.” şeklinde açıklar.¹¹⁵

Gönül sahibi olma yolunda canın farkına varmakla başlayan süreçte “can ahlakı” devreye girer. “Can ahlakı, canın, oluşumuna, iç gelişimine, çevresiyle olan ilişkisinin 'canlı' kalmasına katkıda bulunacak düzenlemeleri isteyen, kısaca, evrendeki yaşamın sürekliliğinin, yaşamın yaratıcı atılımlarla gelişmesinin yanında olan ahlaktır.”¹¹⁶ “Can ahlakı”, kendi canımıza ve diğer canlara olan sorumluluğumuzu önceler. Hayata karşı alacaklı değil borçlu olduğumuzu hatırlatır. Canımıza özen göstermek, yılgınlık ve melankoliye kapılmamak, canımızı diri tutmak “can ahlakı”na uygun eylem ve durumlardır.

İnam can ve gönlün bazı ortak unsurlara sahip olduğunu ama bazı noktalarda birbirinden ayrıldığını belirtir. Örneğin; beden, duygu, akıl ve çevre hem gönül hem de canın ortak unsurlarıdır. Beden, duygular, düşünceler ve içinde yaşanılan çevre, kültür canı oluşturur. Bireyler bu unsurları bütünsel olarak belli bir duyarlılıkla geliştirebildiğinde can olmaktan gönül sahibi olmaya adım atmış olur. Dolayısıyla gönül sahibi olmak kendini, bedenini duyarak, duygularını bastırmadan yaşayarak ve duygu dünyasının olanaklarını geliştirerek, aklını özgürce kullanarak, düşünme, anlam verme, yorumlama

¹¹² İnam, *Candan Gönüle*, s. 253.

¹¹³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 403.

¹¹⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 169.

¹¹⁵ İnam, Ahmet, “Can Darlığı”. *Bilim ve Ütopya*, S. 265, s. 4, Ankara 2016.

¹¹⁶ İnam, Ahmet, “Can Ahlakı”, *Bilim ve Ütopya*, S. 8, s. 11, Ankara 1995.

gücünün hakkını vererek ve çevresiyle doğru ilişkiler geliştirerek ulaşılabilecek bir şeydir.

Can; beden, duygu, düşünce ve çevreyi kuşattığı gibi farklı ögelere de sahiptir. Ahmet İnam canı oluşturan ögeleri şu şekilde sıralar: beden, can gücü, can tabanı, can güden, can meydanı, can gözü, can doruğu ve can evi. Canın ilk ögesi olan *beden*, tek başına canı oluşturmaz ancak can sahibi olmak bir beden sahibi olmakla başlar. Bu dünyada mevcudiyetimiz bir bedenle mümkündür. Bu bedenin canlı olabilmesi için de bir güç gerekir. İnam bu gücü *can gücü* olarak tanımlar. Antik Yunan'da kullanılan *eros* kavramı can gücüyle özdeşdir. Can gücü; bir enerjidir, yaşama sevincidir ve canımızın diri olmasıyla ilgilidir. Canın diğer ögeleriyle etkileşimini sağlar. Günlük hayatta özellikle de eğitimde can gücü çok önemli bir işleve sahiptir. *Can tabanı*; bedenin de katkısıyla algılama, duyumsama, anımsama işlevlerini yürüten can ögesidir. Cana çevresinden bilgi taşımasının yanı sıra bu bilgiyi işler ve saklar yani bellek görevi de görür. Beden, can gücü ve can tabanı arasındaki işbirliğini düzenleyen can ögesi, *can güdendir*. Can güden; toparlayıcı, koordine edici özellikleriyle canın karar alması ve kararların beden vasıtasıyla eyleme geçirilmesinde ön plana çıkar. Bu ögenin, canın diğer ögeleriyle etkileşim ve uyum içerisinde çalışmasıyla insan iradesi gerçekleşir. Can, çevresini hem içinde hem de dışında bulur. İnam, canın içindeki çevreyi *can meydanı* olarak adlandırır. Can dışındaki alanı yani dış dünyanın tasavvurunu, dış dünya hakkındaki duygu ve düşüncelerini içindeki can meydanına taşır. Can meydanında sadece insanlar bulunmaz. Fiziksel, kültürel, ahlaki, toplumsal çevremiz de can meydanının sakinleridir. Can meydanında bireye yakın olanlar o bireyin ahlak ve karakterine etki edebilir. Bir diğer can ögesi *can gözüdür*. Can gözü, canda olup bitenleri gören göz olarak bir nevi bilinç özelliği gösterir. Farkında olmak, can gözünün en önemli vasfıdır. Can hakkında cana bilgi veren ögedir. *Can doruğu*, düşünmemizi yürüten, düşünsel etkinliklerimizi gerçekleştiren can ögesidir. Kavram, kuram, bilim, teknoloji ve sanat oluşturma yetisidir. Bireyi bütün bir varlığa bağlayan can ögesi ise *can evidir*. Can kendine ve diğer varlıklara açık bir oluşumdur. Bedende kapalı değildir. Can evi de canın bütün âlemlere açılan kapısı, kâinata değen yanıdır. Can evi, aşkın olanla temas edilen yerdir.¹¹⁷

¹¹⁷ İnam, Ahmet, "Bilince Can Katmak", *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 6, s. 32-35, ss. 32-36. 2011.

BÖLÜM III

GÖNÜL FELSEFESİNİ ANLAMLANDIRMADA TARİHSEL ARKA PLAN

Ahmet İnam 90'lı yıllarda oluşturmaya kendi ifadesi ile inşa etmeye başladığı Gönül Felsefesinin tuğlalarını yıllar süren bir düşünme, okuma, anlamlandırma çabaları sonucunda sağalttığı birikimle bir araya getirme uğraşı içindedir. Felsefesini, “içindeki çekirdeğe yaptığı yolculukla” ve bize ait olanı yakalama çabasıyla kurgular.¹¹⁸ Gücünü felsefenin evrensel ilkelerinden alarak kendi merkezine ve kültürüne yöneldiği yıllarda zihninde yeşeren Gönül Felsefesini oluşturma sürecinde etkilendiği düşünce ve yaklaşımlar olur. *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gülден ile Hoca*, Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesini oluşturmaya başladığı yıllarda kaleme aldığı ve felsefesinin izlerinin sürülebileceği bir eserdir. Bu eserde İnam “gönül yolunda Pir Sultan, Yunus ve ille Karacaoğlan, Nesimi, Nedim, Tanpınar ötekilerin yanında durur. Gavurlar da durur. Onlar Hoca'ya hasreti, gurbeti, uzleti, ufuk genişliğini öğretmiştir” diyerek Gönül Felsefesine giden yolda kendi kültüründen miras aldığı motifler ve etkilendiği üstatların dışında felsefe tarihinde iz bırakmış kavram ve düşünürlerin olduğunu da vurgular.¹¹⁹ Bu bölümde bu düşünürler ve İnam'a ilham veren kavram ve düşünce akımları incelenecektir.

3.1. Platon'da Eros Kavramı ve Symposium Diyalogu

Ahmet İnam felsefi metinleri eleştirel bir gözle okumanın kişinin kendi hayatını anlamlandırmasına önemli bir katkı sunacağına inanır. Metinleri bütüncül bir bakış açısıyla okumak, irdelemek; kendini tanımak, kendiyle yüzleşmek ve hayatı kavramak adına kişilere ilham verebilir. Bu yüzden İnam, gerek akademik hayatında gerekse katıldığı entelektüel ortamlarda felsefi metin okutmaya ağırlık vermiştir. Yaklaşık 30 yıldır okuttuğu Platon'un en önemli diyaloglarından biri olan *Symposium* (Şölen) diyalogu da bu felsefi metinlerden biridir. ODTÜ'de akademisyenlik yaptığı dönemde Felsefeye Giriş dersinde öğrencilerine bu diyalogu okutur. *Symposium* diyalogunun konusu *eros* yani aşktır. İnam'ın Gönül Felsefesinde bu kadar önemli bir yer tutan Platon'un erosu nedir ve *Symposium* diyalogunda eros nasıl anlatılır? Bu soruların cevabını bilmek Gönül Felsefesini anlamlandırmak için gereklidir.

¹¹⁸ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 165.

¹¹⁹ İnam, Ahmet, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gülден ile Hoca*, s. 15, Okuyan, İstanbul 2001.

Alfred North Whitehead'in "Avrupalı felsefi geleneğin en güvenli genel özelliği, onun Platon'a düşülmüş bir dizi dipnottan meydana gelmesidir."¹²⁰ sözü Platon'un felsefe tarihini etkisi altına alması bakımından önemli bir sözdür. Felsefe tarihinde yüzyıllar boyunca birçok filozofu derinden etkileyen Platon, M.Ö. 427'de Atina'da soylu bir ailenin üyesi olarak dünyaya gelir. Erken yaşlarda Sokrates'in öğrencisi olur ve onun özgün soruşturma yöntemlerinden ve felsefi görüşlerinden etkilenir. M.Ö. 388 dolaylarında Atina'da *Akademia* adlı bir okul kurarak felsefe, matematik, geometri, astronomi ve fizik eğitimi vermeye başlar. Platon, *Akademia*'daki düşünsel etkinliğini M.Ö 348'de ölümüne dek sürdürür.¹²¹ Platon'un eseri olarak Antikçağdan günümüze 35 diyalog ve bir mektup dergisi ulaşır. Diyalogların doğru anlaşılabilmesi için Platon'un düşünsel evrimi göz önünde bulundurularak değerlendirilmeleri gerekir. Bu yüzden diyalogların doğru tasnifi önem kazanır. Platon diyaloglarının tasnifi ve bunun için gerekli ölçüt olarak alınacak yöntemin belirlenmesi hususunda genel olarak kabul gören Platon diyaloglarının "tarz ölçümü" (*stylometry*) ve "zaman dizini" (*chronology*) esas alınarak tasnif edilmeleridir.¹²² Diyalogların tasnifindeki ölçütü bu unsurlar belirliyor olsa da, konu ile ilgili uzmanların büyük çoğunluğu, diyalogları şu şekilde sınıflandırmayı uygun görürler:

1- Gençlik eserleri

- a) Sokrates'in kişiliğini niteleyenler: *Apologie* (Platon'un Sokrates'in yaptığını varsaydığı savunma konuşması), *Kriton* (Sokrates'in yasaya bağlılığı)
- b) Küçük ahlaki konuşmalar: *Eutyphron* (takva), *Lachés* (kahramanlık), *Charmides* (ılımlılık ve iffet), *Lysis* (dostluk ve sevgi)

2- Sofistlerle tartışmalar

Euthydem (Sofistlerin aldatıcı kıyaslarıyla son derece alay eder), *Kratylos* (Sofistlerin dile ilişkin araştırmaları aleyhine), *Gorgias* (sahte hitabet aleyhine), *Protogoras* (genel biçimde Sofistler karşısında felsefenin üstünlüğü), *Menon* (erdem

¹²⁰ Whitehead, Alfred North, *Process and Reality, An Essay in Cosmology*, The Free Press, New York, 1978, s. 39.

¹²¹ Çakmak, Cengiz v. dğr., *İlkçağ Felsefesi*, ed. Serdar Uslu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s. 105-106.

¹²² Haşlakoğlu, Oğuz, *Platon Düşüncesinde Tekhne: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni Üzerine Bir İnceleme*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 19.

öğrenilebilir olduğu; “tezekkür teorisi”), içeriğine göre *Cumhuriyet (Devlet)*’in birinci kitabı da (adalete ilişkin konuşma) bu sınıfa girer.

3- Olgun düşünce dönemi (idealler teorisi)

Phaidros (idealler teorisi, ruhun üçe bölünmesi), *Theatetos* (özellikle bilgi teorisi konuları), *Symposion* (Aristoteles’te “aşk söylevi”, Eros’u felsefi faaliyetin esaslı içgüdüğü ve nedeni olarak tasvir eder), *Phaidon* (gerçek ölümsüzlük), *Cumhuriyet (Devlet)*’in ikinci ve üçüncü kitapları (yetkin devlet teorisi), *Parmenides* (idealler ve tek varlık).

4- Yaşlılık eserleri

Sophistes (Sofistlerin niteliği), *Politikos* (devlet adamı kavramı), *Philebos* (haz tasavvuruyla çelişik olan iyilik kavramı), *Timaos* (doğa felsefesi), *Kritias* (tarih felsefesi), *Nomoi* (Kanunlar) (ikinci yetkin devlet veya erdemli şehir).¹²³

Platon diyaloglarının üslubu, içerdiği konular Platon’un zaman içerisinde evrilen düşünceleri doğrultusunda şekillenir ve diyaloglar sadece bir düşünce yapıtları olarak değil bir edebi eser tadında doruk noktasına ulaşır. Bunlardan olgun düşünce döneminde yazdığı düşünülen *Symposion (Şölen)* diyalogu hem düşünce anlamında hem de verdiği edebi zevk açısından Platon’un en önemli eserlerinden biridir.

Symposion kelime anlamına bakıldığında, Yunan kültürüne özgü bir “birlikte içme” etkinliği olarak tanımlanır. Şiirler ve şarkılar eşliğinde yapılan bu etkinlikte, bir araya gelen Yunan vatandaşları sanattan siyasete, felsefeden matematiğe her türlü konuda fikir alışverişi yaparlar. Belli bir gelenek ve düzen içerisinde gerçekleştirilen bu etkinlik akşam saatlerinden gece geç saatlere kadar sürer. İki kısımdan oluşan toplantılar *deipnon* yani yemek faslı ile başlar ve herhangi bir süre kısıtlaması olmaksızın devam eder. Toplantının son kısmı yani tanrısal kısmı ise *symposion* olarak adlandırılır. Bu kısım Tanrılara dualarla, şarap sunusuyla başlar ve sonrasında belli bir konu üzerine ve seçilen bir kişinin başkanlığında konuşmalar yapılır.¹²⁴

Platon’un *Symposion (Şölen)* diyalogunun özelinde yapılan konuşmaların konusu kısaca, aşktır. Antik Yunan düşünürleri için insan, felsefenin en önemli odak noktalarından biridir. Bu sebeple, aklın yanında insanın doğasına hükmeden duygu ve

¹²³ Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi (c. 1-2)*, çev. Mehmet İzzet & Orhan Saadeddin, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, ss. 110-111.

¹²⁴ Platon, *Şölen*, çev. Azra Erhat & Sabahattin Eyuboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 15.

tutkuları da önemser ve bu duygulardan biri olan aşkın doğası üzerine düşünürler.¹²⁵ Empodekles, aşka “ilk hareket ettirici” diyerek felsefede aşkın tanımını ilk yapan düşünürdür. Ardından aşkı en fazla irdeleyen Platon, aşkı “hareket ettirici” şeklinde tanımlar. Platon’un bazı diyalogları direk aşkı konu eder ve bu diyaloglarda aşk hakkında farklı tanımlamalar ve yorumlar yapıldığı görülür. Özellikle *Symposion* diyalogu “mitlerle zenginleştirilmiş tam bir aşk bahsidir”. Platon’un düşünce sistemini kendinden önceki düşünürlerle harmanlayarak devam ettiren Plotinius da aşkı derinlemesine inceler. Plotinius’da aşk Tanrı sevgisine dönüşerek kutsal din ve öğretilerin aşk algısına düşünsel bir zemin oluşturur.¹²⁶

Antik Yunancada, felsefi eserlerde tartışmalara konu olan aşk kavramını ifade eden farklı kelimeler kullanılır. Aşkın nesneleri dikkate alınarak yapılan ayırmda dört kelime ön plana çıkar: *philia*, *agape*, *storge* ve *eros*.¹²⁷

Philia kelimesi geniş bir kapsama sahiptir ve bu kelimenin dostlar arası sevgiyi, dostları, arkadaşları ve sevilen şeyleri takdir etmeyi, evlat ve kardeş sevgisini ifade ettiği söylenebilir. Ayrıca yüksek değerleri olan kavram, idea ve düşüncelere yönelik bağlılığı da anlatır. Bilgelige ve bilgiye olan sevgi ve bağlılık anlamına gelen “*philosophia*” buna güzel bir örnektir. *Agape*, Antik Yunan’da en yüksek sevgi türüdür ve menfaat gözetilmeden duyulan, insanın kendini adadığı ruhani aşk olarak kabul edilir. Ortaçağ Hıristiyan felsefesinde geniş yer tutan kelime, Tanrı’ya yönelik derin ve koşulsuz sevgiyi de ifade eder. *Storge* kelimesi ise; aile bireylerinin, yakın arkadaş ve dostların birbirlerine duydukları sevgi, merhamet ve şefkati ifade eden bir kelimedir.¹²⁸

Aşkı ifade eden bir diğer kelime olan *eros* Antik Yunancada; aşk, ihtiras, tutku, şiddetli arzu ve şiddetli istek anlamına gelir.¹²⁹ “*Eros*; aşk, ihtiras anlamlarının dışında felsefe öncesi kozmogonilerde aşk tanrısı olarak kişileştirilir. Ayrıca mitolojik öğelerin evliliğini ve doğumunu açıklamak için kullanılan cinsel bir modele dayalı güdüleyici bir güç olarak da tanımlanır.”¹³⁰

Sözcük ve kavramlar, mantıksal uslamamalar ile birlikte filozofların en önemli araçlarıdır. Günlük dilde kullanılan sözcük ve kavramlar, filozofların onları işlemesiyle

¹²⁵ Aydın, Hasan, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 34.

¹²⁶ Çınar, Mavi, “Antik Yunan Felsefesinde Empodekles, Platon ve Plotinius’ta Aşk Tanımları ve Aşkın Tensel Olandan Tinsel Olana Seyri”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, s. 120, ss. 120-140, Sakarya 2019.

¹²⁷ Aydın, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, s. 34.

¹²⁸ Aydın, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, s. 35-37.

¹²⁹ Çelgin, Güler, “Eros”, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınları, s. 276, İstanbul 2010.

¹³⁰ Peters, “Eros”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 115.

derinleşir, içerik açısından zenginleşir ve köklü değişimler geçirerek felsefi yazında felsefi bir terminolojiye dönüşür. Felsefi yazında eros; Parmenides'te birleştirici bir güç olarak tasarlanır ve kozmolojik bir bağlama taşınır. Platon, erosu kozmolojik işlevinin yanında, etik ve Tanrı sevgisini (*agape*) de kapsayacak şekilde geliştirir ve ona iyi ve güzel ideasına ve hakikate ulaşmada epistemolojik ve mistik işlevler yükler.¹³¹

Bunun yanında “*Eros*; her türlü yaratmanın ana ilkesi olarak tanımlandığı gibi Platon’un *Symposion* ve *Phaidros* diyaloglarında geliştirdiği, güzele duyulan ilgiyi belirten kavramdır. Bu ilgi haz duyma için değil, güzelde bir şey ortaya koymak, yaratmak içindir. *Eros* aynı zamanda ölümsüz olana doğru yönelişin güdücüsü ve duyusal dünyadan ideler dünyasına doğru felsefi bir yükseliş tutkusudur.”¹³²

Eros aynı zamanda, Platon’un *Symposion* diyalogunda bahsi geçen konuşmaların konusu olan kavram olarak felsefe tarihinde yerini alır. Konuşmacılar M.Ö. 416 yılında Atinalı tragedya yazarı Agathon’un yarışmada birincilik alan tragedyasını kutlamak amacıyla toplanırlar. Agathon’un evinde yapılan toplantıda Atina’nın önde gelen kişilerinden Phaidros, Pausanias, Eryksimakhos, Aristophanes, Agathon, Sokrates ve toplantının sonuna doğru sarhoş olarak sohbe katılan Alkibiades bulunur. Bir hekim olan Eryksimakhos Phaidros’a ait olduğunu belirttiği düşüncesinde, kudretli ve ulu bir tanrı olan Aşk Tanrısı *Eros*’un o zamana kadar hak ettiği ölçüde övülmediğini belirterek sohbet konusu olarak *Eros* üzerine övgü konuşması yapmayı teklif eder ve bu teklif diğerleri tarafından onaylanır. Phaidros’un söz almasıyla başlayan sohbe konuşmacılar Sokrates’e kadar sırasıyla Aşk Tanrısı *Eros*’u ellerinden geldiğince biri diğerinin eksikliğini kapatarak övmeye çalışırlar. *Eros*’un ontolojisini, sıfatlarını, geçmişini ve insana kazandırdığı erdemleri anlatırlar. “Phaidros ve Pausanias *eros*a dair eylemlerin görünebilirliğiyle ilgiliyen Eryksimakhos bedenini, Agathon ise psukhenin (ruhunu) görünebilirliğini merkeze alır.”¹³³ Aristophanes ise insan doğası ve geçirdiği değişimleri anlattıktan sonra insanın bütünleşme arzusunu vurgular.

Sohbetin başında *Eros* bir tanrı olarak övülürken sohbetin sonuna doğru Sokrates’in söz almasıyla birlikte tamamen bir kavram olarak tanımlanır; yani bir nevi mitostan logosa geçiş yapılır. Sohbe asıl anlamını kazandıran Sokrates’in bilge bir kadın olan Mantineialı Diotima’dan aşka dair dinlediği sözlerdir. Sokrates, Diotima’dan önce

¹³¹ Aydın, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, s. 38.

¹³² Akarsu, “*Eros*”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 72.

¹³³ Çağrı Mutlu, Esra, “Sokrates’in Öğretmeni Diotima”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, s. 13, ss. 11-26, Mersin 2018.

kendini bir “aşk cahili” olarak görür. Bilge kadın, Sokrates’in kafasındaki aşk ile ilgili tüm kalıpları kırar. Diotima “aşk, *tokos* yani hem beden hem de ruh bakımından güzellik içinde doğurmadr”¹³⁴ diyerek aşkın bir üretme ve potansiyelini gerçekleştirme olduğunu belirtir. Diotima’ya göre aşk, bedensel ya da ruhsal bakımdan, güzel sayesinde, güzel olanı meydana getirme, yapma, üretme arzusudur. Diotima bunun temelinde içgüdüsel olarak ölümsüzlüğü arzulama olduğunu; çünkü ölümlü bir doğanın, mümkün olduğunca, hep ölümsüz olmayı aradığını belirtir.¹³⁵

Platon, diyalogda Sokrates’in ağzından aşkın ve güzelliğin kaynağını sorgular ve insanın var olma çabası üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışır. Sokrates aşk ve güzelliği; bir var etme çabası, sonsuzluğa açılan bir kapı ve emeğin ürünleri olarak betimler. Ahmet İnam için de aşk, bir yaratım ve eylemdir. Sevdadan ne anladığını aktardığı *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gülden ile Hoca* adlı eserinde “Sevda yaşama sorumluluğu ister. Ödevler ister. Emek. Eylem. Ve tabii ki, yaratmak.” diyerek aşktaki var etmenin, üretmenin altını çizer.¹³⁶ İnam aşkı ortak yaşamı paylaşmak olarak betimler ve “sevda gönlümüzde aşk sandığımız bir duygu değildir. Aşk bir eylemdir. Eylemleştirmedir. Aşk birlikte kotarmaktır.” diyerek aşkın sadece duygudan ibaret olmadığını ifade eder.¹³⁷ Estetik ve etiğin birleşiminden doğan aşk, bir insan olma olanağı, hayatın anlamını bularak ve güzellikler yaratarak hayatta kalmaz. İnam’a göre “Güzelleşemediğin, güzelleştiremediğin ilişki aşk değildir.”¹³⁸

Ahmet İnam’ın aşka ilişkin düşüncelerinin izlerini Gönül Felsefesinde de görmek mümkündür. Şöyle ki, İnam’a göre insan kendini gerçekleştirmeli, iç ve dış baskılara karşı özgür ve özerk kalabilmeli, ürün vermeli ve olabileceğinin en iyisi olmalıdır. İnam bu süreci “*gönülleme*” olarak tanımlar.¹³⁹ “*Gönülleme*”; Diotima’nın bahsettiği *tokos* yani güzellik içinde ten ve can aracılığıyla güzeli doğurma ile benzerlik gösterir. Gönlüyle bütünleşen, gönülleyebilen insan; yüksek değerler yaşayabilen, üreten, kendine ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getiren, yaşamına anlam ve güzellik katan, hayatı çabayla ve emekle güzelleştiren insandır. Gönülleyebilen insanlar hayata karşı kendilerini borçlu hisseder ve tıpkı Diotima’nın sözlerindeki gibi kendilerini geleceğe taşıyacak güzel ve anlamlı işlerin peşine düşerler. Gönülleyebilen insan beden, akıl,

¹³⁴ Platon, *Şölen*, 206 b.

¹³⁵ Platon, *Şölen*, 207 a-c.

¹³⁶ İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gülden ile Hoca*, s. 28.

¹³⁷ İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gülden ile Hoca*, s. 39.

¹³⁸ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 434.

¹³⁹ İnam, Ahmet, “Gönül Kaygıları”, *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 1, s. 165, ss. 162-171, İstanbul 2008.

duygu ve toplumsal ilişkileri aracılığıyla güzeli doğuran, ürün veren, sorgulayan ve geleceğe uzanan insandır.

Diotima'nın anlatımıyla aşk; bedenden geçerek, bedenle, bedenin katkısıyla bir doğurmaktır. Dolayısıyla beden önemli bir faktördür. Güzele ve iyiye ulaşmak beden yoluyla mümkün olur, bu anlamda beden aşağılanmaz. Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesinde de *soma* yani beden önemlidir. İnam, “Bedenini sevmeyen, gönlünü sevmeyen, sevdayı sevmeyen, sevdayı sevmeyen. Yani hiç kimseyi sevmeyen” diyerek bedeni önemsemenin hem gönül hem aşk için bir ön koşul olduğunu belirtir.¹⁴⁰ Beden; gönlün duygu, akıl ve çevre ile birlikte dört ögesinden biridir. Gönül ancak beden ile yaşanır. Bedeniyle doğru ve dengeli bir ilişki kurabilen insan gönül sahibi olabilir. Bedenin katılmadığı gönül olamaz. Bedenin aşağılandığı, köreltildiği veya gereğinden fazla ön plana çıkartıldığı durumlarda gönül oluşumu eksik kalır.¹⁴¹ Platon'un erosu da, insanın bütünsel bir varlık olmasını yani bedeniyle düşüncesiyle yaşayan bir varlık olmasını sağlayan güçlerden biridir. Ahmet İnam, felsefenin beden kaynaklı büyük bir coşku olduğuna, beden-akıl-duygu-çevre ilişkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine inanır ve felsefesini inşasında bedenin bilgeliliğinin altını çizer.¹⁴²

Diyalogda Diotima hakikatin peşinde olanları “bilgelik” ve “cehalet arasında”¹⁴³ olarak nitelendirir ve ne hikmet ya da bilgeliğe (*sophia*) ne de cehalete (*amathia*) tam olarak sahip olmadığını söylediği filozofun (*philosophos*) doğasına erosun hükmettiğini söyler.¹⁴⁴ Platon düşüncesinde *philosophia*'nın esasına *philosophos* itibarıyla eros hükmeder. Eros aslında bir “meydana getirme faaliyeti” (*tekhne*) olarak *philosophia*'nın olmazsa olmaz koşulunu oluşturur ki Sokrates kendisinin yalnızca erosu bildiğini söylerken, alçak gönüllülük etmez, aslında bir *sophos* olarak *tekhnesinin* eros olduğunu dile getirir.¹⁴⁵ Eros çok güçlü bir arzudur; *Symposion* diyalogundaki vurgusuyla güzeli doğurma yoluyla sonsuzluğa uzanmak istemektir.

İnam erotik olanın ne anlama geldiğini yaklaşık 30 yıldır okuttuğu Platon'un *Symposion* ve *Phaidros* diyaloglarında keşfettiğini belirtir.¹⁴⁶ Eros kavramını Türkçe 'ye şevk olarak çeviren İnam, Gönül Felsefesini içinde şevk barındıran bir felsefe olarak betimler. *Philia*; daha önce de bahsedildiği gibi dost, arkadaş sevgisi anlamlarına gelir ve

¹⁴⁰ İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca*, s. 31.

¹⁴¹ İnam, *Candan Gönüle*, s. 22.

¹⁴² Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır*, s. 430.

¹⁴³ Platon, *Şölen*, 204b.

¹⁴⁴ Haşlakoğlu, *Platon Düşüncesinde Tekhne*, s. 35.

¹⁴⁵ Haşlakoğlu, *Platon Düşüncesinde Tekhne*, s. 123.

¹⁴⁶ Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır*, s. 381.

eros kadar güçlü değildir. Felsefe *philia*'yı değil, *eros*'u yani en yüksek derecede âşıklığı talep eder. Bilgeliği aşkla, coşkuyla, şevkle ve tutkuyla aramak gerekir. Aşk yani *eros*; felsefeyi canlı tutan, harekete geçirip sürdüren bir güçtür. İnam da felsefenin bıkmış, heyecansız, içi geçmiş insanların işi olmadığına yaşama dokunacak felsefe etkinliğinin; içinde bir ateş taşıyan, tutkulu ruhlar tarafından gerçekleştirilebileceğine inanır. Felsefeyi de bu anlamda tıpkı sanat ve bilim gibi şevkle yapılması gereken erotik bir faaliyet olarak görür. Çünkü; bunların ancak aşk, heyecan ve coşkuyla yapılabileceğini belirtir. Aslında yaşamın içinde her türlü faaliyetin özünde aşk yani *eros* olduğuna inanır. “Aşk bir alem. Evrenin üstünde durduğu bir anlam ve sırdır...Her gönülde aşkın izleri vardır. Her topraktan su çıkabileceği gibi, her kalpte aşk bulunabilir. Evren aşkküre içindedir. Aşk her gönülde vardır ama onu bulup çıkaracak insana gerek vardır” sözleri İnam için aşkın ne denli önemli olduğunu gösterir.¹⁴⁷

İnam'a göre *eros* filozoftur; felsefe de *philia-sophia* olmaktan çok *eros-sophiadır* yani Türkçe söyleyişiyle *erosefedir*. *Erosefe*, İnam'ın ürettiği ve Gönül Felsefesine ait bir kavramdır.¹⁴⁸ *Erosefe* felsefeyi yaşama tarzıdır. İnam *erosefe* kavramının içinde, ironi kelimesinin Antik Yunancadaki kökü olan *eironeia* kelimesinin de olduğuna işaret eder. İroninin şenlik, eğleni, şaka boyutu düşünüldüğünde felsefenin; illa çatık kaşla yapılması gereken bir etkinlik olmadığı, hüznün ve sıkıntılarla birlikte hayatın içindeki mutluluğu, şenliği, eğlenceyi görebilecek ve bu incelikte yaşayabilecek bir bakış açısı kazandırma yolunda insanları yönlendirebileceğini düşünür.¹⁴⁹ İnsanların gülmekten, eğlenmekten korkmaması ve eğlencenin, oyunun sorumsuzluk olarak addedilmemesi gerektiğine inanır.

Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesinde gönül ve can kavramlarına yüklediği anlamlardan biri de içimizdeki yaşama gücü ve yaşam enerjisidir. Gönül Felsefesi de aşk ve şevk barındıran bir felsefe olarak içeriğinde can, yaşama sevgisi, arayış, heyecan, araştırma aşkı vardır. Buradan yola çıkarak gönül kavramı *eros* ile benzerlik gösterir. Gönül felsefesi de felsefeyi *erosefe* biçiminde yaşamamanın, dünyaya *erosefe* açısından bakmanın imkânını sağlamayı amaç edinir.

¹⁴⁷ İnam, Dolanmalar, s. 144.

¹⁴⁸ İnam, “*Erosefe Üstüne Bazı Düşünceler*”, s. 262-263.

¹⁴⁹ İnam, “*Erosefe Üstüne Bazı Düşünceler*”, s. 263.

3.2. Nietzsche ve Üstinsan Düşüncesi

Ahmet İnam; kendi düşünme yolculuğu boyunca birçok farklı düşünürle yol arkadaşlığı yapmış ve onların bazı fikirlerinden etkilenmiştir. Kendisini anlamının bir serüven olduğunu ifade ettiği Nietzsche, İnam'ın Gönül Felsefesi inşasında izler bırakan önemli filozofların başında gelir. Nietzsche'nin eserlerini *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1989), *Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine* (1990), *Şen Bilim* (Şiirler, 2002) ve *Şen Bilim* (Ana Metin, 2005) adlarıyla Türkçeye çeviren İnam, her fırsatta onun doğru anlaşılmadığını ve yanlış yorumlandığını dile getirir. İnam; onu filozof, şair, bilge ve bir kültür insanı olarak betimler. Peki, felsefe tarihinin en ilgi çekici ve etkili düşünürleri arasında kabul edilen Nietzsche kimdir ve İnam'ın düşünsel dünyasına nasıl bir etkide bulunmuştur?

Friedrich Wilhelm Nietzsche, 1844 yılında Saksonya'nın Röcken kasabasında doğar. Nietzsche aristokrat kökenli dindar bir aileye mensuptur. Babasının ve annesinin ailesinde çok sayıda papaz vardır. Koyu bir Lutherci olan babasının 1849 yılında ölümünden sonra, annesi, kız kardeşi, büyükannesi ve iki teyzesinden oluşan dindar bir kadınlar grubu içinde yetişir. Eğitim hayatı boyunca başarılı ve kurallara bağlı bir öğrenci olan Nietzsche, 1858-1864 yılları arasında öğrenim gördüğü Pforta'daki yatılı okulda Antik Yunan dili ve kültürüne ilişkin derin bir bilgi birikimi edinir. En beğendiği klasik yazarların başında filozof olarak Platon, trajedi yazarı olarak Aiskhylos gelir.¹⁵⁰

1864 yılında ilahiyat ve klasik filoloji okumak için Bonn üniversitesine gider. Bir yıl sonra da klasik filoloji çalışmalarını o dönemin en önemli klasik filologlarının arasında sayılan Ritschl'in yönetiminde sürdürdüğü Leipzig üniversitesinde eğitimine devam eder. Nietzsche'nin, Schopenhauer'in *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* (*Die Welt als Welt und Vorstellung*) adlı eseriyle tanışması ve Hristiyanlığa olan inancında körelmeler bu döneme rastlar.

Nietzsche, 1868-69 yıllarında kendisinden çok etkilendiği besteci Richard Wagner ile tanışır. Aynı yıl İsviçre'deki Basel üniversitesinde klasik filoloji bölümünün boşalması nedeniyle hocası Ritschl'in de tavsiyesiyle doktora bile gerek duyulmaksızın filoloji profesörü olarak göreve başlar. Nietzsche'yi klasik filologlardan ayıran en önemli özelliği onun kelimeler arkasında yatan hayatı iyi tanması ve anlamasıdır. Yazdığı ilk eserlerinden biri olan *Tragedyanın Doğuşu*, Nietzsche'nin, Wagner ve Schopenhauer'in etkisinde kaleme aldığı ve doğrudan doğruya Yunan trajedisinin kökenleri ve gelişimi ile

¹⁵⁰ Çelik, Sara, *Modern Felsefe-II*, ed. Sara Çelik – Serdar Uslu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013, s. 127.

ilgilendiği eseridir. Bu dönemde akıl sağlığında bazı sorunlar ortaya çıkar, bu nedenle 1873 yılında geçici olarak görevine ara verir. Hastalığı düzelmeyince 1879 yılında kürsüsünü bırakmak zorunda kalan Nietzsche, bundan sonraki yaşantısını oldukça sıkıntılı bir şekilde ve çoğunlukla seyahat ederek geçirir. Ömrünün son on yılında zihinsel dengesini tamamen yitirmiş yarı bilinçsiz bir vaziyette yaşar ve 1900 yılında Weimar’da annesi ve kız kardeşinin yanında ölür.¹⁵¹

Nietzsche; felsefe tarihinde eleştirel bakış açısıyla derin bir iz bırakmış, “decadence (kültürel çöküş ve yozlaşma), üst insan, güç istenci, bengi dönüş, yabancılaşıma, amor fati” gibi kavramlar çerçevesinde oluşturduğu düşünce sistemiyle kendisinden önceki ve sonraki düşünürler ile arasında bir sınır çizgisi olmuştur. Nietzsche felsefesi tüm yapıtları incelendiğinde eleştirel bir felsefe olarak kabul edilir. Onun eleştirisi; içinde yaşadığı çağa egemen olan ve yaşamı göz ardı eden, yaşama hayır diyen, kozmosun “doğal değerini”, oluşunu, akışını göremeyen her türlü anlayışa yöneltmiş bir eleştiridir.¹⁵²

Nietzsche’nin fikri dünyası ve ortaya koyduğu felsefe betimlenirken yaşadığı dönemden ve dönemin egemen anlayışlarından bağımsız bir yorum yapmak mümkün değildir. Eleştirisine konu olan içinde bulunduğu kültürel ortam yani XIX. yüzyıl Avrupası entelektüel açıdan çok zengin bir mirasa sahip ancak bir kaos ve bunalımın eşiğindedir. Nietzsche, bu kaos ortamının sebebi olarak sosyalizm ve pozitivizmin somutlaşmış hali olan XIX. yüzyıl bilimciliğini işaret eder.¹⁵³ Nietzsche, aklın geleneksel değerlerinin yıkımının Sokrates ile başladığını ve Kopernik ile hızlandığını düşünür. Yıkan ama yerine bir şey koyamayan tutumu da “aklın despotizmi” olarak nitelendirir. Nietzsche’ye göre bu despotizm, en başta akıl olmak üzere bütün hakikatleri inkâra zorlayarak insanlığı *nihilizme* sürükler. Çünkü akıl, hakikat soruşturmasında kendisini de rasyonel bir şekilde temellendiremeyeceğini keşfeder.¹⁵⁴

Nietzsche’nin eleştirilerinden Hristiyan ahlakınca oluşturulan yaşam karşıtı değerler de payını alır. İnsanlar tarih boyunca yaşama tutunabilmek ve yaşama anlam katabilmek için çeşitli değerler yaratır. Nietzsche insana ait olan her şeyi- düşünce, başarı, ülkü/ideal, bilim, din, ahlak, tarih, sanat, felsefe- birer değer olarak kabul eder. Bu

¹⁵¹ Danto, Arthur, *Nietzsche: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 2.

¹⁵² Akdeniz, Emrah, “Nietzsche’de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 113, ss. 111-126, Mersin 2013.

¹⁵³ Akdeniz, “Nietzsche’de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik”, s. 113.

¹⁵⁴ Tannebaum, Donald & Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 369.

değerler; insan kurguları oldukları için yaşama yabancı olmaları ve yaşamın doğallığına, akıcılığına, değişimine ayak uyduramamaları sebebiyle zamanla yaşamın içerisinde yetersiz kalır. Bireyleri yaşamdan uzaklaştırarak, onların yaşama yabancılaşmasına sebep olan bu değerlerin en tehlikelisi Nietzsche'ye göre sürü değeri olarak kabul ettiği Hristiyanlık ahlakıdır. Nietzsche hem Hristiyan ahlakının hem de dininin gerçeklikten tümüyle kopmuş olduğunu savunur. Çünkü Hristiyan ahlakı yaşamın amacını yaşamın ötesine, öte dünyaya yerleştirir. İnsanın; yaşamın anlamının ve amacının öte dünyada olduğunu düşünmesi, değerli olanın hep orada olduğunu varsayması içinde bulunduğu varoluşa sırtını çevirmesine sebep olur. Böylelikle bireyler ideal bir dünya hayaliyle, sadece ölümden sonra ulaşılabilecek cennet kurgusuyla yaşamını sürdürür. İnsanı zayıf düşüren, teslimiyetçi olmaya ve boyun eğmeye mahkûm eden Hristiyanlık ahlakı insanın kendini özgürleştirme ve geliştirme olanağını da elinden alarak insanı kendi doğasına yabancılaştırır. Nietzsche'nin eleştirdiği bu duruma karşı kendi felsefesinin temelinde; asıl amaç yeryüzüne gerçek değerinin verilmesi, yaşamın öte dünyada değil bu dünyada insanın doğasına en uygun şekilde devam ettirilmesi yani kısacası yaşama evet denerek yaşamın onaylanması düşüncesi yatar.¹⁵⁵

1882 yılında yazdığı *Şen Bilim* adlı eserinde “Tanrı öldü” diyen Nietzsche, bu sözüyle ateizme bir olumlama yapmaktan ziyade insanların ezeli-ebedi aşkın bir varlığa olan inançlarının tükendiğini ve insanların kendi yaşamlarının sorumluluğunu üzerlerine almaları gerektiğini kastetmektedir. Tanrının ölümü, Nietzsche'nin Avrupa tarihinde yüz yıllar boyunca toplumsal hayatı düzenleyen tüm ahlaki yapının çöküşünü anlatan bir sözdür. “Martin Heidegger, bereketli bir söz olarak nitelendirdiği “Tanrı öldü” sözünü yalnızca bir dine ve bu dinin Tanrı tasavvuruna yönelik olmadığını belirtir ve bu sözün örtük olarak barındırdığı asıl önemli noktanın, Platon'dan beri süregelen, ideal olan öte dünya karşısında duyulur dünyanın sürekli değer kaybına uğratılması olduğunu düşünür.”¹⁵⁶ Kısacası asıl kastedilen Tanrının ölümüyle geniş bir kitleye bunca zamandır hâkim olan değerlerin kendilerini değersiz hale getirdiklerinin farkına varılmasıdır.

“Nietzsche'ye göre kendi çağının Avrupa kültürü, değerlendirmelere ve çatışmalara dayanan bilime, insan zihninin son bulmayan gücüne ve insanların eşitliğine olan inancıyla, insanları iyimser yapmayı arzulayan bir kültürdür. Ancak bu durum

¹⁵⁵ Roney, Patrick, “Aşkınlık ve Yaşam: Nietzsche ve Tanrının Ölümü Üzerine”, çev. Elis Şimşon, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 20, s. 310, ss. 305-321, Bursa 2013.

¹⁵⁶ Aybakan Saliya, Derya, “Nietzsche Felsefesinin Optimistik Yorumu Üzerine Bir Deneme”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 5, s. 127, ss. 119- 136, Kayseri 2016.

insanları kötümserliğe sevk etmektedir. Çünkü Hristiyan ahlakını ortadan kaldırmaya çalışan pozitivist düşünce ahlaktaki dini ahlaki yapıyı kaldırınca, değer yargıları anlamsız kalmakta ve bu da kişiyi kötümser hale getirmektedir.”¹⁵⁷ Kötümserliğin sonucu *nihilizm* ve onun ifadesi olan *decadence*tir.

Decadence; Latince çözüme, bozulma anlamına gelen *decadere* fiilinden türeyen ve Fransızcada ahlaki çöküş, yozlaşma, çürüme anlamlarında kullanılan bir kavramdır. Çöküşten kastedilen temel olarak siyaset, uygarlık, kültür ve sanat alanındaki gerilemedir. Kavram, XVIII. yüzyılda ve özellikle Fransa’da başlangıçta var olduğu düşünülen erdemlerin yavaş yavaş yok olmaya başlaması anlamında kullanılır. Fransa’da başlayan bu yozlaşma söylemi XIX. yüzyılın son çeyreğinde özellikle sanat ve edebiyat alanlarında tüm Avrupa’ya yayılır.

Nietzsche’nin eserleri incelendiğinde *decadence* kavramını çürüme, yozlaşma ve hastalıklı olma anlamlarında kullandığı görülür. Nietzsche’ye göre *decadence*; Hristiyanlık, felsefe, bilim, ahlak, sanat gibi yaşamın her alanına sirayet eder. *Güç İstenci* adlı eserinde dinin, ahlakın ve felsefenin insanın “çöküş biçimleri” olduğunu belirtir. *Decadence*’ın nedeni olan durumları da insani içgüdülerin yanlış yola saptırılması ve kendi doğallıklarından uzaklaştırılması olarak kabul eder ve insanın temel güdülerine yabancılaştırılmak suretiyle kendi doğasına yabancılaştığını ve egemen anlayış içerisinde özgünlüğünü yitirdiğini belirtir.¹⁵⁸ O güne kadar insanların tutunduğu değerleri ve inanışları sarsan bu durum yerini Nietzsche’nin en yüksek değerlerin kendilerini değersizleştirmesi olarak tanımladığı *nihilizme* bırakır.

Nietzsche, değerlerin kendi kendilerini değersizleştirdiği dönemde insanın önünde duran yeni idealler olarak üstinsan ve amor fati kavramlarını ortaya atar. Nietzsche’ye göre yozlaşma sonucu toplumun içine düştüğü kötümserlik ve anlamsızlık duygusu ve bunun yol açtığı *nihilizm* aslında üstinsana ulaşmada zorunlu bir ön koşuldur. Bu anlamda *nihilizm*, hayata yeni değerler katma açısından Nietzsche’nin olumladığı bir durumdur. Hayatına anlam veren değerlerin yok olması insanları varlığını anlamlı kılacak yeni bir anlam ve amaç bulmaya zorlar. İnsanlar için geçmişin bütün değerlerinin ortadan kaldırılması süreci devam ederken ortadan kalkan değerlerin yerine konacak yeni değerler oluşturma süreci mücadelesi başlar. Nietzsche’de üstinsan, yeni değerlerin yaratıcısı ve değerlerin yeniden değerlendirilmesine olanak sağlayacak olandır.

¹⁵⁷ Kuçuradi, İonna, *Nietzsche ve İnsan*, Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 108-109.

¹⁵⁸ Dinçer, Erdinç, *Friedrich Wilhelm Nietzsche’de Decadence, Nihilizm ve Üstinsan İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2019, s. 9.

Nietzsche'nin başta *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eseri olmak üzere birçok eserinde insanlara müjdelediği ve öğretmeye çalıştığı üstinsan nedir ve nasıl özelliklere sahiptir?

Üstinsan (*der Übermensch*) geleneksel ahlakı köle ahlakı olarak görüp değerlendiren, ahlaki değerlerin insanın gerçek doğasına dayanması gerektiğini öne süren Nietzsche'nin öngördüğü insanlık düzeyi olarak tanımlanır. Değerleri gözden geçirme, yeni baştan yaratma ve güçlü olma isteğini hayata geçirme cesaretine sahip olan insan için kullanılan deyimdir. Nietzsche yeryüzünün anlam ve amacının üstinsan olduğunu çünkü insan doğasına yakışanın; güçlü, korkusuz, acımasız olmaktan ve yaratıcılığa yönelmekten geçtiğini kabul eder. O, üstinsan anlayışıyla insanlara yeni değerler, yeni hedefler ve yeni bir ideal getirmeye çalışır. Nietzsche güçlü ve bağımsız insanların egemenliğinin, sürü olarak gördüğü insanlık için bir ilerleme sağlayacağına inanır. Ona göre yığın kendini feda ederek üstinsanı bekleyecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere üstinsan bir erek, gelecekle ilgili bir tasarı ya da yönelim olduğu kadar bir sonuçtur da. Nitekim Nietzsche'ye göre üstinsanın olabilirliği aşkın ideallerin iflasına, Tanrı'nın ölümüne bağlıdır. Öte yandan üstinsan, Nietzsche'nin son insan adını verdiği pasif ve bıkkın insanın eski geleneksel değerlerin yıkılmasıyla şaşkın bir kuşkuculuğa saplanmış, amaçlar belirleme ve değerler yaratma gücünden yoksun kişinin tam zıddıdır.¹⁵⁹

stinsan kavramı, insani mükemmelliği vücuda getiren bir kavram ve aynı zamanda insanın ötesine-geçme hareketidir. Nietzsche ölen tanrının yerine üstinsanı yerleştirir ve insanları yetkinlik arayışına son vermeye davet eder. Yozlaşmayı temsil eden insanı aşılması gereken bir şey, hedefe varma yolunda bir köprü olarak görür. Nitekim *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde “Tüm Tanrılar öldü- şimdi üstinsanın yaşamasını istiyoruz. Bu olsun büyük öğlede son dileğimiz!”¹⁶⁰ diyerek insanlığın hedefinin üstinsana varmak olduğunu açıkça ifade eder.

“Nietzsche'nin ilgi alanlarının çeşitliliği, şiir ve aforizmalarla konuşması, sistem karşıtı bir felsefe anlayışına sahip olması, sıkıntılı ve hastalık içinde bir yaşam sürmesi, vb. hususlar, eserlerine de yansır ve yorumcuları birbirinden oldukça farklı düşüncelere sevk eder.”¹⁶¹ Nietzsche, kendisinden sonra gelen birçok düşünürün olumlu ya da olumsuz anlamda eleştirisine konu olur. Ahmet İnam, onu alışlagelmiş ve sloganlaşmış yorumlardan farklı bir yerde konumlandıran bir düşünürdür. Nietzsche'nin; “Tanrı öldü”

¹⁵⁹ Cevizci, “Üstinsan”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 880.

¹⁶⁰ Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 413.

¹⁶¹ Danto, *Nietzsche: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*, s. 3.

diyen, batının bütün değerlerini yok sayan, bireyi ön plana çıkartan, “üstün insan” diyen, elinde kırbaçlarla kadınlara saldıran faşist bir insan olarak yorumlandığını belirterek bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını savunur. İnam, Nietzsche’yi elinde udu, kafasında fesiyle İstanbul’da yaşayan bir İstanbul beyefendisi olarak hayal eder. Ona göre Nietzsche; mahcup, sıkılğan, ince düşünen ve temiz bir insandır.¹⁶² Çağını, insanını, kültürünü tarihiyle okuyabilen, çağının ötesini yaşayan acılı bir düşündürdür. Sığ, kalıplaşmış, çerçevelenmiş akıl, zihin, ben, anlama yetisi gibi kavramlara itiraz eder. Kendini yenilemenin, tazelenmenin ve kendini aşmanın gerekliliğini savunur. Aksi takdirde yozlaşmanın, çürümenin, kokuşmanın kaçınılmaz olacağını söyler. Var olan değerlerin yeniden gözden geçirilmesinin ve insan hayatına dokunmayan değerlerden kurtulmanın önemini vurgular. Tüm bunlar düşünüldüğünde Ahmet İnam, Nietzsche’yi bir gönül filozofu, gönlünü arayan bir düşünür olarak kabul eder. Nietzsche, canı çıkmış bir kültürde manayı bulmaya çalışan bir gönül yolcusudur ve onun düşünceleri Anadolu topraklarında yaşayan insanlar için yeni bir açılım imkânı sunacaktır.¹⁶³

Ahmet İnam’ın bir gönül filozofu olarak gördüğü Nietzsche’nin; yaşam sevgisinden bilime, sanat anlayışından eğitime kadar birçok farklı alanda İnam’a ve Gönül Felsefesine etkisi hissedilmektedir. Ancak özellikle onun üstinsan kavramı, felsefenin coşkulu, erotik bir etkinlik oluşuna dair görüşü, felsefeyi inşa etme faaliyeti olarak kabul etmesi, yaşamın onaylanması gibi düşünceleri İnam için ufuk açıcı olur.

Nietzsche felsefesini Gönül Felsefesi çerçevesinden incelemeyen önce Nietzsche ve Ahmet İnam’ın felsefeye genel bakışlarının irdelenmesinde fayda vardır. Nietzsche kendisinden önce gelen filozoflardan farklı bir üslup kullanarak eserler vermiştir. Bir nevi “ozan-filozof” olan Nietzsche’nin eserleri felsefi bir değer taşımalarının yanında edebi keyif veren eserlerdir. Genel olarak eserlerinde, felsefeye özgü bilgi sunma, kavramsal çatılı bilgiler öğretme biçimine yer yoktur. Birbirinden bağımsız tek tek cümleler ya da can alıcı tümce öbekleri kullanarak yaşama dair görüşlerini iletir. Bu biçim Nietzsche’ye çok uygundur çünkü o; “serinkanlı, mantıkça düzenlenmiş düşünme kımıldanışlarından çok duygusal bir iklimde tutkular, dilekler, özlemler, yermeler, övmeler doğrultusunda düşünür.” Düşünceleri yaşantılardan beslenir. “Yaşamının olanca iniş-çıkışı, acı alını yazısı, son on biri akıl hastalığıyla geçen 56 yılının sevgileri, dargınlıkları, öfkeleri, hastalıkları yansır düşüncelerine. Yaşama” onun felsefesinin ana kavramıdır. “Yaşama”

¹⁶² İnam, Ahmet, “Batı Gönül Cahili”, *Millet Haftalık Haber Dergisi*, S. 15, 2003.

¹⁶³ İnam, Ahmet, “Nietzsche Bu Şarkıyı Biliyor muydu?”, <https://www.afyonhaber.com/yazarlar/prof-dr-ahmet-inam/nietzsche-bu-sarkiyi-biliyor-muydu/464>, (Erişim tarihi: 15.11.2020).

sözü onun felsefesinin her yerine sinmiştir, her yanını içten belirler. Nietzsche bu anlamda bir yaşama filozofudur.”¹⁶⁴ Farklı tarzda düşünülerek de felsefe yapılabileceğinin bir örneği olarak Nietzsche’nin felsefe tarihinde önemli bir yeri vardır.

Ahmet İnam’ın felsefi anlayışı incelendiğinde onun da felsefesinin odağında yaşam olduğu görülür. İnam, düşüncelerini tıpkı Nietzsche gibi bilgi sunma şeklinde değil de bir deneme ya da sohbet tarzında, bir şarkı, türkü ya da bir şiiri okurcasına içten bir dil kullanarak ifade eder. Kendisini bir “düşün ozanı” olarak betimleyen İnam yaşamdan beslenir ve yaşama felsefeye yönelir. Ona göre düşünme yaşamın dışında değil, yaşamın içinde yaşamla birlikte süregelen bir etkinliktir. Düşünme kitaplar arasında, kapalı bir yerde iki büklüm yapılacak bir etkinlik değildir. İnam’a göre insan; onu insan yapan bedenini ve duygularını işe karıştırmadan, meydana çıkmadan, kırlarda yürümeden, coşmadan, kahrolmadan, çığlık atmadan anlayamaz ya da düşünemez. Dolayısıyla felsefe kitabı bir bilgi değildir. Düşünce ve yaşam arasında bir uzaklık olmamalıdır. Felsefe yaşamımıza oturmalı, ufkumuzu açmalı, yaşamı eleştirmelidir. İnam; yaşanmayan, hayatın içinden çıkmayan felsefeyi, “teknikleşmiş” olarak görür ve yapaylık ve soğuklukla icra edilen bir meslek haline gelmesinden dolayı eleştirir.¹⁶⁵

Nietzsche ve Ahmet İnam’ın felsefeye yaklaşımlarındaki bir diğer ortaklık felsefenin coşkulu ve tutkulu bir ruh gerektirdiğidir. Nietzsche ilk eseri olan *Tragedya’nın Doğuşu* adlı eserinde iki Yunan tanrısı Apollon ve Dionysos’u çıkış noktası olarak sanata, bilgiye, varlığa ve ahlaka ilişkin düşüncelerini ifade eder. Apollon aklın, ışığın, bilgeliğin, dengenin ve ölçünün tanrısıdır. Dionysos ise coşkun, özgürlüğün, yaşam enerjisinin, dürtülerin ve hatta taşkınlığın tanrısıdır. Nietzsche, “ilk yapıtlarında birbirleriyle çatışma halinde olan Apollon ve Dionysos’un sanatın kökenini birlikte oluşturduğunu söylerken, daha sonraki yapıtlarında Apollon’u geride bırakarak Dionysos üzerinde yoğunlaşır.”¹⁶⁶ Hatta *Ecce Homo* adlı eserinde kendisini Dionysos’un çömezi olarak tanımlar ve ermiş olmaktansa satir- Dionysos’un Antik Yunan’daki yarı keçi yarı tanrı yani satir olarak tasvir edildiği bilinir- olmayı tercih ettiğini söyler.¹⁶⁷ Bu çerçeveden bakıldığında Nietzsche’nin felsefesinde Dionysosçu dünya görüşü yani hayatın her alanına sinen coşku, aşk, yaşam enerjisi, dürtü ve heyecan hâkimdir.

¹⁶⁴ Uygur, Nermi, *Güneşle (Denemeler)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 285-286.

¹⁶⁵ İnam, Deneyen Felsefe, s. 95.

¹⁶⁶ Acar Vanleene, Sengün M., “Nietzsche’nin Sanat Anlayışı Bağlamında Apollon ve Dionysos”, *Felsefe Dünyası*, 53, s. 249, ss. 237-252, Ankara 2011.

¹⁶⁷ Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 2.

Ahmet İnam da felsefeyi coşku dolu kendi deyimiyle erotik bir etkinlik olarak tanımlayan bir düşünürdür. Felsefenin, erosu yani en yüksek derecede âşıklığı ve coşkuyu talep ettiğini savunur. Düşünce, düşüneni yani düşünenin adanmışlığını ister. Gerçek anlamda düşünmenin, insanın içine düşen bir ateş olduğuna inanır. İçinde ateş olan kişi etrafına kıvılcım saçacak düşünceler üretebilir. Kendini samimiyetle düşünmeye adanmış kişi yanarak, yakarak, tüterek düşünür ve söndüğü yerde küllerinden yeniden doğar.¹⁶⁸ Dolayısıyla felsefe aşkla yanarak yapılacak bir etkinliktir. Aslında İnam'a göre coşku, aşk ve enerji sadece düşünme alanında değil hayatımızın her alanında yaşanması, bulunması gereken kavramlardır. Çünkü yaşamımızın anlam ve değerlerle yoğrulup hayat haline gelebilmesi, onun ancak aşkla ve coşkuyla yaşanması sonucu gerçekleşir. Aşk insan olma çabasıdır. Aşk birlikte inşa etme, meydana getirme, ortaya koymadır. İnam, felsefeyi aşkla yapmanın düşünceye derinlik kazandıracağına inanır. Bundan dolayı aşk ve coşku İnam'ın felsefesinde önemli bir yer tutar. İnam; felsefe tarihinde erosefik diye tanımlayabileceği düşünürler arasında Platon'dan sonra Nietzsche'yi sayar.¹⁶⁹ Nietzsche gibi kendisi de; Antik Yunan tragedyalarında okudukları ve o çağa hâkim coşku ve yaşam enerjisini kendi yaşadıkları çağda görememenin hayal kırıklığını yaşar.

Nietzsche bir yaşam filozofu olması sebebiyle eğitim, dil ve kültür gibi birçok farklı alanda yazılar yazar. Klasik Filoloji eğitimi ve kendi anadili dışında Yunanca ve Latince dillerine olan hâkimiyeti dil konusunda; üniversitede filoloji alanında verdiği ders ve konferanslar ise eğitim alanında onun yetkin olduğunun temel göstergeleridir. Ahmet İnam da bir akademisyen olarak eğitim ve dil konularına özel bir önem verir, bu konularla ilgili çok sayıda makale yazar.

Eğitim ve dil bilincini bir milletin ana damarları olarak kabul eden İnam, bu konularla ilgili yaşadıkları dönem itibarıyla Nietzsche'yle ortak eleştirilerde bulunur. Her iki düşünür de eğitim kurumlarını, eğitimcileri ve eğitimin içinde yaşanan toplumun kültürüne yabancılaşmasını kıyasıya eleştirir. Nietzsche'nin eleştirilerinin temelinde mevcut eğitim sisteminin ve eğitimcilerin üstinsanı yetiştirmeye uygun olmaması vardır Nietzsche'ye göre eğitimle ilgili rakamsal veriler (öğrenci ve eğitim kurumu sayısının yüksek olması) yanılgıya yol açmaktadır.¹⁷⁰ Üniversitelerde verilen eğitimin felsefe, sanat ve estetikten yoksun olması, eğitimcilerin heyecansız, içselleştirilmemiş, memur

¹⁶⁸ İnam, Ahmet, "Tüten Düşünce", <http://www.ahmetinam.com/yazilar-T-uuml-ten-D-uuml-s-uuml-nce>, (Erişim tarihi: 18.03.2020).

¹⁶⁹ İnam, "Erosefe Üstüne Bazı Düşünceler", s. 273.

¹⁷⁰ Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine*, çev. Gürsel Aytaç, Say Yayınları, İstanbul 2003, s. 50.

zihniyetli eğitim anlayışları, eğitimin bir devletin sadece kendi bekası için basmakalıp tipler yetiştirme işlevine sahip olması eleştirdikleri en önemli sorunların başında gelmektedir. Ayrıca çağdaş eğitimin, kısa ve kolay yoldan sonuca ulaşma yolunu öğretme olarak algılanmasını hem bireylerin hem de toplumun yozlaşmasına yol açması dolayısıyla tehlikeli kabul ederler.¹⁷¹

İnam da ideal üniversitelerin şen bilgi üreten yerler olduğunu vurgular ve şen bilgiyi bilenle bütünleşen, bilenin özümlediği, bilenle dans eden, gülümseyen bilgi olarak tanımlar. “Üzerimize bir moloz yığını gibi boşaltılan, bir türlü anlayamadığımız, bizi geliştirmeyen, ezberleyip ağır bir yük gibi taşıdığımız bilginin” bize derinlik kazandırmayacağına inanır. Her fırsatta bilgiyi yaşama geçirmenin yani bilgimizle yaşamayı öğrenmenin bilgiye olan yanlış tavrımızı değiştirmekle mümkün olacağını belirtir.¹⁷² Eğitim kavramı yerine kendi türettiği bir kavram olan *eğitişimi* tercih eden İnam, *eğitişimi* öğretmen ve öğrencinin birlikte öğrenip birlikte öğrettikleri, öğretirken ve öğrenirken sağaltımı gerçekleştirdikleri bir insan olma etkinliği olarak tanımlar. Eğitim, *eğitişim* olabildiğinde karşılıklı özgürleşme yani *özgürleşim* olur ve eksik yanlarımızdan bizi arındıran bir sağaltım haline gelir.¹⁷³

Eğitim dışında dilin yozlaşması, gençlerin doğayla ilişkilerinin kopuk olması ve bunun sonucu kendi doğalarına yabancılaşmaları ve bağınazlık gibi sorunlar üzerine yazılar yazmaları her iki düşünürün de hassas oldukları konuların ortaklığını göstermesi açısından önemlidir.

Nietzsche’nin Ahmet İnam’ın genel felsefi görüşleri üzerinde bıraktığı etkilerin izlerini Gönül Felsefesinde de sürmek mümkündür. Örneğin Nietzsche’nin üstinsan kavramı İnam’ın gönül sahibi insanı ile ortak özelliklere sahiptir. “Nietzsche’nin üstinsanı; yaratıcı, gelenekten kendini özgürleştiren, iyi ile kötünün ötesinde, kendini aşmış, kendi kendisi olmuş, insan gerçekliğini gerçekleştiren ve kalıcı ürünler bırakabilen bir kişidir.”¹⁷⁴ Bu özelliklere sahip insanın benzeri Ahmet İnam’ın Gönül Felsefesinde; gönül sahibi, gönlünü yaşayabilen yani “gönülleyebilen insan” olarak karşımıza çıkar. “Gönülleyebilen insan”; üretken, sorumluluk sahibi, toplumun dayatmalarına karşı özgürce karar verebilen, yaşama coşkusu içinde hisseden, kendisini aşma çabası içerisinde olan, özüne benzeyen insandır. Nietzsche’nin üstinsanın, İnam’ın gönül sahibi

¹⁷¹ Nietzsche, *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine*, s. 28.

¹⁷² İnam, *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, s. 148.

¹⁷³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 393.

¹⁷⁴ Aruoba, Oruç, “Nietzsche: Temel Görüşü, Temel Kavramları”, *Yazı Üç Aylık Kültür Dergisi*, 3, s. 183, ss. 174-184, Ankara 1978.

insanı ile birçok ortak noktası bulunmaktadır. Her iki düşürün de ideal insan tipi olarak ortaya koyduğu bireyler; yaşamı iliklerine kadar hisseden, doğasıyla uyumlu, kendini aşma ve yaşamı tazeleme istek, heyecan ve cesaretine sahip, içten, sahici, yanlışlarıyla doğrularıyla has, halis insandır. Yaşam korkağı, sürü güvenliği içinde yaşayan, mutsuz, silik, melankolik, kurnaz, sonuç odaklı bireyler yaşama değer katamayan hatta kâinattaki yaşam enerjisine zarar veren tiplerdir.

Nietzsche felsefesine göre üstinsan, kendini üste doğru aşarak insanlığın içinde bulunduğu *decadence* olgusuna yani yozlaşmaya son verecek olan kişidir. Değerleri gözden geçirecek ve yeniden yaratacak olandır. Gönül Felsefesi düşünüldüğünde, yalnız gönül sahibi kişiler gönül atılımları yaparak yozlaşmış ortamı dönüştürür ve yaşadığı ortama mana katar. Bu anlamda gönül sahibi kişilerin yaşadıkları toplumları dönüştürücü ve geliştirici özellikleri vardır. Gönül enerjisi taşıyan kişi; ona uygun eylemler gerçekleştirerek kendisinde ve yaşadığı ortamda fark yaratır, etrafına ilham verir. Düşünerek, dönüşerek, üretmek ve coşkuyla yaşayarak hayatı zenginleştirir ve daha anlamlı hale getirir.

Nietzsche'nin düşüncesinde üstinsan için beden çok önemli bir öğedir. Bedeni küçümsemek ya da yok saymak üstinsana ulaşmada bir engel olarak görülür. Tanrının ölümünü ilan ederken Nietzsche'nin amacı, aslında insana, insan bedenine yer açmaktır. Değerlerin yokluğu sonucu oluşan boşluğu insanın kendisi ile doldurmayı önerir. Bu boşluğu sızlanmak yerine, kendi varlığımıza uygun bir dünya yaratarak doldurmamız gerektiğini belirten Nietzsche'ye göre "bu yaratım etkinliğinin belirleyici unsurlarından biri elbette bedenin kendisidir."¹⁷⁵ Bedenin olumlanması ve insanın doğasına uygun bir yaşam sürmesi Gönül Felsefesinin de temel tezlerinden biridir. Gönül oluşumu için beden hayati bir öneme sahiptir ve gönül bedenle yaşanır. Bedeni küçümsemek kişinin yaşam enerjisini ortadan kaldıran bir davranıştır. Yaşama katılmak, hayatın ritmini duymak için ilk önce insanın kendi bedeninin ritmini duyması gerekir. Bedenin ritminin duyulması da ancak insanın doğasına uygun bir yaşantı sürmesiyle gerçekleşebilir.

Kısaca; Nietzsche ve İnam'ın ortaya koyduğu felsefe incelendiğinde insanın kendi yaşamına hâkim olmasının, gücü kendinde aramasının ve yaşamı tüm iniş çıkışlarıyla kabul edip onu kucaklamasının ön planda olduğu fikri çıktılar iki düşünürün ortak özelliği olarak kabul edilir. Nietzsche, İnam'ın coşku ve heyecan duyarak ve mana

¹⁷⁵ Daldeniz, Elif, "Zerdüş: Tiksinti Duymayan İnsan", *Cogito*, 25, s. 254, ss. 251- 260, İstanbul 2011.

yaratmaya çalışarak devam ettiği felsefe yolculuğunda kendisinde en çok iz bırakan düşünür olarak İnam'a yoldaşlık etmeye devam etmektedir.

3.3. Heidegger'de Nostalji İdealizmi ve Kavram Üretme

Martin Heidegger, Ahmet İnam'ın felsefi yolculuğunda etkilendiği ve esinlendiği filozofların başında gelmektedir. Heidegger'in felsefesinde önemli bir yer tutan fenomenolojik yaklaşım, "Nostalji İdealizmi" düşüncesi ve filozofun kavram üretme becerisi İnam'ın kendi felsefi düşüncesini şekillendirmesinde rol oynar. "Dil varlığın evidir." diyen Heidegger'in dil ve varlık arasındaki ilişkiye dikkat çekmesi, İnam'ın da üzerinde önemle durduğu konular arasındadır.

Martin Heidegger, 1889 yılında Güney Bavyera'da küçük bir kasaba olan Messkirch'de dünyaya gelir. Bir zangoçun oğlu olarak dini bir çevrede yetişen Heidegger, küçük yaşlardan itibaren Katolik kilisesine yönlendirilir. Lise çağında dini eğitim almak üzere Konstanz'da Cizvit Koleji'ne gider. Bu dönemde ilgisi teolojiden felsefeye doğru kayar. Felsefeye olan merakı Freiburg'da bir liseye nakil olarak geçtikten sonra da devam eder. Freiburg Üniversitesi'nde İlahiyat ve Hristiyan Felsefesi üzerine eğitim alır. 1914'te felsefe doktorasını tamamlayan Heidegger, 1923'te Marburg Üniversitesi'nde profesör olur. 1927'de yayınladığı *Varlık ve Zaman* adlı eseriyle döneminin felsefi tartışmalarının odağına yerleşir.¹⁷⁶

Yazdığı eserlerle yaşadığı çağa damgasını vuran Heidegger aynı zamanda hakkında en çok yayın yapılan filozoflardan biri olarak felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Öğretim üyeliği yaptığı dönemde Yahudilere karşı ırkçı yaklaşımları, Hitler ile olan mektuplaşmaları gibi sebeplerden ötürü akademisyenler eserleriyle ilgilenmeyerek onu cezalandırmak isterler. Ancak yine de yaptığı çalışmalarla ve ortaya attığı kavramlarla büyük tartışmalara ve ilhamlara sebep olur. Almanca olarak yazdığı eserleri büyük yankılar uyandıran Heidegger, bu eserler farklı bir dile çevrildiğinde kullandığı kelime ve terminolojinin aktarımı sırasında yaşanan güçlükler sebebiyle tam olarak anlaşılamaz. Ancak bu durum onun ilham verici olma özelliğini engellemez ve XX. yüzyılın en dikkat çeken filozoflarından biri olarak bireylerin felsefi ilgilerinin derinleşmesinde önemli bir rol oynamaya devam eder.

¹⁷⁶ Hühnerfeld, Paul, *Heidegger. Bir Filozof, Bir Alman*, çev. Doğan Özlem, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994, s. 24-32.

Heidegger, felsefesinin başlangıcı olarak varlığın aslında ne olduğu konusu üzerine yoğunlaşır. Varlık kavramıyla olan ilgisi onun felsefeyi yeniden yorumlamasına yol açar. Heidegger'e göre felsefenin amacı, varlığın ne olduğunu kavramaktır. Heidegger, felsefenin birincil görevinin, varlığın anlamını sorgulayan sorular sorarak onu açıklamak ve onun sesini işitmek olduğunu savunur. Kısacası Heidegger için felsefe varlık üzerine yapılan bir sorgulamadır ve felsefe varlıkla başlar.¹⁷⁷

Heidegger'e göre varlığın anlamı Batı düşüncesinin felsefî geleneği tarafından unutulmuştur. İlkçağdan itibaren varlık nedir sorusu yanıtlanmaya çalışılmış olsa da varlığın herkes tarafından bilinen bir kavram olduğu düşünülerek, varlığın anlamının üzeri örtülmüştür. Varlığın ne olduğu sorulduğunda ve onun kavramların en geneli olduğu ifade edildiğinde gerçekte varlık açıklanmış olmamaktadır. Bu nedenle Heidegger, varlık en tümeldir demekle en baştan varlığı aydınlatmaktan uzaklaştığımızı öne sürer. Varlığın tüm sözcüklere göre en karanlık ve açıklanması en zor kavram olduğunu “İnsan, varlığa dair bir kanaate sahip olmaktan kendini alamadığı için, varlık da sadece “en genel olan” ve bu nedenle de var olanı kaplayan olarak veya sonsuz var olanın bir yarattığı olarak veya sonlu bir öznenin ürünü olarak açıklanır.” şeklinde ifade eder.¹⁷⁸

Heidegger için “varlığın anlamını açığa çıkarmaya çalışan varlıkbilimsel bir analizin doğru yöntemi betimleyici fenomenoloji yöntemidir. Bu nedenle, felsefe doğru bir biçimde, yani fenomenolojik varlıkbilim olarak anlaşılmalıdır.”¹⁷⁹

Fenomen ve logostan oluşan fenomenoloji bir şeyin kendisini kendine direk ve dolaysız veren varlığı kavrama bilimidir....O halde, fenomenoloji, nesnesini nesnesinde doğrudan açığa çıkarılan ve doğrudan görünen gibi yapan bilimdir. İlk anlamıyla fenomenoloji, betimleyici ve tasvir edicidir, fakat logosta saklı olarak var olan varlığın kendinde görülmesini sağlamak anlamıyla, gizli olanın gizemini kaldırmak, üstünü açmak ve unutulana gün ışığına çıkarmak anlamıyla, ontolojinin yani varlığın anlamının ne olduğunu veren olanaktır....Böyle bir fenomenoloji iki tür üstünü açma görevini yerine getirir. Birincisi, henüz keşfedilmemişi keşfetmek, yani açığa çıkarmak; ikincisi, üstü örtülerek unutulması sağlananın üstünü açmaktır. Bu iki anlamıyla fenomenoloji, yalnızca betimlemek yoluyla bir şeyi açığa çıkarmak değil (Husserl'de olduğu gibi), aynı

¹⁷⁷ Çüçen, Kadir, “Heidegger ve Felsefe”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 8, ss. 7- 24, Isparta 2006.

¹⁷⁸ Heidegger, Martin, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013, s. 31.

¹⁷⁹ Schrag, Calvin O., “Heidegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlıkbilim ve Tarih”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, çev. Serdar Şen, 13, s. 206, ss. 205-215, İzmir 2006.

zamanda “yorumlama” ile açığa çıkarmaktır. Yöntem olarak fenomenolojik betimleme, yorumlamada anlamını bulur.¹⁸⁰

Edmund Husserl’in öncüsü olduğu fenomenolojik bakış açısı, Heidegger gibi Ahmet İnam için de, felsefi yaklaşımlarında hareket noktası olur. İnam yazdığı “Edmund Husserl’de Mantığın Yeri” adlı doktora tezinde Husserlci fenomenoloji açısından son derece önemli bir yer işgal eden fenomenoloji-mantık ilişkisine odaklanır. Bu çalışmasıyla literatürde eksik olan bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.¹⁸¹ İnam’ın felsefesi yaşamın içinde olan, kaynağını yaşamdan alan bir felsefe olması bakımından yaşantı betimlemesi diye tanımlanan fenomenolojinin izleri Gönül Felsefesinde de görülür. İnam’ın Gönül Felsefesini şekillendirirken etkilendiğini belirttiği fenomenolojik bakışa ait kavramlardan biri olan “yaşama dünyası” kavramı, onun felsefi perspektifine gelenek, tarih, çevre, günlük yaşam kısaca kültürü eklemler. İnam fenomenolojik yaklaşımla, Anadolu insanının yaşama dünyasını felsefi açıdan irdeler ve bunu Gönül Felsefesi adı altında kurgular.¹⁸²

Ahmet İnam’ın felsefesinde de görülen ve Heidegger’de özellikle 1933-34 yılları arasında yazdığı yazılarda belirginleşen Nostalji İdealizmi düşüncesi nedir ve Gönül Felsefesinde ne açıdan yer bulur? Bu soruyu yanıtlamadan önce Heidegger’de Nostalji İdealizmi kavramını açmak gerekir. 1930’lu yılların başında Heidegger’in daha önceki yazılarında olmayan bir nostalji, eskiye ve daha basit bir toplumsal düzene duyulan özlem ortaya çıkar. Özellikle, *Varlık ve Zaman*’da ve bundan sonraki bütün yazılarında "geri dönme", "kökenlere dönme" metaforları göze çarpar. Heidegger tekrar eve dönmeyi, daha eski, daha asli, daha belirsiz, ama kesinlikle daha sahici bir duruma dönmeyi ister. Kısacası, Heidegger’de kalıcı bir nostaljik yönelim görülür. Nostalji sözcüğünü Yunancadaki özgün anlamında, yani sıla özlemi (*nostos*: eve dönüş; *algos*: acı) anlamında kullanır.¹⁸³

Bu özlemi 1934 yılında yaptığı "Neden Taşrada Kalıyoruz?" başlıklı radyo programında net bir şekilde ifade eder. Programda, çalışmalarını Karaormanların güneyinde küçük bir kayak kulübesinde sürdürdüğünü anlatan Heidegger, Münih ve

¹⁸⁰ Çüçen, “Heidegger ve Felsefe”, s. 15-16.

¹⁸¹ Küçükalp, Kasım, “Fenomenolojinin Türkiye Serüveni”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9, 17, s. 302, ss. 273-312, İstanbul 2011.

¹⁸² Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 387.

¹⁸³ Megill, Allan, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Ayraç Kitapevi, Ankara 1998, s. 183.

Berlin'deki saygın üniversitelerin davetlerini kabul etmediğini ve Freiburg'da kalmayı tercih ettiğini belirtir ¹⁸⁴Peki, neden buradadır? Bu durumu şöyle açıklar:

Felsefi çalışma herkesten uzakta yaşayan bir adamın dünyadan kopuk bir işi şeklinde yürütülmez. Köylülerin yaptığı işler sınıfına dâhildir. Genç köylü koca kızağını sürükleye sürükleye tepeye çıkarıp, kızağı orada akgürgen kütükleriyle tepeleme doldurduktan sonra tehlikeli bir bayırdan evine döndüğünde; düşüncelere dalmış çoban ağır adımlarla sürüsünü yamaçlara çıkardığında; kulübesindeki köylü çatısını onarmak için sayısız tahtayı hazır ettiğinde benimkiyle aynı türden bir çalışmada bulunmaktadırlar. Felsefi çalışma köylülerin hayatıyla yakından ilişkilidir, kökleri bu hayattadır.¹⁸⁵

Heidegger'in köylülerin değişmeyen dünyasını idealize etmesi o dönemin Avrupa'sında yaygın olarak kabul gören bir düşüncedir. Avrupa'nın içinde bulunduğu krizden bunalan insanlar özellikle de Almanlar “ya nostaljik ya da düşçü” bir yönde hareket etme eğilimi gösterir. “Yani bu insanlar bugünün sahipsizliğin varsayımı karşısında gözlerini ya mitik bir geçmişe ya da mitik bir geleceğe dikerler.”¹⁸⁶ I. Dünya Savaşı'nın yarattığı karanlıkta birçok Alman kendilerine bir ışık olarak geçmişe sarılmayı seçer. Özellikle şehirleşmeden ve şehirlerde yaşayan nüfus artmadan önce taşrada yaşanan sakin hayat özlemle anılır. Bu özlemin aşırı nostaljik bir yansıması kendini antik dönemde yaşayan Germenlerin ilkel dünyasını idealize eden *Volk* (halk) düşüncesinde gösterir.¹⁸⁷

Nostalji İdealizmi düşüncesinin Gönül Felsefesi üzerinde bıraktığı etkiye bakacak olursak, İnam'ın da Heidegger gibi kökenlere dönme arzusunda olduğu yazdığı eserlerde farkedilir. İnam, “Sır Mushafında Anadolu” adlı yazısında şöyle seslenir:

Kime doğru? Geçmişe. Köklerine. Ân'a doğru. Yeniden yorumlara. Anadoğru. Anadoğru, doluyu boşaltmaya doğru. Doluyu boşaltmaya, toprağa, rahmete doğru, Göğün kapısı topraktır. Cânın kapısı tende.. Sılasında gariban olanın Anadolu'su. Tenin kapısı cânda. Anaboşun Anadolusu. Boşluğu elvanlı insanın Anadolusu. Boşluğunu dokursun, sevdâ ile şakırsın, dolusun Anadolu, her dem türkû okursun.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, s. 205.

¹⁸⁵ Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, s. 205.

¹⁸⁶ Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, s. 205.

¹⁸⁷ Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, s. 207.

¹⁸⁸ İnam, Ahmet, “Sır Mushafında Anadolu”, <http://users.metu.edu.tr/phil/ahmet-inam/anadolu.htm>, (Erişim tarihi: 24.04.2020).

Anadolu'nun binlerce yıllık tarihi İnam için felsefi dayanağını oluşturmada eşsiz bir kaynaktır. Kendi dilinden, kendi kültür ve yaşayışından beslenecek felsefi temellendirmeler onun, felsefenin evrensel dünyasına sunmak istediği katkının hammaddesini oluşturur. İnam'ın bu çabasında kendi köklerine dönüşün izleri hâkimdir. Gönül Felsefesi adıyla giriştiği bu çabada en temel amacı, Anadolu'nun kültürel varlığına ve Anadolu insanının yaşantısına yapılacak bir nevi arkeolojik kazıyla manevi dünyamızın derinliklerine inmek ve köklerden gün yüzüne çıkardığı bilgeliği felsefi bir perspektifle yeniden yorumlamaktır. İnam'a göre bu topraklara özgü olan ve Anadolu'da meydana gelen birçok faaliyette (şiiirlerde, türkülerde, hikâyelerde, masallarda...vb) aslında bir felsefe yatmaktadır. Bu alanda yapılacak arkeolojik araştırmalar Anadolu'da yaşayan ve Anadolu kültürünün oluşumuna ve Türk dilinin gelişimine katkı sunan tüm medeniyetlerin izlerini taşımaktadır.

Heidegger de yukarıda belirtilen yazı ve çalışmalarında Germenlerin ilkel dünyasını idealize eder ve köylülerin hayatlarında hüküm süren düşünce dünyasını över. Heidegger tarafından vurgulanan eskiye, köye, köylüye, doğal hayata ilişkin ilgi İnam'da da belirgindir. İnam da Anadolu köylerinde köylülerin kullandığı kelimelerin, yıllardır süregelen ve söylenen türkülerin sözlerinin, geleneksel olarak yapılan törenlerin, düğünlerin hepsinin birer felsefi temeli olduğunu ve bunların Anadolu insanının yaşama dünyasının bir yansıması olduğunu düşünür. İnam keşfettiği bu yaşama dünyasını da Gönül Felsefesi çalışmaları adı altında felsefi bir yoruma tabi tutar. Bu anlamda Gönül Felsefesini oluşturma yolunda İnam'a ilham veren şeyin Anadolu'da kültür ve düşünce yapısını ve yaşama dünyasını oluşturan, Anadolu'nun köklerinde yatan bilgeliğin ortaya çıkarılması ve yeniden yorumlama arzusu olduğu düşünülebilir.¹⁸⁹

Heidegger'in Alman dilinde kavramlar üreterek felsefi terminolojiye katkılar yapması İnam'a felsefe yolculuğunda dilin sınırlarının felsefe yapmada ne denli belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Heidegger kendi felsefesinin terimlerini kendi oluşturur; bunu da Alman dilinin özelliklerini kullanarak yapar. Heidegger'e göre "dil varlığın evidir". Dil varolanların varlığının konuşmasıdır.¹⁹⁰ İnam da bizim varlıkla olan ilişkimizde dilin imkânlarına işaret eder. Dili varlığı keşfetmede bir kaynak, hakikatin örtüsünü açan ve varlığı içinde taşıyan olarak tanımlar.¹⁹¹ İnam inşa etme sürecinde olduğunu belirttiği Gönül Felsefesinde Türkçe'nin bir hayat tarzı, bir tavır

¹⁸⁹ İnam, *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, s. 130.

¹⁹⁰ Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soruşturma*, AFA Yayınları, İstanbul 1997, s. 47.

¹⁹¹ İnam, Ahmet, "Dilin Dillendirdiği", *Türk Dili Dergisi*, S. 767-768, s. 24, ss. 20-29, 2015 Ankara.

ve bir duruş olduğunu belirterek Türkçe felsefe yapılabileceğini savunur. Hakikate doğru Türkçeyle yol alınabileceğini belirten İnam dilimizin mana ve lezzetlerini yaşamının önemini vurgular.¹⁹² İnam felsefede terim, kavram ve sözcük üretmenin gerekli ve kaçınılmaz olduğunu belirtir:

Yeni düşüncelerin yeni sözcüklerle ortaya konabileceği gibi bir düşüncem vardır. Burada bana yardımcı olan şey bir Alman düşünür olan Heidegger'dir. Onun özgürce Almancadan sözcükler devşirmesi bana ümit vermiştir. Ben de Türkçede böyle bir şey yapabileceğimi düşünmüşümdür. Çok yeni sözcükler buldum hepsinin bir anlamı var mı bilmiyorum çok emin değilim, kabul görür mü bilmiyorum ama bunlar benim düşünme çabalarımdır.¹⁹³

Heidegger, çalışmalarında standart modern felsefe terminolojisini kullanmaktan kaçınır ve yeni bir felsefe terminolojisi oluşturmaya girişir. “Ona göre özne, ben, kişi, bilinç gibi insan görüşleri ya da kavrayışları, üzerinde iyice düşünülmemiş bir düşünce geleneğinin ön kabulleridir. Heidegger, geleneğin otoritesini kabul etmektense, asıl olarak insan egzistansının dünyadaki yaşanmış deneyimini önemli görür.”¹⁹⁴ Benzer eğilim Ahmet İnam’ın felsefi terminolojisinde de görülür. İnam’ın edebiyatçı kimliğiyle yeni kavramlar üretmesi onun dile hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir. İnam yeni kavramlar üretme konusunda cesur bir yaklaşım sergiler. Gönülü ve canı gebe kavramlar olarak gören İnam, bunlardan birçok kelime ve söz öbeği türetir. *Gönül gücü, gönül atılımı, gönül özü, gönül küre, gönülleme, gönülleyen birey, can tabanı, can güden, can gözü* bunlardan bazılarıdır. Çalışmalarında sıklıkla kullandığı gönülleşmek,¹⁹⁵ ortamlamak, çevreleşmek,¹⁹⁶ şiirlemek, romanlamak, edebiyatlamak,¹⁹⁷ bilişmek, dostlaşmak,¹⁹⁸ sırlaşmak¹⁹⁹ gibi isimden eylem türettiği çok sayıda kelime vardır. Eğitişim, öğütüşüm,²⁰⁰ özgürleşim²⁰¹ gibi kelimeler de İnam’ın düşüncelerini tam anlamıyla ifade etmek için türettiği kelimeler arasındadır. Felsefenin bir “kavram işçiliği”

¹⁹² Genç, Mehmet Sabri, “Başlangıçta Hûşû Vardı! Prof. Dr. Ahmet İnam ile Röportaj”, *Karabatak Dergisi*, S. 23, s. 55, ss. 42-59, İstanbul 2015.

¹⁹³ Demir, Nurcan, *Ahmet İnam’da Gönül Felsefesi*, Meda Kitap, Ankara 2019, s. 97.

¹⁹⁴ Karabulut, Dilnur, *Heidegger Felsefesinde “Kaygı”nın Yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın 2014, s. 3.

¹⁹⁵ İnam, *Candan Gönüle*, s. 25.

¹⁹⁶ İnam, *Candan Gönüle*, s. 23.

¹⁹⁷ İnam, *Dolanmalar*, s. 127.

¹⁹⁸ İnam, Ahmet, “Yunus Emre Beyitinde Dostların Karşılaşması Üzerine Bir Deneme”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, S. 1/4, s. 13, ss. 1-18, 2008.

¹⁹⁹ İnam, Ahmet, “Sır Aydınla Doğru”, *Felsefe Dünyası*, S. 44, s. 12, ss. 1-21, Ankara 2006.

²⁰⁰ İnam, *Dünya Gönülden Gönüle*, s. 29.

²⁰¹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 393.

olduğunu savunan İnam, felsefeyi dil aracılığıyla ortaya konan bir etkinlik olarak görür ve dilin anlatım gücünün yüksek olmasının düşünceye özgürlük ve özgünlük kazandırdığına inanır.

Felsefi arayışlarını Almanca ve Germen kültürüne dayandıran Heidegger'in Alman dilinin çağrışım özelliğinden yararlanarak kullandığı kavramlara atıfta bulunan İnam Türkçe kelimelerdeki benzer çağrışım özelliğine dikkat çeker. Heidegger'in denken (düşünme), danken (teşekkür) kavramları arasındaki kurduğu bağı Türkçe kelimelerle kurmaya çalışır. Örneğin tefekkür ve teşekkür arasında oluşan bir kelimelik harf farklılığının kelimenin anlamını ne ölçüde değiştirdiğini ve birbiriyle olan bağının ne olduğunu anlatmaya çalışır. İnam'a göre tefekkür eden şükreder, teşekkür eder.²⁰²

İnsan olmanın anlamını kavramaya çabalayarak tefekkür ediyorsam, hayata teşekkür etmem gerektiğini nasıl duymam? Bu iki kelime arasında bir harf değişikliği var: Düşündükçe, derinlemesine düşünmeye çalıştıkça, “f”, “ş”ye dönüşüyor, tefekkür, teşekkür! Heidegger'in de önemle vurguladığı gibi, yaşama hakkına sahip her bilinçli insan, hayata teşekkür borçludur! (Almancada Denken, Danken; İngilizcede to think, to thank birer harf değişikliği ile ortaya çıkıyorlar!)²⁰³

İnam, felsefenin bir yurt tutma çabası olduğunu belirtirken bunu Heidegger'in Almancayla yaptığını ve Türklerin de bunu Türkçeyle yapabileceğini ifade eder. Köklerini arama, bulma ve öze dönmede kullanılan dilin sunduğu imkânların belirleyiciliğinin altını çizer.

Heidegger'in dikkat çektiği bir diğer önemli husus ise, insana dair incelemelerin bilimselleştirilmesinin bütün tezahürlerine karşı olmasıdır. O; “kendini çağdaş akademisyenlerin gittikçe artan uzmanlaşma, rutinleşme ve bayağılaşma eğiliminin karşısına yerleştirir.”²⁰⁴ Heidegger beşeri incelemelerin gittikçe bilimselleşmesinin tehlikelerine dikkat çeker. Söz konusu bu yaklaşım Ahmet İnam'da da kendini gösterir. İnam, bilimin bir insan ürünü olarak ne denli yetkin olursa olsun eksik olabileceğini savunur. İnsanın ve doğanın anlaşılmasının sadece bilimin tekelinde olmadığını, yaşananların açıklanması için insanın elinde sayısız yol ve olanak olduğunu düşünür.²⁰⁵ İnam bu konudaki fikirlerini; “Düşüncelerimizde iş varsa, sezgilerimiz anlamlıysa, bunu

²⁰² Genç, “Başlangıçta Hûşû Vardı! Prof. Dr. Ahmet İnam ile Röportaj”, s. 58.

²⁰³ İnam, Ahmet, *Yaşam Bizi Çağırırken*, Aşına Kitaplar, Ankara 2006, s. 181.

²⁰⁴ McGill, *Aşırılığın Peygamberleri*, s. 166.

²⁰⁵ İnam, Ahmet, *Bilimin Binbir Yüzü*, Vadi Yayınları, İstanbul 2016, s. 18.

akademik kulelerin dışına, bizi anlayabileceğini düşündüğümüz insanlara sunmak, seviyesizlik değil, sorumluluk ve akademik kalıpları kırdığımız için özgürlüktür.”²⁰⁶ diyerek savunur.

3.4. Yunus Emre ve Sırlaşmak

Anadolu’yu ve Türkçeyi, felsefesinin odağına yerleştiren İnam için Yunus Emre (ö. 1320) eşsiz bir hocadır. Anadolu’dan evrensele ulaşacak bir düşünce ırmağı varsa, İnam’a göre bu ırmağı besleyen en önemli kollardan birisi Yunus Emre’dir. Anadolu’da sevgi ve hoşgörünün temsilcisi olarak kabul edilen Yunus Emre’nin hayatına dair çok fazla bilgi olmamakla birlikte Hacı Bektaşî Veli’nin halifesi olan Tapduk Emre’nin öğrencisi olduğu bilinmektedir.²⁰⁷ Yunus Emre; Türkistan’da Ahmed Yesevî’nin etkisinde gelişen tasavvufi düşüncenin Anadolu’da kök salmasında önemli bir rol oynar. Şiirlerinde kullandığı sade ve anlaşılır Türkçeyle insanları barış, sevgi ve hoşgörüye davet eder. Anadolu’nun XIII. yüzyılda içinde bulunduğu ağır siyasi, ekonomik ve sosyal koşullarda halkın moral bulmasına ve güçlenip birbirine kenetlenmesine vesile olması açısından Anadolu’nun manevi mimarlarından biridir.

Yunus Emre’nin hem bir mutasavvıf hem de bir düşünür olarak tasavvufi çerçevede bir varlık görüşü olmakla birlikte o, bu görüşün teorik yönünden çok hayata uygulanabilen, gündelik, pratik yönüyle ilgilenir. Yunus Emre, içte ve dışta meydana gelen tüm olumsuzlukların tanığı olarak toplumda yaşanan sorunlara gerçekçi bir tavırla yaklaşır. Bu sorunlar üzerine düşünür ve düşüncelerini şiirlerine yansıtır. Halkın arasında, halkla iç içe, söylediği gibi yaşar; yaşadığı gibi söyler. Yunus Emre gibi “halka mal olmuş bir sanatçının, halkla iç içeliği, birlik ve bütünlüğü tartışılmaz. Ayrıntılarla bilinmemesine rağmen hayatının genel seyri; basit, yalın, doğru sözlü bir toprak adamı kimliği ortaya koymaktadır. İşte bu Anadolu insanının aşka, barışa çağrısı, önce aşk odağında temellenmiş, temiz bir inançla örülmüş, gönül zenginliğiyle de çağları aşmıştır.”²⁰⁸

Ahmet İnam için de düşünce, yaşayışla kendini ortaya koymalıdır. İnam’ın Gönül Felsefesi, hayatın içinde pratik bir amaca yönelik bir felsefe olması açısından akademik felsefeden ayrılır. İnam kalabalıklar arasında düşünen, insanlarla söyleşen bir düşünür

²⁰⁶ İnam, Ahmet, *Hıyaran*, Vadi Yayınları, İstanbul 2016, s. 92.

²⁰⁷ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre*, Varlık Yayınları, İstanbul 1995, s. 13.

²⁰⁸ Karadağ, Metin, “Yunus Emre’de İnsan Sevgisinin Boyutları”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 6, S. 2, s. 115, ss. 113-123, Bursa 1991.

olarak halkla iç içedir. İnsan hayatında yer tutan her şeyin felsefesinin²⁰⁹ yapılabileceğinin, hayatın felsefi yorumunun gerekli olduğunun ancak bu felsefenin anlaşılabilir olmasının önemi üzerinde durur. Bu anlamda Anadolu insanını iyi tanıyan ve tasvir eden Yunus'tan ilham alır. İnam, Yunus gibi bireyin olduğu kadar toplumun da gönlüne seslenir. Bireyin içinde yeşerttiği hoş görü, sevgi ve saygının toplumda da karşılık bulması gerektiğini savunan İnam bu düşüncesini Yunus Emre'nin "Aşksızlara benim sözüm / Benzer kaya yankusuna" deyişiyle destekler.²¹⁰

Yunus Emre düşüncesinin ve söyleyişinin özünü sevgi oluşturur. Sevgi onun için yaşama amacıdır. Barışın, hoşgörünün, iyiliğin, bütünleşmenin, dostluğun savunucusu olan Yunus, şiirlerinde sevginin her türlüşünü yüceltir. Yunus'un cümle varlığa duyduğu sevgiyi yaşanabilir bir aşk felsefesi olarak yorumlamak mümkündür. Bu aşk felsefesi; ideal insana ulaşmaya çalışan bir ahlak modelidir.²¹¹ Yunus'un sevgisi, ilahi aşktan beslenen bir sevgidir. İçinde bu sevgiyi duyan insan, yaşamın anlamına odaklanır. Bu anlam arayışı sonucu yaşamdaki sorumluluklarının farkına varır. Bu sorumlulukla hareket eden insan; iyilik ve güzelliklerin peşinde olur, yıkıcı değil yapıcıdır. Kendisiyle ve çevresiyle barışıktır. Adaleti, dostluğu ve muhabbeti tercih eder. Üretmeyi, faydalı olmayı, gönüllere girmeyi ve paylaşmayı her şeyin üstünde görür. Kısacası Yunus'un şiirlerine yansıyan ideal insan modeli; içindeki ilahi aşkla yaşayan ve bu aşkla tüm evrene kardeş gözüyle bakan insandır.²¹²

Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesinde hayatın merkezine aşk ve sevgiyi yerleştirmesi ve hayatı "can ahlakı" üzerine kurması Yunus Emre'nin düşünceleriyle benzerlik gösterir. Yunus'tan farklı olarak İnam'da sevgi daha dünyevidir; aşkın bir güce duyulan sevgiden beslenmez. Ancak Yunus'ta olduğu gibi sevgi; iyiliğe, dostluğa, yaratmaya ve mutlu olmaya sevk eden bir sevgidir. "Can ahlakı" bu sevgiyi etkin kılan bir ahlak olarak hayatın kendisine duyulan sorumluluk ve saygıyla ilgilidir. İnam'a göre felsefenin cevap aradığı en önemli ahlak sorusu, "Nasıl yaşamalıyım?" sorusudur. Bu sorunun cevabı yaşamda sahip olduğumuz sorumluluklarla ilgili olduğu kadar yaşamı yücelten ve mutluluğu hedefleyen şeylerle de ilgilidir.²¹³ İnam'a göre insan acı çekebilir, ağlayabilir, insanın başına türlü belalar gelebilir; ama o, belayı öğretmen olarak kabul

²⁰⁹ Hayata dair her şeyin felsefi yorumunun yapılabileceğini savunan İnam'ın armağan vermeyle ilgili felsefi yorumu için bkz. Ahmet İnam, "Armağanın Felsefesi", 2020, <https://fikirturu.com/insan/armaganin-felsefesi/>.

²¹⁰ İnam, *Candan Gönüle*, s. 26.

²¹¹ Özçelik, Mustafa, *Bizim Yunus*, Sistem Ofset, Ankara 2010, s. 75.

²¹² Özçelik, *Bizim Yunus*, s. 95.

²¹³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 446.

edip yine de mutlu olabilir. İnsanın en büyük hatası; kendini hayattan alacaklı olarak düşünerek yaşama küsmek ve mazlum rolüne bürünmektir. Bu psikoloji, kişinin potansiyelini gerçekleştirmesine ve yeteneklerini geliştirmesine ket vurması sebebiyle tehlikeli bir psikolojidir.²¹⁴ İnam bu sebepten dolayı olabileceği kadar olmayan, sürekli şikâyet eden insanı ayıplar ve “mutsuzluk ahlaksızlıktır” der. İnam, mutluluğu gelip geçici bir hal değil, bir karakter olarak betimler:

Mutluluk eski Yunanca’da *eudaimonia*, *ev iyi*, *daimonia* ise ruhsal enerji ya da iç güç anlamına gelmektedir. *Eudaimonia* içimizin iyi olması, gönül ferahlığı anlamındadır. İyi insan iç dünyası güçlü insan demektir....Mutluluk, yaşamaya hazır olmadır; geçmişi üstlenip eleştirme, eleyip yorumlama, geleceğe doğru yürüyebilme durumudur.... Mutluluk edilginlik, uyuşukluk, atalet demek değil, tembellik hiç değil. Kendini gerçekleştiremeyen, düş kuramayan, görüşlerini açık açık dile getiremeyenden mutlu karakter olmaz.²¹⁵

Bu sözlerle İnam, insan olma tavrının en temel ilkelerinden birini ifade eder. İnsan olma tavrı, insanın varoluşuyla ilgili bir sırdır. İnam Yunus’un, insan olma tavrını çok iyi özümsemiş olduğunu düşünür. Bu tavrı; kâinata, dünyaya, aşka, sevinçlerimize, acılarımıza, bilime, bilgiye kısacası hayatın parçası olan her şeye bakma tavrımızı da belirleyen bir tavidir.

İnam, Yunus Emre’nin sırra ermesinden yola çıkarak “sırlaşmak” kavramını ortaya atar. Sırlaşmak; kişinin içiyle dışıyla iletişime açık olması, içinin en derinlikleriyle en uzak çevresi arasında etkileşim olması demektir. Sırlaşmak, sadece insana özgü bir eylem değildir. Kâinata bütün varlıklar arasında bir iletişim vardır. Denizin dibinde mercanlar, gökyüzünde gezegenler sırlaşırlar. Varlıkların sırlaşması gönülle duyulur.²¹⁶ İnam, bu sır ilişkisinin; iç gücümüzün farkına varıp onu geliştirmek, iç gücümüzle kendimize ve ötekine açık olmak, içimizi genişleterek ötekini anlama yolculukları yapabilmek, çevremizdeki yaşama saygı ve sorumluluk duymak, kendimizi geliştirme heyecanı duymak ve çevremizde olanla uyum içinde olmak gibi özelliklere sahip olduğunu ifade eder.²¹⁷

İnam’a göre; Yunus’un yüzyıllar öncesinden bize anlatmak istediği şey, hayat dediğimiz şeyin hiçbir zaman çerçevelenemeyeceği, insanın hiçbir tanıma

²¹⁴ İnam, Ahmet, “Eğlencenin Felsefesi”, *TRT Akademi Dergisi*, 1, s. 252, ss. 247-255, Ankara 2016.

²¹⁵ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 447.

²¹⁶ İnam, “Sır Aydın Doğru”, s. 12-13.

²¹⁷ İnam, “Sır Aydın Doğru”, s. 15.

indirgenemeyeceği gerçeğidir. Bu anlamda insan, sırlı bir varlıktır. Sırlı olmak iç âlemin genişliği ile ilgili bir şeydir. İnsan her ne kadar bilimle, teknolojiyle, edebiyatla, inanç düzenleriyle açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılırsa çalışılsın, sır perdesi aralandıkça yeni sırlar ortaya çıkmaya devam eder. Sırrın çözümü bitimsiz bir yolculuktur. İnam da Yunus’un erdiği sırrı yorumlarken, insanın yaşantısının bir sır yaşantısı olduğunu ifade eder ve bu yaşantının yeryüzünde, insana özgü sınırlar içerisinde insanın kendi olanaklarını gerçekleştirmesi olduğunu Yunus’un şu dizeleriyle destekler: “Derviş sırrı arştan uçar, gerçeği yeryüzündedir.” İnam, insanın içindeki büyük gücü duymasının, yine içindeki uçsuz bucaksız dünyanın farkında olmasının sırra ermek olduğunu savunur.²¹⁸ Bu düşüncenin Gönül Felsefesine yansımaları da; sırrını unutmayan, içinin sonsuzluğunda ötekini kucaklayabilen, insan olma tavrını benimsemiş, yaşama karşı sorumluluklarının bilincinde olan gönül sahibi insanda görülür.

3.5. Mavi Anadoluculuk Düşüncesi

Ahmet İnam yıllar içerisinde farklı felsefî akımları inceler, derslerinde okutur ve kendi felsefesini inşa sürecinde bu farklı yaklaşımları kendi içerisinde damıtarak özünü oluşturur. İnam’ın Anadolu topraklarından çıkacak, evrensel buluşacak ve ona katkı sunacak bir felsefî temellendirme çalışması içinde olduğu kabul edildiğinde Mavi Anadoluculuk diye tabir edilen düşünce akımına yakın durduğu savunulabilir. Nedir Mavi Anadoluculuk diye sorduğumuzda verilecek cevabın eksiksiz olabilmesi için Anadoluculuk düşüncesinin de incelenmesi gerekir.

Anadoluculuk düşüncesi; kökleri XX. yüzyılın başlarına dayanan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma döneminde, içinde bulunulan özel şartlar gereği girilen yeni bir ideoloji ve kimlik arayışı olarak tanımlanabilir. Anadolu; 600 yıllık imparatorluğun kalbi, Balkanlara, Orta Doğu’ya ve Kuzey Afrika’ya yayılmadan önceki hareket merkezidir. Yüz yıldan uzun süren gerileme ve dağılma dönemlerinde sürekli toprak kayıpları yaşanır. İmparatorluk Balkan savaşlarıyla Rumeli’den çekilir; ardından bir macera olarak atıldığı I. Dünya Savaşından da yenilgiyle çıkınca geriye anayurt, anavatan olarak Anadolu kalır. Düşünce hayatımızda kitlesel ideolojik akımlara göre daha dar bir yer tutan Anadoluculuk düşüncesi de bu tarihsel sürecin bir sonucu olarak doğar.

Anadoluculuk düşüncesi Milli Mücadele Dönemi yıllarında ortaya atılan ve o döneme kadar etkinliğini koruyan Turancılık, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi büyük

²¹⁸ İnam, “Sır Aydın Doğru”, s. 17.

düşünce akımlarına tepki olarak doğar. Bu düşünce akımıyla Osmanlı İmparatorluğundan kalan son toprak parçası olan Anadolu merkeze alınır ve Anadolu kültürü ulusal kimliğin kurucu unsuru olarak kabul edilir. Anadoluçuluk düşüncesiyle; Anadolu bir yurt, bir coğrafya, bir vatan olmanın ötesinde daha derin ve kültürel bir anlam kazanır. Bu düşünce milliyetçiliğin sınırlarını çizer, o zamana kadar soyut bir anlamı olan vatan kavramını tanımlar. Ayrıca bu düşünce vasıtasıyla vatan için milliyetçilerin kesin sınırlarıyla tayin edemediği bir anayurt, anavatan tarifi verilir.

Anadoluçuluk salt bir düşünce akımı olmanın yanında siyasi açılımları da içeren bir harekettir. Anadoluçuluk düşüncesi tarih, coğrafya, arkeoloji, folklor, edebiyat, din, tasavvuf, pedagoji, sosyoloji ve felsefe gibi pek çok kaynaktan beslenir. Bu ilimlerin ışığında Anadolu realitesinin maddi ve manevi bir dökümünün çıkarılması hedeflenir. Ancak böylelikle Anadolu Türklüğünün uzun yıllar ihmal edildiği düşünülen maddi ve manevi varlığı tanınabilir ve ayağa kaldırılabilir. İşte bu gerekçelerle Anadoluçuluk, hem bir ilimcilik, hem kalkınmacılık, hem ahlakçılık ve maneviyatçılık, hem de felsefi anlamda Türk hümanizmasını gerçekleştirecek bir hareket olarak tasarlanır.²¹⁹

Anadoluçuluk fikrini halka anlatmak ve onları bu yöne kanalizetmek için daha çok gazete, dergi, kitap vb. kaynaklar kullanılır. Yerli ve milli olan unsurları halka anlatmak ve aşlamak için bu yönde gayret gösteren çok sayıda yazar ve şair vardır. Pek çok isim şiirleriyle katkıda bulunur ve Anadolu şairler kadrosunu oluşturur.²²⁰

Anadoluçuluk düşüncesi farklı çevrelerden taraftar toplar ve farklı zihniyetteki insanlar Anadoluçuluğu kendi fikri dünyalarına göre yorumlar. II. Meşrutiyetten beri var olan düşünce akımları Anadoluçuluk potasından geçerek varlıklarını sürdürmeye devam eder. Bunlar Anadolu düşünceci'nin üç farklı kolu olarak; Türkçü/Milliyetçi Anadoluçuluk, Mavi/Hümanist Anadoluçuluk ve İslamcı Anadoluçuluk olarak sınıflandırılır. Hepsi Anadolu kavramı altında buluşmuş olsa da birbirlerinden farklı bakış açılarına sahiptirler. Türkçü Anadoluçuluk, daha çok Türkçülük ve milliyetçilik kavramlarıyla beslenen bir anlayışı anlatır. İslamcı Anadoluçuluk, dini inançlarla gelenekseli bütünleştiren bir yapıya sahiptir. Mavi Anadoluçuluk ise bu coğrafyada öteden beri hâkim olmuş medeniyetleri temel alan bir fikir akımıdır.²²¹

²¹⁹ Bayraktar, Levent, "Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluçuluk", *Felsefe Dünyası*, 49, s. 69, ss. 69-80, Ankara 2009.

²²⁰ Piriççi, Nihat, *Anadolu'daki Fikri Gelişmelerin Cemal Süreya'nın Düşüncesine Etkileri: Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Bağlamında Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi, Çorum 2018, s. 35.

²²¹ Piriççi, *Anadolu'daki Fikri Gelişmelerin Cemal Süreya'nın Düşüncesine Etkileri*, s. 35.

Ahmet İnam'ın fikir olarak yakın durduğu düşünce Mavi Anadoluculuk düşüncesidir. Osmanlının son döneminden itibaren görülen kimlik bunalımının kültürel ve tarihsel bütünlüğü sağlanmış bir millet yaratılarak aşılabileceğini savunan bir düşünce hareketi olan Mavi Anadoluculuk Türk kökeninden ziyade bütün bir tarihiyle birlikte Anadolulu olmanın altını çizer. Mavi Anadoluculuk düşüncesi Batı medeniyetinin kökeni sayılan Yunan medeniyetinin Anadolu'da doğduğunu ve burada binlerce yıldır yaşayan Anadolu insanının bu medeniyetin sahipleri olduğunu savunur. 1940'lı yıllarda ortaya çıkan Mavi Anadoluculuk akımına göre “Batılılaşma aslında özüne dönmek demektir. Çünkü Batı medeniyetinin kaynağı da Batı Anadolu'daki kültürdür.” Özellikle Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkcısı, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat gibi isimlerden oluşan Mavi Anadolucular için başta Antik Felsefenin doğduğu İyonya olmak üzere Anadolu, tüm medeniyetlerin beşiğidir ve tüm medeniyetler buradan doğar ve yükselir. Mavi Anadolucular kimlik inşasında İslami öğelere değil, eski Anadolu sembollerine ağırlık verirler. Bu yönüyle Türkçü ve İslami Anadoluculardan ayrılırlar.²²² Anadolu dini ve millî kimlik temelinde değil insanlık uygarlığını yaratan Mavi Anadoluculukta; Hititlerin, Sümerlerin, Friglerin, Helenlerin ve Anadolu'da yaşamış tüm uygarlıkların çocuğu olarak, Anadolu'nun çok yönlü kültürel mirası sahiplenilir ve Anadolu kimliği bir kültür varlığı olarak görülür. Bu düşüncede ırki bir yüceltme yoktur; bu coğrafyada yaşamış tüm uygarlıklar bu kültürün asli unsurlarıdır. Mavi Anadoluculukta kimlik tanımlaması coğrafi/kültürel kalıtım esasına dayalıdır. Bu tanımlamada ırk ve dinsel inanış yerine kültüre vurgu yaptığı görülmektedir.

Ahmet İnam'ın binlerce yıllık Anadolu kültüründen süzülen hikmeti Gönül Felsefesiyle görünür kılma çabaları bir noktada Mavi Anadoluculuk düşüncesiyle benzerlik gösterir. İnam köklerimizden beslenerek göklere çıkabilmemizin mümkün olabileceğini; bu köklerin de Anadolu'da çağlar boyunca oluşan birikimle güçlendiğini düşünür. Anadolu'da bilge bir kök olduğunu, bunun sadece insani kaynaktan değil, bu coğrafyadan geçmiş tüm kültürlerin içinde olduğu bir birikimden beslendiğini belirtir:

Anadolu denilince de 12 bin sene önceki Göbeklitepe'den tutun da eski Yunan'ın Hititlerin onlarca kültürün gelip geçtiği bir köprü Anadolu coğrafyası. Buraya ait olmanın müthiş olduğunu düşünüyorum. Böyle bir hüsnü kuruntum var. Bence

²²² Piriççi, *Anadolu'daki Fikri Gelişmelerin Cemal Süreya'nın Düşüncesine Etkileri*, s. 37.

yerellik bütün bunları toplayıp harmonize edebilecek bir bakış açısı geliştirmektir.²²³

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi İnam, Anadolu'lu olmayı sadece Türk kökenli olmak ve Türk dili konuşuyor olmakla sınırlandırmaz. Anadolu'da yaşamış ya da bir şekilde buradan yolu geçmiş tüm kavim ve medeniyetlerin bu topraklara kattığı birikim, donanım ve hikmet enerjisiyle evrensel felsefe problemlerine farklı açılardan bakabilme olanağımız olduğuna inanır. Kendi kültürümüzü tanımanın öteki üzerinden yapıldığı takdirde anlamlı olacağını ifade eder. Geçmişini göremeyen ve geçmişiyile ilişkisini kuramayanın geleceğe uzanamayacağını bu yüzden Anadolu kültüründe iz bırakmış düşünce kalıplarından dile, örf ve adetlerinden türküye kadar tüm öğelerin derinlemesine analiz edilmesinin gerekliliğini savunur. Anadolu insanının evrensel felsefeye özgün katkılar sunabilme imkânının olduğuna inanır. Bu da Mavi Anadoluculuk düşüncesinde savunulan Anadolu'da yaşamış insanların binlerce yıllık birikimiyle yoğrulmuş kültürünü açığa çıkaracak farklı bir bakış açısıyla mümkün olacaktır.

²²³ İnam, Ahmet, *Bilge kökümüz en büyük sigortamız*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bilge-kokumuz-en-buyuk-sigortamiz>, 2016, (Erişim tarihi: 25.06.2020).

BÖLÜM IV

NOUS-LOGOS BAĞLAMINDA GÖNÜL FELSEFESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Felsefece düşünme biçimi nasıl olmalıdır? Felsefi düşünce hangi zemine oturur? Bu sorulara verilen cevaplar felsefe tarihi boyunca farklı olmakla birlikte felsefenin Batı dünyasında özelde Antik Yunan’da yeşerdiği ve doğru düşünmenin tek ve evrensel şeklinin bu felsefe olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Hatta felsefe batıyla özdeşleşmiş bir faaliyet olarak düşünüldüğünden “Batı Felsefesi” kavramı bir *pleonazm* (gereğinden fazla kelime kullanma) olmuş ve bu coğrafya dışında gelişen her felsefi faaliyet felsefe olmaktan ziyade düşünce ya da düşünüş olarak kabul edilmiştir.²²⁴ Özellikle Doğu’da gelişen felsefi faaliyetin metafizikten öteye gidemediği ve “Doğu Bilgeliği” olarak kavramlaştırılması üzerine tartışmalar hala devam etmektedir.²²⁵

Batı kökenli kaynaklar felsefenin ilk olarak İyonya kıyılarında doğduğunu belirtir.²²⁶ Antik Yunan’dan çıktığı kabul edilen felsefenin Ortaçağ’da kilisenin etkisiyle dini bir içerik kazandığı ve Kıta Avrupası ve Anglosakson dünyada derinleştirilen bir düşünce olduğu iddia edilir. Bu süreç göz önünde bulundurulduğunda felsefenin Batı’ya özgü bir etkinlik olduğu ve Doğu’da felsefenin olmadığı yaygın olarak savunulan bir yargıdır.²²⁷

Batı’nın felsefenin beşiği ve bu felsefenin evrensellik ve batı felsefesinin doğruluk anlamında kabul edilebilir tek felsefe olması gibi iddialar neye dayanmaktadır? Bu iddiaların temelinde yatan düşünce felsefenin “aklı tatmin eden bir evrensel anlayış tarzı” olarak görülmesidir. Batı felsefesi logos esaslı rasyonel aklı temel alır. Yani batı felsefesi logos üzerinden inşa edilmiş ve edilmektedir.²²⁸ Bu özellik de batı tarzı düşünmenin yine Batılılarca merkeze alınmasına ve diğer düşünüş ve düşüncelerin akla değil de sezgi, keşf, ilham gibi kaynaklara dayandığı için felsefe olarak kabul görmemesine neden olur.²²⁹

²²⁴ Ulukütük, Mehmet, “Batı Felsefesi ve “Taşrası”: Efendiler İcadı ile Köleler Üretiminin Merkez-Taşra İkileminde Yansımaları”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 39-40, ss. 31-75, Malatya 2018.

²²⁵ Bkz. Coomaraswamy, A. & Guenon, R. & Dasgupta, S., *Doğu Bilgeliği*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2012.

²²⁶ Vorlander, *Felsefe Tarihi* (c. 1-2), s. 35.

²²⁷ Vural, Mehmet, “Mağrip’ten Meşrike Felsefe: Doğu Bilgeliği”, *Felsefe Dünyası*, 71, s. 20, ss. 20-45, Ankara 2020.

²²⁸ Dönmez, Süleyman, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*, Karahan Kitabevi, Adana 2015, s. 51.

²²⁹ Vural, “Mağrip’ten Meşrike Felsefe: Doğu Bilgeliği”, s. 28.

4.1. Logos Esashi Kavrayış

Felsefe tarihini konu alan kitaplar incelendiğinde rasyonel düşüncenin doğuşu felsefe tarihçileri tarafından “mitostan logosa geçiş”²³⁰ olarak anlatılır. Bu tanımla; mitolojik ve dinsel düşünce tarzının bırakılıp evreni anlama ve açıklamada rasyonel yetinin kullanılması ve böylelikle felsefenin doğduğu anlatılmak istenir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere logos felsefenin temelinde kabul edilir. Felsefenin doğuşunda baş aktör olan logos ne anlama gelir ve felsefe tarihi boyunca ortaya çıkan felsefi ekollerde nasıl konumlandırılır? Bu ve benzeri sorularla ortaya koymaya çalıştığımız husus logosun düşüncelerin sistematik olarak kabul edilmesinde tek dayanak noktası olup olmadığını anlamaya çalışmaktır.

Logos kavramı farklı zamanlarda, farklı filozoflar tarafından tanımlanmış bir kavramdır. Kelime anlamına bakacak olursak “logos; Antik Yunan düşüncesinde söz, konuşma, düşünce, akıl, anlam, açıklama; bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan nedenler; belli bir disiplinde fenomenleri açıklamak amacıyla kullanılan yöntem ve ilkeler; bir şeyi bizim için anlaşılır kılan temel, dayanaktır.”²³¹ Ayrıca; “mantıksal olanın birliği, bilim ilkesi, insan ruhunun usla ilgili bölümü, yaşamın bilinçsiz güçlerinin karşısında etkin bilinç ilkesi” olarak da tanımlanır.²³²

Logosu felsefi bir çerçeve içerisinde ilk kez bir doğa filozofu olan Herakleitos kullanmış ve onu “evrenin temelde yatan düzenleniş ilkesi”, evren yasası olarak tanımlamıştır.²³³ Herakleitos’a göre logos, insanların hakikati anlamaları için uymaları gereken evren yasalarıdır.

Herakleitos’tan sonra logosu bugün kullanıldığı anlamda yani “akıl, akıl yürütme, rasyonel düşünme” olarak tanımlayan Parmenides’tir. “Onun logos kullanımı; akıl-duyular, hakikatin bilgisi-görünüşün bilgisi türünden karşıtlıklarda aklın ve düşüncenin bizi değişmeyen bilgisine götüreceğini söyleyen Platon’un habercisi olan bir kullanımdır. Kişi görüşlerin yanıltıcı dünyasından, varolmayan varlığını iddia eden

²³⁰ “Mitostan logosa geçiş” ünlü Alman felsefeci Wilhelm Nestle’nin, *Vom Mythos Zum Logos* adlı eserinde kullandığı bir ifadedir. Ancak bu ifadeye ilk defa Nestle’de rastlanmaz. Platon’un diyalogları ve Aristoteles’in eserleri başta olmak üzere mitos ve logos kavramları felsefe tarihinde genellikle birbirinin karşısında olan kavramlar olarak ele alınmıştır. Nestle de bu ifadeyi karşıtlık üzerinden açıklamıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Berke, Zeynep, “İki Ayrı Perspektiften Mitos-Logos İlişkisi”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, ss. 135-151, Bursa 2020.

²³¹ Cevizci, “Logos”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 552.

²³² Akarsu, “Logos”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 124.

²³³ Peters, “Logos”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 209.

hatalı düşüncelerinden ancak logosun yardımıyla kurtulabilir.” Parmenides’e göre kişiyi hakikate ulaştırabilecek tek yeti, logostur.²³⁴

Sofistlerle birlikte felsefe yönünü, maddenin doğasından insana çevirir. İnsanın yaşadığı toplumdaki konumu üzerine meseleler önem kazandıkça insanların ikna etme ve söz söyleme sanatındaki başarısı da o derece öne çıkar. Bu dönemde logos, Sofistler için kamusal alanda zafer elde etmeye yardım eden “ikna edici söz” olarak bir araçtır. Gorgias gibi Sofistlere göre logos, insanlara ne dış dünyayı tanıtır ne de onların herhangi bir hakikati kavramasına yardımcı olur. Bu açıdan bakıldığında Sofistlerin kullandığı anlamda logos sadece bir araçtır ve hakikatle bağlantısı kopmuştur.²³⁵

Platon’da logos yine hakikatle ilişkilendirilmiştir ve idealara ulaşma yolunda en önemli yardımcıdır. Ancak bu hakikate ulaşma logosun bugün sahip olduğu anlamda empirik gözlem ve deneye dayanmaz. Platon’da logos yoluyla kişi kendi ruhunda derinleşir, derinleştikçe kendini aşar ve sonunda idealara yani hakikate ulaşır. Buradan da anlaşılacağı gibi Platon’un logosu, idealar söz konusu olduğu durumlarda kişiyi doğru bilgiye götürür, ideaların olmadığı yerde yararsızdır.²³⁶

Logosun tarih içerisindeki semantik yolculuğu incelendiğinde kelimenin farklı şekillerde yorumlandığı görülmektedir. Özetle, felsefi olarak ne anlamda kullanıldığı ve ne ile ilişkilendirildiği sorularına cevaben logos, bilimsel düşünme tarzını temellendirmede kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan bakıldığında logos, Gönül Felsefesinin özünde yer alan gönül ve can kavramlarını anlamlandırmada yetersiz kalır. Çünkü gönül; rasyonel yetiyle kavranabilecek, deney ve gözleme tabi tutulabilecek özellikte değildir. Batı Felsefesinin temel kavramı olan logos Anadolu’ya ait bir kavram olan gönlü anlayamaz.²³⁷ Fenomenolojik bakış açısıyla inşa edilen Gönül Felsefesinde görünenin temel alınması, gönül kavramının görünen üzerinden yani logos esasında yorumlanması, bu felsefenin içinde bulunduğu en önemli paradokstur.

4.2. Anadolu Mayası ve Nous Esaslı Kavrayış

Günümüzde akademik felsefe bağlamında dünyada ve Türkiye’de hâkim felsefe yapma tarzı, batılı anlamda felsefeyi referans alır yani rasyonel zemine bir diğer deyişle logosa dayanır. Batının etkisiyle ortaya çıkmış düşünce akımlarının ve Batının

²³⁴ Babuççu, Ali Han, *Presokratiklerden Platon’a Logos Kavramı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2016, s. 106-107.

²³⁵ Babuççu, *Presokratiklerden Platon’a Logos Kavramı*, s. 194-195.

²³⁶ Babuççu, *Presokratiklerden Platon’a Logos Kavramı*, s. 190.

²³⁷ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 117.

referanslarına dayandırılan felsefi düşüncenin Anadolu insanını ve bu topraklardaki yaşayışı kavrama noktasında eksik kalması Anadolu-Türk yaşayışının felsefeye değerlendirilmesi ve inşa edilmesini zorlaştıran sebeplerden sayılabilir. Bu zorluk neyden kaynaklanmaktadır ve sebepleri nelerdir? Bu soruların muhtemel cevaplarını Yalçın Koç'un Anadolu mayası adında kavramsallaşmış düşünceleri üzerinden değerlendireceğiz.

Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme, Yalçın Koç'un 2014 yılında yayınladığı eserinin adı olduğu kadar sistemleştirdiği düşüncesine verdiği addır. Koç eserinde, Anadolu mayasını “Anadolu Türk kimliğinin esası” ve “insanın özü” olarak tanımlar.²³⁸ Eserde Anadolu'dan, Türklerin mayaladığı coğrafya olarak bahsedilir. Maya ve mayalanma kavramları eserin büyük bölümünde geçen kavramlardır. Yalçın Koç'un maya ve mayalanma kavramlarıyla anlatmak istediği nedir diye soracak olursak Koç, bu iki kavramı kültür kavramıyla karşılaştırarak açıklar ve arasındaki farklara değinir. Mayayı sütün mayalanarak yoğurda dönüşmesi, kültürü de ıspanağın tarlada yetiştirilmesiyle örneklendirerek şöyle der:

Ispanak tohumlarını tarlaya ekeriz, ıspanaklar yetişir, ıspanakları devşiririz; tarla yerinde kalır. Kültür tarla ile ürün arasında asli birlik kurmaz ve tarlanın kimliği, kültür sürecinde dönüşmez. Süte yoğurt mayalarız; maya tuttuğunda, süt “dönüşmüş”, sütün kimliği değişmiş ve ortaya yoğurt çıkmıştır. Yoğurt mayası, süte yeni bir birlik ve buna bağlı olarak yeni bir kimlik verir; oysa ıspanak tohumlarının tarlaya ekilmesi ve ürün alınması tarlanın mevcut birliğini ve kimliğini değiştirmez.²³⁹

Anadolu insanının özünü oluşturan mayanın, bir araya getirilme yoluyla oluşmadığını ve kültürün bu anlamda maya olamayacağını ve kültür üzerinden asli bir kimlik tesis edilemeyeceğini ifade eden Koç, bu örnekle mayanın dönüştürücü ve birleştirici özelliğinin altını çizer.²⁴⁰

Koç mayayı, Anadolu insanının özü ve Ahmet Yesevî vasıtasıyla Anadolu'ya gelmiş kelimeler olarak tanımlar. Bu kelimeler dile değil gönüle mahsus bir kelimedir ve sözle anlatmak zordur. Anadolu mayası, Anadolu insanını kendisini aşarak dönüştürür ve ona birlik esasında asli bir kimlik kazandırır.²⁴¹

²³⁸ Koç, Yalçın, *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, Cedit Neşriyat, Ankara 2014, s. 7.

²³⁹ Koç, *Anadolu Mayası*, s. 15-16.

²⁴⁰ Koç, *Anadolu Mayası*, s. 367.

²⁴¹ Koç, *Anadolu Mayası*, s. 257.

Anadolu mayasının birleştirici özelliği vurgulanırken özellikle birlik kavramı üzerinde durulur. “Birlik” kavramı sıklıkla, birlikte ya da eş anlamlı olarak kullanıldığı “birliktelik” kavramından farklıdır. Bu farklılığın bilincinde olmak Anadolu mayasını anlamlandırmak açısından önem arz eder. “Birlik mâna, birliktelik ise madde âlemidir. Her insan bulunuş itibarıyla maddi âlemde gözünü açar. Bulunuş, rasyonel aklın hareket alanıdır. İnsan bulunuşunu idrak ederek mâna âlemine yükselebilmelidir.”²⁴² Bu yükseliş, birlik esasında mümkün olur. Maddi ve manevi âlem bağlamında düşünüldüğünde birliktelik logosla, birlik ise nous ile anlamlandırılabilir kavramlardır. Öyleyse mana âlemine ait olduğu ifade edilen nous kavramından ne anlamalıyız?

Nousun Antik Yunan’da farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlandığı görülür. Nous; “tin, zeka, akıl, us, zihin; tinsel veya manevi kudret, mana veya mâna; gönül, yürek, derun; deruni anlayış ve kavrayış kabiliyeti” şeklinde tanımlanır.²⁴³ Başka bir kaynakta ise nousun ilk anlamının “akıl” olduğu ancak buna bitişik olan ikinci anlamının “his” olduğu belirtilir:

Nitekim νοῦν ἔχειν olarak yani “his sahibi olmak” ve “hissedebilir olmak” anlamlarıyla (Sophocles, *Trachiniae* 553) herhangi bir şeyin ne olduğuna dair akledilebilirliğe “hissedilebilirlik” anlamıyla birlikte atıfta bulunur. Akıl ile his anlamlarını bu şekilde iç içe geçiren temel neden hissî kararın merkezi olan kalbin aynı zamanda akıl ve aklî karar ile ilişkilendirilmiş olmasıdır.²⁴⁴

Bu tanımlardan yola çıkarak nousun, logostan farklı bir kavrayış olduğu, logos ve nous kavramlarıyla bir bütünün iki farklı boyuttan idrak edileceği sonucuna ulaşılabilir. Antik Yunan’da nous, logosun alternatifi olarak rasyonellikten ziyade tinsel yani manevi bir kudreti tanımlarken kullanılır. Nous kavrayışa his ve sezgiyi de dâhil ederken, logos temelli kavrayışta sadece akıl yani rasyonel yeti vardır. Logos zahiri, dışı esas alır; nous ise batına, içe odaklanır. Bu anlamda logosu esas alan dıştan içe, nousu esas alan ise içten dışa yönelen bir kavrayış olarak betimlenebilir.²⁴⁵

Varlığı sadece logos esas alınarak değerlendirmek özü kavrama anlamında eksik kalır. Logos esaslı kavrayışta sadece dış esas alınır. Varlık görünen üzerinden anlaşılmaya çalışılır. Dışa bakılarak öze/içe yani tenden tîne, dıştan içe ulaşmak istenir. Dıştan içe

²⁴² Dönmez, Süleyman, *Türk Yurdu’ndan Din-Siyaset-Felsefe Üzerine Sorgulamalar*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2021, s. 160.

²⁴³ Peters, “Nous”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 245.

²⁴⁴ Çevik, Cengiz, “Tanımlar: νοῦς (nous), λόγος (logos) ve ratio”, <https://jimithekewl.com/2015/03/28/nous-logos-ratio/> (Erişim tarihi: 13/01/2021).

²⁴⁵ Dönmez, *Emanet Ahlakı*, s. 27-28.

olan bu yönelim kişiyi doğru ve kesin sonuca ulaştırmaz. Dıştan içe doğru yönelmek ya da rasyonel yetiyle görünen ardındaki öze ulaşmaya çalışmak sadece dışı anlamamızı sağlar. Bu çaba içe/öze ulaştırmaz, varlığı sadece dıştan seyretmemize yarar. Bu seyir de varlığın özünü kavramamız için yeterli değildir. Antik Yunan’da varlığın özünün ne olduğunu anlamaya çalışan filozoflar olur ancak bu öze, görünen üzerinden ulaşmaya çalıştıkları için çabaları sonuçsuz kalır.²⁴⁶

Nous, görünmeyenden görüne (tinden tene, içten dışa) giderek hakikati kavramak ister. Nous esaslı kavrayışta içten dışa bir açılım olur; iç dışı da kapsar.

Kavrayışın dıştan içe değil, içten dışa olması daha makbuldür. Bir örnekle anlatmak istersek; bir insanı dış görünüş olarak ne kadar betimlersek betimleyelim, onun zahiri bize batınıni gerçek anlamda vermeyecektir. Sadece bir fikir verebilir. Ama çok yanıltıcı da olabilir. Bu nedenle itibar edilen daha çok içten dışalıktır.²⁴⁷

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi esasa giden yol içten dışa yönelir, iç ve dış birlik içerisinde nous vasıtasıyla kavranır.

Antik Yunan’da varlığın özünü anlamada logos temelli yaklaşım esas alındığı için varlık tam anlamıyla kavranamaz. Nous üzerinden içten dışı da kapsayacak şekilde kavranıp varlığın özüne ulaşılması kendisini Ahmed Yesevî ve onun öğrencilerinin etkisiyle temellendirilen ve XIII. yüzyılda Anadolu Türk coğrafyasında en kâmil evreyi gören tasavvuftan beslenen Anadolu-Türk bilgeliğinde gösterir.²⁴⁸ Bu felsefenin özünde Türkistan’dan gelen, “kadim ve hâtem olan kelim” yani gönüllere çalınan maya vardır. Bu mayanın esası cümle varlığın birliği ve kardeşliğidir.²⁴⁹

Anadolu’yu mayalayan ve birlik esasında dönüştüren Yesevî’nin keliminin temelinde tasavvufi düşünce vardır. Tasavvuf ve felsefe, genellikle farklı dünyalar olarak algılansa da ikisi de hakikatin tezahürleridir.

Ayrışmalar, genelde zamana ve zemine bağlı olan dışın, iç olan hakikat sanılmasından kaynaklanır. Dış, hak dediğimizdir. İç bağlıdır. İç ise, hakikattir. Asıldır. Hak ve hakikat, ifade edildiği gibi, esasen bütündür. Ancak çokluklar âlemi olan hak, hakikatin tezahürüdür. Hakikatsiz hak olmaz. Zahirde pek çok

²⁴⁶ Dönmez, *Emanet Ahlakı*, s. 38-39.

²⁴⁷ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 53-54.

²⁴⁸ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 116.

²⁴⁹ Koç, *Anadolu Mayası*, s. 257.

dışlar vardır. Her dışın elbet içi de olacaktır. Lakin bazen dış içsiz olur. İçsiz dış ise, hakikatten uzaklaşmış görüntüden ibarettir.²⁵⁰

Tasavvuf geleneğinden ve kültüründen beslenen Anadolu-Türk bilgeliği bütünsel bir bakış açısıyla incelendiğinde nousun gönül kavramı ile özdeş olduğu savunulabilir. Bu görüşe göre nous ne akıldır, ne de akıl dışıdır. Nous, aklı da içine alan gönüldür. O halde sezgisel bir düşünce olan ve aklı da kuşatan nous esasında bir kavrayışın hâkim olduğu Anadolu-Türk bilgeliği bir gönül felsefesidir.²⁵¹

Anadolu insanının gönlünü mayalayan Yesevî düşüncesinin özünde; “kendini bilmek, ilim talep etmek ve talep edilen ilme göre hareket etmek” vardır.²⁵² Yesevî, kurmuş olduğu tasavvufi sistemde bilgiye/ilme çok önem verir. Ancak ilim, eyleme dönüştüğü zaman yani amel ile birlik içerisinde olduğu nispette kıymet kazanır. İlim ve amelin bir olması hikmet mefhumuna kapı aralar ve insanı adım adım hakikate ulaştırır. Görünen ile görünmeyen uyuşmadığında; yani öz ile söz bir olmadığında kişi dışardan bakıldığında mâna ehli gibi görünse de içyapısı itibariyle öyle olamayacağı muhakkaktır.²⁵³

Eylemde bulunurken dil ile gönül, can ile ten, beden ile kalp birlikteliğine dikkat çeken Yesevî yalnızca dıştan yapılacak eylemi uygun bulmaz. Çünkü aslolan içten gelerek, insanın tüm benliğiyle eylemesidir.²⁵⁴

Dili ile zikredenler bulmaz sevab

*Halka içre ta olmasa bağı kebap.*²⁵⁵

Divan-ı Hikmet’ten alınan bu dizelerde Ahmed Yesevî dış ve için bir ve birlik olmasının önemini, mâna esasında maddeyi kavramanın ve bu esasa göre amel etmenin gerekliliğini vurgular.

²⁵⁰ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 120.

²⁵¹ Dönmez, *Emanet Ahlakı*, s. 54.

²⁵² Koç Aydın, Ayten & Özkan, Muhammet Volkan, “Ahmed Yesevî Sisteminde Fikir ve İş Birlikteliği: Bilmek ve Eylemek”, *II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu* (Ankara, Nisan 25-26 2018), ed. Zülfikar Güngör, s. 499, ss. 499-512, Aren, Ankara 2018.

²⁵³ Koç Aydın & Özkan, “Ahmed Yesevî Sisteminde Fikir ve İş Birlikteliği”, s. 503.

²⁵⁴ Koç Aydın & Özkan, “Ahmed Yesevî Sisteminde Fikir ve İş Birlikteliği”, s. 505.

²⁵⁵ Tatçı, Mustafa, *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, Merkez Repro Basım Yayın, Ankara 2016, s. 464.

Ahmed Yesevî, insanlığı sözde ve işte ‘bir’ olmaya davet etmektedir. O, “*Söz dıŖta olsa içte lezzet olmaz*”²⁵⁶ diyerek insanı itmînana ulaŖtıracak hakiki lezzetin ancak ve ancak iç ve dıŖ/ ruh ve beden / gönöl ile sûret / mana ile madde birlikteliğinde olacağını beyan etmektedir. Yesevî, devam eden hikmetinde, “*İç ve dıŖın ham kalmasın piŖsin Ŗimdi*”²⁵⁷ sözüyle de aynı hakikati vurgulamaktadır.²⁵⁸

Yesevî’nin sisteminde söz ve eylemin, iç ve dıŖın arasında birlik ve uyum olması esası, hakikate ulaŖmada nous üzerinden logosun yani dıŖı da kuŖatacak içsel bir kavrayıŖın önemini ima eden bir düşüncedir.

Ahmed Yesevî’nin insanlığa verdiği mesajın temelinde “hakikat yolunda olma, haddini bilme, gönöl kazanma, ötekileŖtirmeme, kul hakkına riayet etme, yaratılmıŖı ve yaratana sevme, bencil olmama, cehalet ile mücadele etme” vb. bulunur.²⁵⁹ Fikriyatının temeline insanı yerleŖtiren Yesevî, insanın nasıl erdemli bir yaŖam süreceği sorusuyla ilgilenir.

4.3. Anadolu’yu Mayalayanlar: Yunus Emre ve Nasreddin Hoca

Türklerde tarih boyunca felsefe ve bilgelik Ŗiirle anlatılan konular arasındadır. İslam öncesi Türk toplumlarında kamlar manevi lider sayılırken, İslamiyet’le birlikte kimi mutasavvıflar bilge önder olarak kabul edilirler. Anadolu’nun TürkleŖmesini takip eden süre içerisinde hoŖgöröl sahibi, her din ve mezhepten insanlara eŖit mesafede duran mutasavvıf-bilge kiŖiler kendilerine özgöl felsefi düşüncelerini kimi zaman Ŗiir halinde söyleyerek Anadolu halkının kaynaŖmasına yardımcı olur. Ahmed Yesevî de böyle bir kimliğe sahip biri olarak *Divan-ı Hikmet* adlı eseriyle Orta Asya’da özellikle Türk boyları arasında birleŖtirici bir etki yaratır.²⁶⁰

Ahmed Yesevî’nin göçebe Türk boylarına anlattığı ve hikmet olarak adlandırılan Ŗiirleri, kullandığı sade ve anlaşılır Türkçe sayesinde sadece yaŖadıđı Türkistan’da değil geniŖ bir coğrafyada yankı uyandırır. XIII. yüzyıl itibariyle Ahmed Yesevî’nin fikirleri Moğol baskısından kaçan öğrencileri tarafından Anadolu’ya ulaŖır ve Anadolu’nun fikir

²⁵⁶ Tatçı, *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, s. 261.

²⁵⁷ Tatçı, *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, s. 261

²⁵⁸ Koç Aydın & Özkan, “Ahmed Yesevî Sisteminde Fikir ve İş Birlikteliği”, s. 506.

²⁵⁹ Ömerustaöđlu, Adnan, “Ahmed Yesevî Felsefesi”, *GeçmiŖten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul, Eylül 26-28 2016), ed. Ömer Kul v. đđr., s. 68, ss. 68-80, Ŗenyıldız Yayıncılık, İstanbul 2016.

²⁶⁰ Çubukçu, İbrahim Agah, “Yunus Emre’nin Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi*, 25, s. 71, ss. 71-93, Ankara 1982.

dünyasını zenginleştirir. Yesevî'nin etkilerini, Anadolu'da Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaşî Veli ve Nasreddin Hoca gibi önemli düşünür ve bilgenin fikir ve söyleyişinde görmek mümkündür.²⁶¹ Anadolu bu şahsiyetlerin etkisiyle yayılan birlik inancıyla düşünsel anlamda bir yükselişe geçer. Varlığı nous üzerinden içten dışa kuşatarak ve birlik esasında kavramak ve bu kavrayışa uygun amel etmek (bilmek ve biliş üzerinden duyuşa yükselmek) Anadolu'yu mayalayan nefesin bir tezahürü olarak bu şahsiyetlerde kendini gösterir. Yunus Emre “gönlün”, Nasreddin Hoca da “aklın” sembolü olarak Anadolu-Türk bilgeliğinin temelini oluşturan “akıl-gönül birliğinin” Anadolu'da yerleşmesine ve Anadolu insanının dönüşmesine öncülük eder.²⁶²

4.3.1. Yunus Emre

Yunus Emre, Yesevî'nin yaptığı gibi kullandığı sade ve anlaşılır Türkçeyle onun düşüncelerinin Anadolu'da yerleşmesine ve mayanın Anadolu insanının gönlünde tutmasına öncülük eden önemli bir Türk halk şairi ve mutasavvıfıdır. Türk dilinin ve kültürünün temel taşlarından biri olan Yunus Emre, bütün varlık âleminin birliğini temel alan düşünce ve şiirleriyle Moğol istilas ve Haçlı seferleri sonrası kargaşa ortamının zuhur ettiği Anadolu'da sevgi ve barış ortamının tesis edilmesine katkı sağlar.

Yunus Emre temelleri Türkistan'da atılmış Türk tasavvufunun Anadolu'daki en önemli isimlerinden biridir. Yunus Emre eserlerinde verdiği çağları aşan mesajlarıyla Anadolu Türk düşüncesini şekillendirir. Tasavvuf, onun için hem bilginin kaynağı hem de bilgiyi yorumlama noktasında zorunlu değil bilinçli bir seçimdir. Çünkü görünen akıl ile algılanırken, görünenin ardındakine öze ulaşmak ise ancak gönül veya kalple gerçekleşir.²⁶³

İnsan merkezli bir düşünce sistemi olan tasavvufta gönül kavramı önemli bir yer tutar. Tasavvufî düşünce sistemi insanda gönül merkezli bir yaklaşım benimser. Yunus Emre de müstesna bir zekâyâ sahip olmasının dışında onun asıl önemli sıfatı bir gönül adamı olmasıdır.²⁶⁴

²⁶¹ Onaran, Mustafa Şerif, “Nasreddin Hoca” Kitabının Yayın Serüveni, *Cumhuriyet Kitap*, 338, s. 7, İstanbul 1996.

²⁶² Özdemir, Nebi, “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, *Milli Folklor*, 87, s. 28, ss. 27-40, Ankara 2010.

²⁶³ Çelepi, Mehmet Surur, “Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 38, s. 121, ss. 111-134, 2016.

²⁶⁴ Tanpınar, Ahmed Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler: Yunus Emre*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 137.

Tasavvufta Tanrının tecelli ettiği yer olarak kabul edilen gönül, şiirleri incelendiğinde Yunus Emre için de kutsal bir mekân olarak görülür:

Gönül Çalab'ın tahtı gönüle Çalap bahdı

İki cihan bed-bahtı kim gönül yıkar ise.²⁶⁵ (299/5) dizelerinde Yunus Emre, gönlü Tanrı'nın mekânı/sarayı olarak kabul eder ve kim gönül yıkarsa yani bir insanı incitirse sonunun iyi olmayacağını vurgular. Kutsal mekân olarak kabul edilen gönül ve gönlün temizliği, saflığı, duruluğu ve bir gönüle girmenin, gönül yapmanın ve gönül kırmaktan sakınmanın önemi Yunus Emre'nin şiirlerinde görülen temel konulardandır:

Yunus Emre'nin şiirlerinde gönül farklı telakkilerle karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın ve aşkın tecelli ettiği bir mekân olarak gönül en çok Hak ve aşkla birlikte anılmaktadır... Yunus'un şiirlerinde, maddi değerler ve kuvvet değil; manevi kuvvet ve değerler ön plandadır. Yunus'a göre kâinattaki en yüksek ve yüce hakikat olan Tanrı dış dünyada değil insanın içindedir. Bu sebeple bir mutasavvıf olarak Yunus, insanı sürekli manevi değerlerin kaynağı olan “iç”e çağırır. Onun için insanda önemli olan “dış” değil “iç”tir. İçten murad ettiği ise “kalp”/“gönül”dür.²⁶⁶

Yunus Emre'nin ontolojisinde özne nesneden önce gelir ve varlıkta esas olan bilinç sahibi insandır. Evrenden önce varolan insan, bilinç sahibi bir varlık olarak hem kendi varlığını bilir hem de Tanrı ile ruhsal bir var oluş içindedir. Varlığın Tanrısal bir yönü vardır hatta insan, duyularla açıklanamayacak şekilde Tanrı'da dağılır. Bir yönü ile Tanrı'dan gelen insan diğer yönü ile onda dağılarak varlığının en yüksek noktasına ulaşır. Bu yolculukla aşkla gerçekleşir ve bu yolda insan dönüşür ve kendini Tanrı'dan ayrı görmez. Kısaca Yunus Emre'nin düşüncesinde insan yer yer Tanrı ile özdeşleşir ve her şeyde Tanrı ile birleşir. Bu sebeple insan ruhsal yönüyle Tanrısal bir varlıktır ve sevgisi, olgunluğu nispetinde Tanrısal güçten pay alır.²⁶⁷

Yunus Emre'de öze ulaşmak ya da hakikate varmanın ilk koşulu “ben”i bulmaktır. “Ben” arayışında “*Beni bende demen bende değilim / Bir ben vardır bende benden içerü*” dizeleriyle düşüncesinin temelinde yer alan varlığın birliği (vahdet-i vücud) anlayışını öne çıkarır. Bu dizeler; “Akla ait olan ve vücudu ifade eden görünen ben ile kalbi, örtük

²⁶⁵ Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 243.

²⁶⁶ Akbalık, “Yunus Emre'nin Şiirlerinde “Gönül” İmgesi”, s. 22-23.

²⁶⁷ Çubukçu, “Yunus Emre'nin Felsefesi”, s. 71-74.

olanı, batın olanı ifade eden iç ben” olarak anlamlandırılır ve bu yorum Yunus’un birlik esasında varlığı kavrayışını göstermesi açısından önem arz eder.²⁶⁸

Yunus Emre’nin diğer önemli özelliklerinden biri de insan sevgisini ön planda tutmasıdır. Onun düşüncesinde, insan ve insan sevgisi merkezi bir yerdedir. Yunus için ırk, din, mezhep, renk, milliyet, zengin, yoksul ayrımı yapmaksızın insanlara sevgi ile yaklaşmak temel ilkelerden biridir. Bu sevginin kaynağında ise Tanrı sevgisi vardır. İnsan onurlu bir varlık olarak kendisine yakışır bir hayat sürmeli, kibirden uzak durmalı ve tüm insanlara bir gözle bakmalıdır.

“Yaratılanı yaratandan ötürü seven” Yunus Emre, bütün varlık âlemine sevgiyle yaklaşır. Tüm varlıkların Tanrısal bir cevher taşıdığına inanır ve bundan ötürü sadece insanlara değil tüm varlığa karşı derin bir saygı ve sevgi duyar. “Hakkı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir.” beyitiyle asıldaki birlik düşüncesini vurgulayan Yunus; çokluğun ve farklılığın arizi ve geçici olduğunu hatırlatır.²⁶⁹

Yunus Emre bir diğer önemli dehası ise kullandığı sade dildir. Yaşadığı dönemde Anadolu’da din ve bilim dili olarak Arapça, edebiyat dili olarak ise Farsça kullanılmasına rağmen, Yunus Emre ve devrin Türkçe yazan diğer şairleri Türkçe yazmaya ve söylemeye önem vererek Türkçe’nin gelişmesine katkı sağlar. Yunus’un şiirleriyle Türkçe, edebi hale gelir ve yeniden hayat bularak yayılır. Şiirlerini halkın anlayabildiği bir dille söyler ve Anadolu Türkçesine yüksek bir ifade gücü kazandırır.²⁷⁰

Yunus Emre, sade bir dil kullanmasıyla olduğu kadar, birden fazla anlam katına sahip bir anlatıma sahip olmasıyla da bilinir. Şiirleri Yunus’un manevi dünyasını yansıtır ve bu sebeple onlarda sadelik içerisinde derin anlam katmanları görülür. Bu durum, tasavvufi eserlerin ortak özelliklerinden sayılır. Zira tasavvufi dil mecaz ve sembollerin yoğun olarak kullanıldığı bir dildir.²⁷¹ Yunus Emre de varlığın birliği, görünenin ardındaki öz gibi anlaması zor meseleleri herkesin kendi anlayışına göre anlam çıkarabileceği/yorumlayabileceği tarzda söyler ve Anadolu insanının gönlünü mayalamayı başarır.

²⁶⁸ Çelepi, “Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre’nin Sırta Ermesi”, s. 122.

²⁶⁹ Demirli, Ekrem, “Yunus Emre’nin Şiirleinde Vahdet-i Vücut Anlayışı”, *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu Yunus “Emre’yi Anlamaya Doğru”* (Karaman, Mayıs 22-23 2009), ed. Ali Sözer, s. 326, ss. 317-330, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Karaman 2010.

²⁷⁰ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, s. 3-4.

²⁷¹ Özçelik, *Bizim Yunus*, s. 119-120.

4.3.2. Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca, Ahmet Yesevî'nin öğrencileri ile Anadolu'ya taşınan ve Anadolu insanının kendi dinamikleri ile birleşip onları dönüştüren mayanın gönüllerde tutmasına öncülük eden önemli isimlerden biridir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı isimlerle karşımıza çıkan Nasreddin Hoca'nın gerçekte yaşayıp yaşamadığı, yaşadysa gerçek kişiliğinin ne olduğuna dair tartışmalar olsa da, onun XIII. yüzyılda (1208-1284) Anadolu'da yaşadığı ve Mevlana, Yunus Emre, Şeyh Edebali ve kendisinden eğitim aldığı Seyyid Mahmud Hayrani'yle çağdaş olduğu kabul edilir. Nasreddin Hoca, o dönemin manevi mimarları olan bu isimlerle benzer sorumlulukları üstlenir.²⁷² Ancak o diğerlerinden farklı bir yöntemle; yani bilgelik yolunda mizahı kullanarak ve akıl-gönül uyumunu sağlayarak Yesevî'nin etkisinde şekillenen Anadolu-Türk bilgelğine yön verir.

Yesevi için hikmetler, Mevlana için ney ve sema, Yunus için ilahiler ne ise Nasreddin Hoca için de latife ve nükte odur. Nasıl ki Yesevî'den hikmetleri, Mevlana'dan ney ve semayı, Yunus Emre'den ilahileri ayıramazsak Hoca'dan da nükteleri, latifeleri ayıramayız. Bu büyük şahsiyetler adeta takip ettikleri yöntem ve teknikleriyle özdeşleşmişlerdir. Onlar hikmetlerle, ilahilerle, ney ve sema ile hak ve hakikatleri insanlığa sunarken Nasreddin Hoca da bunu nükteleriyle yapmaya çalışmıştır.²⁷³

Nasreddin Hoca mizahıyla Anadolu insanının yaşamlarına ayna tutar ve onları derin düşüncelere salar. Anadolu-Türk bilgelığının özünü oluşturan içten hareketle dışı kuşatan kavrayışı benimseyen ve hakikate ulaşmada varlıktan bilgiye doğru yönelmenin gerekliliğini içselleştiren Nasreddin Hoca, bu anlayışla söylediği ve Tanrı, evren, insan ve toplumu konu edinen fıkralarıyla bir bilge filozof olarak görülür.²⁷⁴

Nasreddin Hoca, Anadolu insanının gönlünü fıkralarıyla mayalar. Onun mizahı sadece güldürmez, mizahındaki amaç düşündürmek ve ders vermektir.

Nasreddin Hoca fıkra belleğinde yaşam, mizah ve eleştirel düşünceyle kurgulanır ve işletilir. Farklılıkların eleştirel, hoşgörülü ve olumlu bir şekilde ifade edilerek zenginliğe ve ben-öteki ayrımından bize dönüşmesi, Hoca fıkralarında örneklenir ve öğretilir. Mizah ve dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkra belleği, toplumsal yaşamda empatinin benimsenmesini, gelişmesini ve kökleşmesini sağlamaktadır.

²⁷² Özçelik, Mustafa, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2008, s. 19.

²⁷³ Şimşek, Selami, *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2011, s. 14.

²⁷⁴ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 101.

Bu yanıyla Nasreddin Hoca Türk toplumsal birliğini temsil eden harcı karan bilgedir, fıkraları da harcın kendisidir.²⁷⁵

“Nasreddin Hoca’nın şahsiyetinde şekillenen Türk halk düşüncesi, dünya görüşü, insan anlayışı ve cemiyet hayatında cereyan eden olaylara karşı alınan tavır ve tutumların genel yapısı fıkralara yansımıştır.”²⁷⁶ Dolayısıyla o dönem Anadolu’yu mayalayan Yesevî öğretisinin izleri Hoca’nın fıkralarında kolaylıkla teşhis edilir. Şöyle ki Yesevî’nin etkisiyle gelişen içten dışa doğru varlığı kuşatarak açan kavrayış, fıkraların doğru yorumlanmasında zaruridir. Bu fıkralar; “zaman ve mekânda belirlenen değil, zamanı ve mekânı belirleyendir.” Bu sebeple dıştan içe bakışla yorumlandıklarında çelişkili bir metne dönüşürler. Zihin bu çelişkilerden kurtulmak için logos üzerinden çeşitli gruplamalar ve sınıflamalar yapar ve zihinde olanla, var olanı uzlaştırmaya çalışır. Bu çaba, birlik değil birlikteliğe götürür. Birliğin mâna, birlikteliğin ise maddi âleme ait olması sebebiyle zihnin çabasının yanıltıcı olması kaçınılmazdır.²⁷⁷

Hoca’nın “Kuşa benzedin” fıkrası zihinde olandan hareketle gerçekte varolana ulaşma çabasının doğuracağı vahim sonuçlara dikkat çekmesi açısından iyi bir örnektir. Bu fıkraya göre Hoca, yolda bulduğu yaralı leyleği evine götürür. Daha önce hiç leylek görmediği için kuşun görüntüsünü yadırgar ve önce gagasını sonra kanatlarını kestikten sonra “Hah şimdi kuşa benzedin.” der. Bu fıkroda çelişki içindeki zihnin yanlış tutumu yani dıştan içe yapılan ve birlik yerine birlikteliği sağlayan beyhude çabası anlatılır. Bu fıkra ile Hoca; dışın içi belirlemesinin ve bakış açısının bilgiden varlığa doğru olmasının yanlışlığını gözler önüne serer.²⁷⁸

Rasyonel aklın düştüğü yanılgıyı gösteren bir diğer Hoca fıkrası da “Yıldız Yaparlar” fıkrasıdır. Bu fıkra; “Yeni ay girince eski aya ne yaparlar?” sorusu üzerine Hoca’nın verdiği “Eski ayı kırıp kırıp yıldız yaparlar.” cevabından ibaret, kısa ama derinliği olan bir fıkradır. Fıkra; bu cevabı makul bulan ve sadece dışı gören bakışın yanlışlığını yalın bir şekilde ortaya koyması bakımından manidardır.²⁷⁹

Nasreddin Hoca fıkraları, Anadolu-Türk bilgeliğinin derinliğini gösteren her biri diğerinden kıymetli örneklerdir. Anadolu insanının akıl-gönül birliği açısından ulaştığı

²⁷⁵ Özdemir, “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, s. 37.

²⁷⁶ Dervişoğlu, Mehmet, “Mizah-Tasavvuf İlişkisi Bağlamında Nasreddin Hoca Latifelerinin İşlevselliği: Burhaniye Tercümesi Örneği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 485, ss. 479-495, Edirne 2018.

²⁷⁷ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 104.

²⁷⁸ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 105.

²⁷⁹ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 112-113.

noktayı işaret eden bu fıkraların felsefi bir okumaya tabi tutulması sonucu, bu topraklardan dünyaya uzanan ve tüm insanlığı kuşatan evrensel mesajlar gün yüzüne çıkabilecektir.

4.4. Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi Anadolu Türk'ünün Gönül Felsefesi Olabilir mi?

Anadolu, XIII. yüzyılda Türkistan'dan gelen gönül odaklı tasavvufi düşüncenin etkisiyle manevi anlamda zirveyi gören bir dönem yaşar. Bu zirvenin mimarları olan Yunus Emre, Mevlana, Nasreddin Hoca, Hacı Bektaşî Veli gibi halk şairi, mutasavvıf ya da bilge şahsiyetler Anadolu'yu ve Anadolu insanını, kendi dinamiklerini göz önünde bulundurarak mayalar. Bu şahsiyetlerin düşünce ve söylemleri Anadolu insanının manevi dünyası başta olmak üzere, felsefe, sanat, edebiyat ve eğitim gibi birçok önemli alanda gelişim kaydedilmesini sağlar. XIII. yüzyıl itibarıyla mayanın çalındığı Anadolu insanının gönlünde, nous esasında logosu da kuşatan içten dışa doğru bir kavrayış tarzı hâkimken özellikle Tanzimat Döneminde başlayan Batıcılık rüzgârı her alanda olduğu gibi kendisini düşünce dünyasında da hissettirmeye başlar. Batılı anlamda felsefe yapma yani logos ya da rasyonel yetiden yola çıkarak varlığın hakikatine varma çabası (dıştan içe yönelen bir kavrayış) gönlün hâkim olduğu bu topraklarda yanlış ve eksik değerlendirmelere sebebiyet verir.²⁸⁰

Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi incelendiğinde aynı yönelimin bu felsefeye de hâkim olduğu görülür. İnam her ne kadar Anadolu'ya ait olan gönül ve can gibi kavramlarla ilerlese de onları Batı felsefesinin referanslarıyla konumlandırmak istemesi kavramların tam olarak açılmasına olanak vermez. Gönül; logos üzerinden yani dıştan içe giderek açılmaz. Gönül; nous esasında anlaşılır. Nous esasında kavrayış tasavvuf eksenli Anadolu-Türk bilgeliğinde kendini gösterir. Bu düşüncede hakikate ulaşmada akıl ile gönlün birleşmesinin gerekliliği, görünenin ardına ve asıl olana ancak bu yolla ulaşılabilceği bilinir. Tasavvuftaki öze ve birliğe yönelen, sezgisel ama akklı göz ardı etmeyen kavrayış gönlü anlamada gereklidir.

Ahmet İnam felsefe yolculuğunun katmanlı bir yolculuk olarak hem dışta hem de kendi içerisinde devam ettiğini ifade ederken felsefi yönelimini de açıklar. Yolculuğunun; arayan, makaleler yazan, düşünceler üretmeye çalışan biri olarak dışa yansıdığını ancak

²⁸⁰ Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, s. 117.

dışta görünen tarafı besleyen iç yolculuğunun da devam ettiğini vurgular.²⁸¹ İçindeki seyri de şu sözlerle açıklar:

İç yolculuk, düz anlamda anlaşılacak, mistik bir yolculuk değildir. Benim iç seyrim tasavvufi, Taocu, neoplatonist, Kabalacı, Meister Eckhardt çizgisinde Hristiyan mistisizmine kayan bir yolculuk değildir. İç yolculuğum, kendimle yaşadığım gerçeklik arasında bağlar kurmama katkıda bulunan bir yolculuk, yani hasbi olma çabasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan bir yolculuktur...Yolculuğum 2500 yıllık felsefe denilen etkinlik içinde, kendime sorduğum sorularla yakından ilgilidir...Felsefeyle yapmaya çalıştığım yolculuk, yalnız felsefeyi değil müziği, şiiri, edebiyatı da kapsayan bir yolculuktur. Kültürle yaptığım yolculuğun, felsefi bir iklim içinde gerçekleşmesini murat etmişimdir.²⁸²

İnam, kendi yorumlama tarzı içinde Ahmed Yesevî'nin öğrencisi olduğunu, Yesevî'nin ve Yunus Emre'nin söylemlerinin kendisini etkilediğini belirtir.²⁸³ Bununla birlikte İnam; gönül kavramıyla yürümesinden, Yunus ve Mevlana'dan bahsetmesinden dolayı insanların kendisini mistik olarak betimlediğini ama kendisini mistik olarak görmediğini özellikle vurgular. Mistik olarak kabul edilen şeylerin dille anlatılamayan sadece yaşanabilen duygu ve düşünceler olduğunu belirtir. Ancak İnam Gönül Felsefesi içinde önemli bir yer verdiği "can evi" kavramını açıklarken bu kavramı; insanın aşkın olana temas ettiği yer olarak tanımlar ve insanın kendisini, evreni ve tüm varlığı kuşatan bütünlükle bir bağı olduğunu belirtir.²⁸⁴ İnam'ın bu açıklamaları mistisizmin işaretleri olarak yorumlanabilir.

Gönül kavramı özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunun en kutsal kavramlarından biri olarak Yunus Emre ve Mevlana'nın eserlerinde geniş yer tutar. Bu eserlerde bahsedilen gönül nous esaslı kavrayışla açılabilen bir kavramdır. İnam da bir Anadolu insanı olarak bu topraklara ait duyuş, görüş ve anlayışa sahiptir. Ancak Gönül Felsefesi incelendiğinde kimi kaynaklarda gönül olarak da tanımlanan nousun logos esasında yorumlandığı görülür. İnam'ın felsefesi nousu esas alan bir felsefe olmakla birlikte, bu felsefenin Batı çizgisinde yapılan felsefi temellendirmeye ele alınması paradoks yaratır.

Gönül Felsefesi üzerine düşünmeye ve yazmaya başladığı dönemlerde kaleme aldığı *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca* adlı eser ele alındığında ithaf kısmında

²⁸¹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 162.

²⁸² Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 162.

²⁸³ İnam, *Candan Gönüle*, s. 267.

²⁸⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 321-322.

şu cümle dikkat çeker: “İçinin kulağıyla yüreğimin tınısını duyabilen sevdiğime.”²⁸⁵ Bu sözlerde İnam içsel duyusu yani nousu ön plana çıkarır. Duyma, görme ve anlama tasavvuf felsefesinde olduğu gibi mistisizmde de kişinin anlamlandırma sürecindeki yaşadığı yönelimi ifade eder. İnam bu girişle kitabın ithaf edildiği kişinin yaşadığı mistik tecrübeyi aktarır.

İnam’ın son yıllarda duygu ve düşüncelerini ifade ederken daha çok şiire yöneldiği görülür. İnam’ın “Pencere” adlı şiirinde yine mistik olarak kabul edilebilecek öğeler vardır:

*Ardına bırakarak
Aklı- gemileri yak
Göremezsın uğraşma
Gönül pencerenden bak*²⁸⁶

Bu dizelerde İnam, akıldan ziyade gönlün gerçeğe ulaştıracağını ima eder. Bu imada nous esaslı kavrayış öne çıkar.

İnam’ın şu cümlelerinde sevda yorumunun Yunus Emre’den izler taşıdığı görülür. İnam, sevdanın ilimle ilgili olduğunu şu şekilde ifade eder: “İlimsiz sevda olur mu? Bilimsiz olur da, ilimsiz olmaz. İlim, sevda bilmektir. Sevda bilmek, okuyup yazma bilme demek değildir. Gönüle girmeyi başarmaktır. Kitabı yoktur sevdanın. Yorumu olabilir. Kendine yakıştığı gibi yaşayabilenlerin işidir.”²⁸⁷ Bu dizelerden de anlaşıldığı gibi İnam için sevdayı bilmek ve gönüle girmek bilimden ve okuyup yazmaktan daha önemli hasletlerdir. İnam’ın bu söylemi Yunus Emre’nin şu dizelerini akla getirir:

*İlim, ilim bilmekdür, ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsın ya niçe okumakdur
Okumakdan ma’ni ne kişi Hakkı bilmekdür
Çün okudun bilmezsın ha bir kırı emekdür.*²⁸⁸

²⁸⁵ İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca*, s. 5.

²⁸⁶ İnam, Ahmet, *Söz Hanı, İşaret Ateşi* (E-kitap), 2019, s. 21.

²⁸⁷ İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca*, s. 31.

²⁸⁸ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, s. 73.

Yunus Emre'ye göre ilim bilmek; nefsini bilmek ve Tanrı'yı bilmek için gereklidir. İnam'da da benzer bir yaklaşım vardır; ilim sevdâyı bilmek ve gönüle girmek için gereklidir. Her ikisi için de ilim, manevî dünyaya katkı sunduğu nispette önem kazanır. Bu bağlamda hem İnam'ın hem de Yunus Emre'nin söyleyişinde nousun etkisi kolaylıkla görülür. Ancak ikisinin nousu konumlandırması farklıdır; Yunus Emre'de içten dışı da kuşatan bir yönelim hâkimken, Ahmet İnam'da dıştan içe giden, içi açmaya çalışan bir yönelim söz konusudur.

İnam kendisini, Anadolu kültürünün zenginliğini ve derinliğini duymaya ve bunu evrensel buluşturmaya çalışan biri olarak tanımlar ve evrensel felsefeye kendi kültüründen katkı sunma kaygısıyla farklı kaynaklardan beslenir. Bu kaynaklardan birisi de kendisinden “gönlü olan bir hocadır” diye bahsettiği Yunus Emre'dir.²⁸⁹ Yunus Emre'nin Anadolu Türk düşüncesine Türkçeyle yaptığı katkının bu kültür için ne denli önemli olduğunu bilir ve kendine göre bir Yunus yorumu yapar. Yunus'un “Bir bahçeye girmek gerek / Hoş teferrüc kılmak gerek / Bir gülü yaylamak gerek / Hergiz ol gül solmaz ola” dizelerini Gönül Felsefesi bağlamında “Hoş gezinti ile bilgi, görgü, sevgi ile insan olabilme çabamızın gülünü ekerek onu soldurmamamız gerektiği” şeklinde yorumlar. Gönül bahçemizde yani içimizde, dışımızda, ruhumuzda, dış dünyada, olgular evreninde bir hoş gezinti yapmaktan bahseder.²⁹⁰ Teferrücün tasavvufi anlamından ziyade seküler anlamda bir açılma, bir deneme, bir öğrenme anlamına geldiğini belirtir.²⁹¹

Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi hikmet kaynaklı bir felsefe inşa etme gayretidir.²⁹² Gönül Felsefesini inşa ederken Ahmed Yesevî'den yola çıkan İnam *Divanı Lügat-it Türk, Kutadgu Bilig, Dede Korkut* metinlerinin yanı sıra Anadolu'nun yaşama dünyasını anlatan halk destanları, edebiyat, türkü, şarkı, atasözleri, maniler üzerinde de çalışır.²⁹³ İnam her ne kadar Yesevî'den etkilense de hikmet kavramını seküler anlamda yorumlar ve hikmet kaynaklı felsefeyi, kendi yaşama dünyasından beslenen felsefe olarak ifade eder. Yaşama dünyası, Husserl'in felsefe diline kazandırdığı fenomenolojik bir kavramdır. Dilin ve kavramların katılmadığı somut yaşam alanı; her türlü kavramsallaştırma, soyut düşünce ve bilgidен önce gelen ve onları besleyen hayat tarzı

²⁸⁹ İnam, *Dünya Gönülden Gönüle*, s. 40.

²⁹⁰ İnam, *Dünya Gönülden Gönüle*, s. 36.

²⁹¹ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 325.

²⁹² Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 164.

²⁹³ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 168.

olarak tanımlanır.²⁹⁴ İnam fenomenoloji vurgunu yemiş bir düşünür olarak felsefesini de görünen dünya üzerine kurgular:

Fenomenologlar şaşırtıcı olarak “Husserl’de olduğu gibi Wittgenstein’da da bu vardır” derler ki, "Hiçbir şey gizli değildir. Her şey önümüzdedir. Her şey önümüzde, her şey aşikâr olduğu için onu görmek zordur". Çünkü onlar bir yerlere saklanmış olsa, bir saklambaç oyunu haline döner felsefe ve biz onları bir yerlerde ararız. Asıl gizli olansa gözümüzün önünde olandır. Gözümüzün önünde olanı görebilmek çok çok zordur. Ve elbette bu başarılabilirse, fenomenolojiyle başarılabacaktır. Fenomenolojinin "fenomen"i zaten görünendir; yani görünen üzerine konuşacağız. Söylediklerimiz gözümüze görünenler hakkında olacak. Görünmeyenler üzerine ahkâm kesmek dayanaksız bir konuşma anlamına geliyor. Felsefeci konuşurken sürekli olarak gördüğü, duyduğu, yaşadığı şeyle ilişkili olarak konuşacaktır. Öbür türlü sadece bir yerlerde okuduğu ama göremediği bir şeyler hakkında konuşur.²⁹⁵

Ahmet İnam’ın kendisini Gönül Felsefesine götüren etmenlerden biri olarak saydığı fenomenolojik bakış açısı Gönül felsefesinde derin izler bırakır. Yaşamın içinde olan ve yaşama dönük bir felsefe arayışında olan İnam için fenomenler önemlidir. Fenomenolojik bakış dıştan içe doğru yönelmesi bakımından logosu esas alır. İnam, felsefesini her ne kadar gönül kavramı gibi içsel derinliğe sahip bir kavram üzerinde kurgulasa da, fenomenolojiyi hareket noktası olarak alması sebebiyle gönül kavramını görünen dünya yani logos üzerinden konumlandırmaya çalışır. Bu anlamda Gönül Felsefesi, nousun logos üzerinden okunduğu bir felsefe olarak Anadolu mayasının şekillendirdiği Anadolu-Türk bilgeliğinden ayrılır.

Anadolu mayası; Anadolu insanının gönlüne çalınan bir mayadır ve maya tutuktan sonra Anadolu, birlik esasında bir kavrayışın mahali olarak dönüşür. Bu dönüşüm birliktelik değil birliğe götürür. Dolayısıyla Anadolu birlik ve hakikat esasında mahale dönüşür. Bu noktada mahal ve yer kavramlarını açmak yerinde olacaktır çünkü bu iki kavram birbirinden farklıdır. Mahal mana esaslı; yer ise madde esaslıdır.²⁹⁶

²⁹⁴ Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, s. 349.

²⁹⁵ İnam, Ahmet, “Düşünmek Göze Almaktır.” <https://www.afyonhaber.com/yazarlar/prof-dr-ahmet-inam/soylesi-dusunmek-goze-almaktır/268/>, 2018 (Erişim tarihi: 18.01.2021).

²⁹⁶ Dönmez, Süleyman & Yıldırım, A. Münir, “Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlak Felsefesinin İmkânı”, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi* (Adana, Mayıs 4-5 2018), ed. Haşım Akça v. dğr., s. 84, ss. 74-93, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

Mahal ile yerin arasındaki ayrım, bir şeye iç olmak ile bir şeyin içinde olmak arasındaki fark gibidir. Mesela zamana iç olmakla, zamanın içinde olmak özdeş değildir. İç olmak belirsizin belirlenmesidir. İçinde olmak ise, iki belirlinin yeniden belirmesidir. Belirsizin belirmesi birlik esasında olur. Belirli olandan başka belirlemelere geçme ise, birliktelikler kurmak demektir... Bir şeye iç olma, bir olmayı; bir şeyin içinde olma ise birlikte olmayı doğurur. Bir olmakla birlikte olmak özellikle sonuçları itibariyle ayrışır. “Bir olma”, tinden tene dönüşümdür. İlk belirişidir. Geri dönüşü de yoktur. Zira bu beliriş mananın zahir oluşudur. Hakikatin hak olarak tezahür etmesidir. Hak olarak görünmek birlikteliğin sağlanmasıdır.²⁹⁷

Mahal Antik Yunancada *khora*, yer ise *topos* kavramlarıyla özdeşleştirilir ve bu bağlamda değerlendirildiklerinde fark daha açık bir şekilde görülebilir.²⁹⁸ *Khora*; “yer, toprak, arz, alan, mekân, uzam, boşluk, açıklık; içerisinde bir şeyin olduğu mekân veya mahal, yer olarak; kelimenin fiil hali *khoreo* ise; “bir başkası için yer açmak, yer vermek, yol vermek, geri çekilmek” olarak tanımlanır.²⁹⁹ *Topos*; “yer; bir yer, bir noktadır.”³⁰⁰ *Khora*; Platon’un yaşlılık dönemi diyaloglarından biri olan *Timaios* diyalogunda da konu edilir. O; varlık ve oluş dışında üçüncü bir tür olarak geçer ve hazne metaforuyla açıklanır. Hazne tüm oluşu içine alır ve alıcı olmasıyla kendisi oluşa tabi olmaz ve değişmez. Ancak içinde görünen nesneler hazneyi etkiler ve nitelendirir. Bu bağlamda bir nesnenin algılanışı, haznenin o nesnenin suretini alarak ona nitelik kazandırmasıyla mümkün olur.³⁰¹

Bu bağlamda Anadolu, mayanın içten dışa yani nous esasıyla kavranan ve için dışı ya da görünmeyenin görüneni kuşatarak belirlediği mahal olarak mayanın tuttuğu gönüller (Anadolu insanının maneviyatı) ile değer kazanır. Birlik esaslı bu anlamlandırma Anadolu’nun, nous-khora açısından okumaya tabi tutulmasıyla açığa çıkar. Ahmet İnam, Gönül Felsefesinde Anadolu’yu binlerce yıllık tarihinde burada yaşamış onlarca medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafya ve bir kültürler mozaïği olarak ele alır. İnam, bu mozaïğin farklı kültürlerin bir sentezi sonucu ortaya çıktığını kabul eder. Mavi Anadoluculuk düşüncesiyle örtüşen bu tutum Anadolu’nun bir coğrafi mekân olarak medeniyetleri şekillendirdiği ve bu medeniyetlerin coğrafyanın ürünü olması üzerinedir. Dışın, içi belirlediği; yerin, üzerindeki anlam verdiği bu anlayış Anadolu’nun logos-

²⁹⁷ Dönmez, *Emanet Ahlakı*, s. 101.

²⁹⁸ Dönmez & Yıldırım, “Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi”, s. 84.

²⁹⁹ Peters, “Khora”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 187.

³⁰⁰ Peters, “Topos”, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 383.

³⁰¹ Hafız, Muharrem, *Platon Felsefesinde Khora: Varlık, Oluş ve Mekan Üzerine Bir İnceleme*, DM Kitap, İstanbul 2019, s. 59-62.

topos açısından yorumlanışdır. Bu yorum görüneni açığa çıkaran ama görünenin ardında olan hakikate ulaşmaya yeterli olmayan bir yorumdur.

İnam'ın kültürel mozaik kavramı; birliktelikleri ön plana çıkaran, hasbilikten çok hesabılikten beslenen bir kavram olarak mayadan farklıdır. Mayada birlik esastır dolayısıyla Anadolu mayası, farklı katmanların bir sentezi olarak temellendirilemez ve Anadolu mayasının sağladığı birlik kültürler mozağıne indirgenemez.³⁰²

İnam'ın Gönül Felsefesi tüm bu açılardan incelendiğinde niyet olarak XIII. yüzyılda zirvesini gören Anadolu-Türk bilgeliğini Türkçenin olanaklarıyla, seküler ve kültürel anlamda, Batının kabul ettiği referanslarla yeniden yorumlama ve Anadolu'nun yaşama dünyasından evrensele ulaşacak felsefeyi inşa etme girişimidir. Bu inşa da ancak İnam'ın alışıl gelmiş tarzda bir felsefi söylemden ziyade “türküleme” diye tabir ettiği dilin kendi yaşama dünyasını açacak katmanlarına inerek mümkün olabilir.³⁰³

³⁰² Koç, *Anadolu Mayası*, s. 66.

³⁰³ İnam, *Yaşamlı Yoğrulmuş Bilgi*, s. 156-157.

SONUÇ

Küreselleşen ve gitgide yerelliğin kaybolduğu bir dünyada, felsefenin sadece bir kaynaktan çıktığı ve bu kaynaktan beslendiğiyle ilgili yaygın inanç/kabul karşısında son yıllarda yerelliğin/farklı kültürlerin bu evrensel etkinliğe bir katkı sunabileceği ile ilgili görüşler daha da yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Anadolu açısından baktığımızda felsefenin kültürden bağımsız bir etkinlik olmadığını ve Anadolu insanının hayatından beslenecek felsefi bir yaklaşımın olabileceğini savunan çağdaş Türk düşünürlerinden Ahmet İnam'ın Gönül Felsefesi kültür-insan-yaşam odaklı bir felsefe olarak göze çarpar. Bu çalışmada Gönül Felsefesinin nasıl bir felsefe olduğu, İnam'ın etkilendiği düşünür ve kavramların ne olduğu ve yerel ya da kültürden beslenen bir felsefe olması açısından Anadolu'da var olan felsefi düşünceyi ne ölçüde yansıtabildiği yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız; Ahmet İnam'ın edebiyatla ve felsefeyle geçen ilk gençlik yıllarından sonra akademik hayata girmesiyle daha da yoğunlaşan düşünce yolculuğunda 90'lı yıllar itibarıyla inşa etmeye başladığı Gönül Felsefesi ve onun insan ve yaşamdaki yansımaları üzerinedir. Gönül Felsefesini, akademik felsefenin basmakalıp ifadelerinden uzak, hayatın içinde ve hayata dair bir felsefe olarak kurgulayan İnam, Anadolu'dan çıkacak ve evrensel felsefeye katkı sunacak bir felsefe yapmanın peşine düşer. Anadolu kültürüne ve bu toprakların insanlarına ait yaşayışın ya da problemlerin felsefi boyutta değerlendirilmesinin felsefe denizini besleyecek yerel öğeler olarak önemli olduğunu düşünür. Binlerce yıllık yaşayışın ve farklı medeniyetlerin kaynaşması ile vücuda gelen kültürel birikimin felsefi gelenek içerisinde Türkçe ile anlatılmasının bir varolma kavgası olduğunu ifade eder. Bu felsefeyi de yine bu kültürün hafızasında önemli bir yeri olan gönül kavramı üzerine kurgular. Felsefenin Batı Anadolu'dan yeşermesi ve bu toprakların Yunuslara, Karacaoğlanlara ev sahipliği yapması sebebiyle Anadolu'daki felsefi mirasın kazılıp çıkartılması ve yeniden inşa edilmesinin sorumluluğunu omuzlarında hisseder. İnam Anadolu insanının felsefesinin türkülerde, ninnilerde, şarkılarda, fıkralarda, tekerlemelerde, destanlarda gizli olduğunu düşünür ve yapılacak mana arkeolojisiyle Anadolu'da unutulmuş bilgeliğin keşfedilerek yeniden yorumlanmasının önemini vurgular. Bu yolculukta Türkçe'nin imkânlarını sonuna kadar kullanır, yeni kavramlar üreterek Türkçeyle de felsefe yapılabileceğini gösterir.

Araştırmamızın ilk bölümünde felsefe-kültür ilişkisi bağlamında her kültürün evrensel felsefeye kendi dilinde katkı sunabileceği ve Ahmet İnam'ın Türkçeyle Anadolu

insanının yaşama dünyasını felsefi olarak yorumlamaya çalışan bir düşünür olduğu ele alınmıştır. Araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi ve araştırma süresince karşılaşılabilecek sınırlılıklar ve varsayımlar üzerinde durulmuştur.

Gönül Felsefesinin daha iyi anlaşılabilmesi için Ahmet İnam'ın yaşamı, düşünce dünyası ve felsefi arayışının konu edildiği ikinci bölümde, İnam'ın çocukluk döneminde annesinin rahatsızlığı sebebiyle yaşadığı yalnızlık ve babasıyla kendi arasında kurduğu özdeşlik duygularının yaşamında ve düşünce dünyasında bıraktığı izler anlatılmıştır. Yalnızlık duygusunun kendisini edebiyata yaklaştırdığı, duygu ve düşüncelerini denemeye, şiirle ifade ettiği dönemlerde farklı disiplinlerle iç içe geçen bir öğrencilik hayatı olur. Öğrenmek onun için çok önemlidir ama daha da önemlisi öğrendikleriyle nasıl yaşayacağı ve bu bilgilerin onun daha iyi bir insan olmasına sunacağı katkıdır. Bu dönemde felsefeyle tanışması, okumalar yapması, çeşitli denemeler kaleme alması onun yaşadığı yalnızlık duygusunu hafifletir. Farklı bir alandan mezun olmasına rağmen yoluna felsefeyle devam eder ancak bu onun için meslekten ziyade bir yaşam biçimidir. Felsefeyi teknikleştiren ya da felsefe ekollerinin bayılığını yapan memur zihniyetine sahip akademisyenleri eleştirir. İnam için felsefenin ne olduğu açıktır: Felsefe yaşamdan, kültürden beslendiği ve hikmet kaynaklı olduğu nispette anlamlıdır. İnam'ın bu yaklaşımından felsefenin bireylere yaşam içinde pratik bir açılım sağlaması ve yapıldığı topraklara yabancı kalmamasının ve bireylerin bilgisinin onları daha anlamlı bir hayata sevk etmesinin gerekliliği sonucuna varılır.

Gönül Felsefesinin derinlemesine incelendiği üçüncü bölümde gönül kavramının tanımı ve hangi alanlarda kullanıldığı incelenmiştir. İnam'dan önce gönül kavramının felsefi yazında kullanılmadığı görülür. Türkçeye özgü bir kavram olması, özellikle batı dillerine çevrilememesi gönül kavramını odağına yerleştiren Gönül Felsefesinin Anadolu'ya özgü bir felsefi yorumlama olduğunun ipuçlarını verir. Tarihsel ve etimolojik incelemeye tabi tutulan gönül kavramının daha çok tasavvuf edebiyatında karşımıza çıkması kavramın mistik bir anlama sahip olduğunu göstermesi ve akıldan ziyade kalbe hitap eden bir kavram olması açısından önemlidir. Son yıllarda can kavramına atfettiği şekliyle İnam'ın gönlü; beden, duygu, akıl ve çevrenin birbiriyle uyum içinde etkileştiği bir bütünlüktür. Gönlün öğelerinden olan duygu; İnam'ın felsefesinde içimize doğan ve akıl dışı olan güçler olarak karşımıza çıkar. Duygusunu, gönlün diğer öğeleriyle uyum içerisinde yaşayan gönül sahibi kişi içgörülü oluşuyla sadece aklına değil aynı zamanda sezgisine de güvenen kişidir. Bu tavır aslında tasavvufi bilgi kaynaklarından olan keşf ve müşahedeyi akla getirir. Ancak İnam gönül kavramını daha seküler bir şekilde yorumlar

ve tasavvufi anlamlandırmalardan uzak durmaya çalışır. İnam'ın amacı felsefi gelenekte kalmaktır ve bundan dolayı gönlü akıldan ve bedenden ayırmaz.

Gönül; bir yaşam enerjisi, içinde yaşanılan bir atmosfer, bireylerin hayata karşı takındıkları tavır, duruş ve bu tavrın sonucu gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Bu betimlemelerden de anlaşılacağı üzere Gönül Felsefesi hayattan beslenen, bireyin içinde bulunduğu ortam ve yaşamında onu harekete geçiren enerjiyle doğrudan ilintili, yaşam odaklı bir felsefedir. İnam, fenomenolojinin *yaşama dünyası* kavramından esinlenerek oluşturduğu Gönül Felsefesini sistematik bir felsefe olarak betimlemekten kaçınır. Gönül Felsefesi yaşama dünyasından beslenen bir felsefedir ve terminolojiye boğulmadan anlaşılabilir. İnam, arayan ve deneyen bir düşünür olarak zamanla farklı kavramlar üzerinde de yoğunlaşır. Bunlardan biri de Gönül Felsefesinde önemli bir yeri olan can kavramıdır. İnam'ın felsefe yolculuğunda canı keşfedişi ve canın gönlü tamamlaması üzerine düşünceleri ve son yıllarda Uygur metinlerinde karşısına çıkan ve kendisini etkileyen “*tın*” kavramı üzerine çalışması onun kavramlarla olan yakın ilişkisini gösterir. Kavramlar, onun için dil bahçesinde yetişen çınarlardır ve İnam kavramları bilmekten ziyade yaşamının gerekli olduğunu düşünür. Gönül sahibi olabilmek ve gönlü yaşayabilmek, canımızın farkına varmakla başlar. Gönülleyebilmek, yaşamı mana ve değerlerle hayat seviyesine çıkarabilmek, can enerjisiyle düşünerek, duyarak, çevreyle etkileşim içinde olarak ve ürünler ortaya koyarak gerçekleşir. Bu anlamda can, gönlün inşasında olmazsa olmaz bir tuğladır.

Gönül Felsefesinin tarihsel arka planının incelendiği dördüncü bölümde Ahmet İnam'ın felsefesini inşa ederken etkilendiği düşünür ve kavramlar ele alınmıştır. Bunlardan ilki Platon'un *Symposion* diyalogunun konusu olan erostur. İnam, erosun sadece felsefenin değil hayatın temelinde olması gerektiğine inanan bir düşünür olarak, bireylerin her ne yapıyorlarsa aşkla ve şevkle yapması gerektiğini savunur. Aşk; üretme, güzelin içinde güzeli doğurma ve geleceğe uzanmadır. İnam'ın benimsediği yaşam ustalığı düşüncesinde hayat bir sanattır ve gönül sahibi insan da hayatı bir sanat icra eder gibi yaşayan, ürettikleriyle güzeli hedefleyen ve geleceğe uzanan bir birey olarak Diotima ananın tarif ettiği insanla örtüşür.

İnam'ın etkilendiği önemli bir düşünür ise Nietzsche'dir. Özellikle onun Üstinsan kavramı gönül sahibi ya da gönülleyen bireyle özdeşleştirilebilir. Her ikisi de kendisini aşmaya ve gerçekleştirmeye çalışan, bireyin yenilenmesini engelleyen tüm değerlerden sıyrılıp tazelenen, değişme cesaretine sahip, hayatı tüm coşkusuyla yaşayabilen insandır. Nietzsche'nin ortaya koyduğu eserler incelendiğinde bu eserlerin felsefe mi

yoksa edebiyat metinleri mi olduğu noktasında çok keskin bir ayırım olmadığı gözlemlenir. İnam için de aynı durum söz konusudur. Kendisini “düşün ozanı” olarak tanımlayan İnam da düşüncelerini kitap ve makalelerinin yanında şiirle, deneme tarzında yazılarla ortaya koyar.

İnam için ilham verici bir diğer düşünür de Heidegger’dir. İnam’ın Türkçeyle Anadolu topraklarının felsefesini yapma çabası Heidegger’in Alman dilinde ve Germen kültürü odaklı felsefe çalışmalarıyla benzerlik gösterir. Her iki düşünürün de kavramlarla adeta dans edercesine kullandıkları dil ve yeni kavramlar üretmeleri kendi dillerinde felsefe dilini zenginleştirme çabası olarak yorumlanabilir. İnam’ın Türkçe’nin felsefe yapmak için uygun bir dil olduğu, yeni kavramlar üretmenin gerekliliği üzerinde durması Heideggerci bir hamle olarak kabul edilebilir.

İnam’ı Nietzsche-Heidegger boyutundan ele aldığımızda farklı yorumlar yapılabilir. İnam; Heidegger’in köklere dönme isteği ve yeni kavramlarla felsefe yapma tarzını Nietzsche’nin toplumsal baskının her türlüüne başkaldıran üstinsanıyla kendi felsefesinde birleştirmiş görünür.

İnam’ın yıllardır farkında olduğu ancak son yıllarda özellikle üzerinde yoğunlaştığı isim, kendisini hoca olarak gördüğü Yunus Emre’dir. İnam, Yunus’un sırrının dipsiz bir kuyu olduğunu bilerek onun derinliklerinde kaybolmaya gönüllü olur. Yunus’un sırrı İnam’a göre insan olma sırrıdır. Bu sırta ancak gönül sahibi bireyler erebilir. Yunus’un mutasavvıf kimliği göz önüne alındığında, gönül kavramına asıl anlamını veren tasavvufi yorumdan uzak durmak pek mümkün görünmemektedir. Gönül Felsefesi de bu anlamda logosu esas alan felsefi gelenekle, sezgi ve keşfin temel alındığı tasavvufi düşünce arasında kalmış bir felsefe olarak görülebilir.

İnam’ın Anadolu’da binlerce yıldır farklı medeniyetlerin yaşamış olması ve İyonya’nın bu toprakların bir parçası olarak felsefenin doğuşuna ve gelişimine ev sahipliği yaptığına olan inancı onu Mavi Anadoluculuk düşüncesine yaklaştırır. İnam Anadolu felsefesinin eksiksiz olarak ifade edilebilmesi için bir kültür arkeolojisi yapılmasını ve köklerin derinliklerinde yatan hikmete ulaşmanın gerekliliğini savunur. Bu da bize İnam’ın Anadolu’ya ait felsefenin sadece Türk kültürünün değil, Anadolu’dan geçmiş tüm kavim ve medeniyetlerin bu toprakların geleneğinde, folkloründe bıraktığı izin bir toplamı olarak gördüğünü kanıtlar.

Gönül Felsefesinin nous-logos bağlamında Anadolu mayası ve XIII. yüzyılda zirvesini gören Anadolu-Türk bilgeliği açısından değerlendirildiği beşinci bölümde, İnam’ın batı tarzı felsefi gelenekten kopmaması ve fenomenolojik bakış açısı sonucu

onun gönül kavramını yorumlayışının eksik kaldığı sonucuna varılmıştır. Anadolu’da düşünsel anlamda iz bırakan Anadolu-Türk bilgeliğinin temsilcilerinden Yunus Emre ve Nasreddin Hoca’yı örnek vererek varlığı içten dışa ya da nous esasında kavrayan düşünürler olarak Anadolu’yu mayalayanlar başlığında tartışılmıştır. Gönül Felsefesinin bu anlamda Anadolu-Türk bilgeliğinden farklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmamızda; İnam’ın 30 yılı aşkın bir süredir üzerinde düşündüğü, eserler verdiği Gönül Felsefesinin fenomenolojik bakış açısıyla hayattan beslenen ve hayatı anlatan bir felsefe olduğu ve İnam’ın Gönül Felsefesini sistemleştirmeden, terminolojiye boğmadan bir felsefe inşa etmek istediği sonucuna varılmıştır. Akademik hayatı boyunca verdiği derslerde akademik çerçevenin dışına çıkmayan İnam, kendi felsefi düşüncelerini ifade ederken edebiyattan özellikle şiirden yararlanmış, bir türküden ya da bir atasözünden ilham alarak hayatın içinde kalmaya özen göstermiştir. Ona göre, insana dair hayatın içinde yer alan her şeyin bir felsefi yorumu yapılabilir. İçten, hesabilik gözetmeden, hayatın nabzını tutan bir felsefinin peşindedir. Antik Yunan’da Sokrates’in agorada ya da Anadolu’da Yunus Emre’nin halkın içinde olması gibi inzivaya çekilerek değil de; söyleşmeyle, etkileşimle düşüncelerin bireylerin hayatını zenginleştireceğine dair inancı onu belli bir felsefi sistem kurmaksızın felsefe yapmasının sebebidir diye yorumlanabilir.

İnam’ın evrenselliğe giden yolda kendini bilmenin getirdiği bir özgüvenin gerekliliğine olan kabulü, felsefi yönelimini önemli ölçüde etkilemiş görünmektedir. İnam, bu kabulle Anadolu’da unutulmuş felsefi mirası Türkçeye ilk önce kendimize sonra dünyaya anlatma misyonunu üstlenir. Anadolu’da var olan ancak zamanla terkedilmiş değerleri temsil etmesi bakımından Yunus Emre onun için eşsiz bir hocadır. Yunus Emre’nin benimsediği yol olan nous, yani içten dışa yönelerek varlığı birlik esasında bir bütün olarak kavrama şeklinde gerçekleşen düşünme tarzı tasavvufi/mistik bir alt yapıya sahiptir. İnam da felsefesinin merkezine aldığı gönül kavramıyla mistik bir görüntü sergiler. Ancak İnam Anadolu’nun felsefesini yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişi olan ve logosu esas alan batı felsefesi geleneğinde yapmak istediği için Yunus Emre’yi kendi anlayışında seküler bir tarzda yorumlar. Bu yorum İnam’ın Batı felsefi geleneğinde bir inşa yapmak istediğini gösterir. Tasavvufi anlayıştan uzak duruşu, Anadolu bilgeliğinde ön plana çıkan varlığın birliği (vahdet-i vücud) geleneği içinde bir varlık yorumu yapmayışı onu Yunus Emre ve Anadolu bilgeliğinin diğer temsilcilerinden ayırır.

Ahmet İnam’ın, türküleme yoluyla inşa etmeye çalıştığı ve Gönül Felsefesi olarak adlandırdığı Anadolu-Türk Felsefesi, Türk kimliğinin ve Anadolu bilgeliğinin tüm

sadeliđiyle keřfedilmesi ve bu keřfe dayalı dűřünüřűn bugűnkű dűnya sorunlarına kendi penceresinden yanıt bulma gayretidir. Bu anlamda İnam, bugün Tűrkiye’de yapılmakta olan felsefe çalıřmalarına gűnűl kavramı űzerinden bir űzgűnlűk kazandırmıř, yerelden evrensele uzanacak felsefi çalıřmalar için bir omuz, bir kűprű olmuřtur. Tűrke’nin imkűnlarıyla űrettiđi felsefi kavramlarla Tűrk felsefesinin sandıđını açmaya alıřan İnam’ın uzun yıllardır yaptıđı çalıřmalar farklı bakıř açılarıyla incelenmeye tabi tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar Vanleene, Sengün M., “Nietzsche’nin Sanat Anlayışı Bağlamında Apollon ve Dionysos”, *Felsefe Dünyası*, 53, ss. 237-252, Ankara 2011.
- Akbalık, Esra, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde “Gönül” İmgesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26, ss. 20-28, Samsun 2013.
- Akarsu, Bedia, “Logos”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (11. bs), s. 124, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.
- Akdeniz, Emrah, “Nietzsche’de Dekadans ve Kültür Eleştirisi Olarak Trajik Bilgelik”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, ss. 111-126, Isparta 2013.
- Âşık Paşa, *Garib-Name*, haz. Kemal Yavuz, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.
- Ariç, Dilara Pınar, “Yunus Emre Divanında Can Kelimesi Üzerine”, *Dede Korkut Dergisi*, 5, ss. 1-14, Samsun 2014.
- Aruoba, Oruç, “Nietzsche: Temel Görüşü, Temel Kavramları”, *Yazı Üç Aylık Kültür Dergisi*, 3, ss. 174-184, Ankara 1978.
- Aybakan Saliya, Derya, “Nietzsche Felsefesinin Optimistik Yorumu Üzerine Bir Deneme”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 5, ss. 119-136, Kayseri 2016.
- Aydın, Hasan, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2013.
- Babuççu, Ali Han, *Presokratiklerden Platon’a Logos Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016.
- Banarlı, Nihad Sami, *Türkçe’nin Sırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1978.
- Bayraktar, Levent, “Bir Düşünce Ekolü Olarak Anadoluculuk”, *Felsefe Dünyası*, 49, ss. 69-80, Ankara 2009.
- Bayraktar, Nesrin, *Dil Bilimi*, Nobel, Ankara 2017.
- Bolay, Süleyman Hayri “Ahmet İnam”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Düşüncesi*, c. 3, ss. 2925-2937, Nobel, Ankara 2015.
- Cevizci, Ahmet, “Üstinsan”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 880, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Çağrı Mutlu, Esra, “Sokrates’in Öğretmeni Diotima”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, ss. 11-26, Mersin 2018.
- Çakmak, Cengiz v. dğr., *İlkçağ Felsefesi*, ed. Serdar Uslu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012.

- Çelepi, Mehmet Surur, “Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre’nin Sırta Ermesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 38, ss. 111-134, Muğla 2016.
- Çelgin, Güler, “Eros”, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, s. 276, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010.
- Çelik, Sara, *Modern Felsefe-II*, ed. Sara Çelik-Serdar Uslu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.
- Çevik, Cengiz, *Tanımlar: νοῦς (nous), λόγος (logos) ve ratio*, <https://jimithekewl.com/2015/03/28/nous-logos-ratio/>, 2015, (Erişim tarihi: 13.01.2021).
- Çınar, Bekir, “Mevlana’nın Eserlerinde “Can ve Gönül” Kavramları”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu* (Konya, Aralık 14-17 2006), ss. 229-239, SÜMAM Yayınları, Konya 2007.
- Çınar, Mavi, “Antik Yunan Felsefesinde Empodekles, Platon ve Plotinius’ta Aşk Tanımları ve Aşkın Tensel Olandan Tinsel Olana Seyri”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, ss. 120-140, Sakarya 2019.
- Çubukçu, İbrahim Agah, “Yunus Emre’nin Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, ss. 71-93, Ankara 1982.
- Çüçen, Kadir, “Heidegger ve Felsefe”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, ss. 7- 24, Isparta 2006.
- Daldeniz, Elif, “Zerdüş: Tiksinti Duymayan İnsan”, *Cogito*, 25, ss. 251- 260, İstanbul 2001.
- Danto, Arthur, *Nietzsche: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Demir, Nurcan, *Ahmet İnam’da Gönül Felsefesi*, Meda Kitap, Ankara 2019.
- Demir, Mehmet Hilmi-Arıcı, Murat, “Prof. Dr. Ahmet İnam ile Söyleşi: İnsanı Tanımak için Yapay Zeka: Sahici İnsan ve Bir Yaşam Tarzı Olarak Felsefe”, *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, S. 2, s. 139, ss. 137-158, 2019.
- Demirli, Ekrem, “Yunus Emre’nin Şiirleinde Vahdet-i Vücut Anlayışı”, *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu Yunus “Emre’yi Anlamaya Doğru”* (Karaman, Mayıs 22-23 2009), ed. Ali Sözer, ss. 317-330, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Karaman 2010.
- Dervişoğlu, Mehmet, “Mizah-Tasavvuf İlişkisi Bağlamında Nasreddin Hoca Latifelerinin İşlevselliği: Burhaniye Tercümesi Örneği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, ss. 479-495, Edirne 2018.

- Devellioğlu, Ferit, “Can”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s. 328, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- Dinçer, Erdinç, *Friedrich Wilhelm Nietzsche’de Decadance, Nihilizm ve Üstinsan İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2019.
- Dönmez, Süleyman, *Emanet Ahlakı: Türk Ahlak Felsefesine Giriş*, Karahan Kitabevi, Adana 2015.
- _____, *Kesfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*, Karahan Kitabevi, Adana 2015.
- _____, *Türk Yurdu’ndan Din-Siyaset-Felsefe Üzerine Sorgulamalar*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2021.
- Dönmez, Süleyman - Yıldırım, Münir, “Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlak Felsefesinin İmkânı”, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi* (Adana, Mayıs 4-5 2018), ed. Haşım Akça v. dğr., ss. 74-93, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.
- Eroğlu, Türker, “Türkü Nedir?”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7, ss. 78-91, Elazığ 2017.
- Esen, Ali, “Prof. Dr. Ahmet İnam’ın Felsefi Arayışları”, *İlim Dünyası*, S. 2, ss. 17-22, 2011.
- Etimoloji Türkçe, “Can”, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/can> (Erişim tarihi: 21.03.2020).
- Genç, Mehmet Sabri, “Başlangıçta Hûşû Vardı! Prof. Dr. Ahmet İnam ile Röportaj”, *Karabatak Dergisi*, S. 23, ss. 42-59, İstanbul 2015.
- Göçer, Ali, “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 729, ss. 50-57, Ankara 2012.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre*, Varlık Yayınları, İstanbul 1995.
- Günay, Nesrin, “Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve “Gönül, Yürek, Kalp” Kelimeleri”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 29, ss. 121-146, Ankara 2015.
- Güven, Arzu Şeyda, “Türkçede Gönül Kavramı ve Kullanım Alanı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, ss. 227-242, Erzurum 2018.
- Hafız, Muharrem, *Platon Felsefesinde Khora: Varlık, Oluş ve Mekan Üzerine Bir İnceleme*, DM Kitap, İstanbul 2019.
- Haşlakoğlu, Oğuz, *Platon Düşüncesinde Tekhne: Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni Üzerine Bir İnceleme*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016.

- Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soruşturma*, çev. Doğan Özlem, AFA Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2013.
- Hühnerfeld, Paul, *Heidegger Bir Filozof, Bir Alman*, çev. Doğan Özlem, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
- Işık, Yıldız, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır: Yaşam Üstü Söyleşiler*, İmge Kitabevi, Ankara 2012.
- İnam, Ahmet, “Gencin Kendini Aramasında Felsefenin Rolü”, *Felsefe Dünyası*, S. 1, ss. 12-17, Ankara 1991.
- _____, “Bedenim Kimin? Bir Spor Felsefesi için Bazı İpuçları”, *Felsefe Dünyası*, S. 8, s. 7-9, ss. 6-10, Ankara 1993.
- _____, “Can Ahlakı”, *Bilim ve Ütopya*, S. 8, s. 11, Ankara 1995.
- _____, *Düşten Düşünceye*, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- _____, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca*, Okuyanıs, İstanbul 2001.
- _____, *Gönülden Bilime Yolculuklar Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara 2002.
- _____, “Batı Gönül Cahili”, *Millet Haftalık Haber Dergisi*, S. 15, 2003.
- _____, *Dolanmalar*, Hece Yayınları, Ankara 2004.
- _____, *Yaşam Bizi Çağırırken*, Aşına Kitaplar, Ankara 2006.
- _____, “Sır Aydın Doğru”, *Felsefe Dünyası*, S. 44, ss. 1-21, Ankara 2006.
- _____, *Deneyen Felsefe*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2008.
- _____, “Gönül Kaygıları”, *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 1, ss. 162-171, İstanbul 2008.
- _____, “Yunus Emre Beyitinde Dostların Karşılaşması Üzerine Bir Deneme”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1/4, ss. 1-18, 2008
- _____, *Dünya Gönülden Gönüle*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.
- _____, “Gönül Felsefesi”, *Kalkınma Dergisi*, S. 53, ss. 72-76, 2009.
- _____, *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, “Anadolu’ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları”, *Hece Dergisi*, ss. 130-141, Ankara 2010.
- _____, “Bilince Can Katmak”, *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 6, ss. 32-36, İstanbul 2011
- _____, “Bir Gönül Sosyolojisi Nasıl Olanaklıdır?”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, ss. 7-42, Malatya 2011.

- _____, “Eroseye Üstüne Bazı Düşünceler”, *Antik Yunan’da Felsefe ve Çağımıza Etkileri Sempozyumu* (Aydın, 14-16 Nisan 2011), ed. Yavuz Kılıç, ss. 262-277, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın 2011.
- _____, *Candan Gönüle*, Bilsam Yayınları, Malatya 2012.
- _____, *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014.
- _____, “Bilim, Sanat ve Felsefe Dili Olarak Türkçe”, *Düşünüyorum Aylık Bülten*, S. 57, ss. 40-41, İstanbul 2015.
- _____, “Dilin Dillendirdiği”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 767-768, ss. 20-29, Ankara 2015.
- _____, *Bilge kökümüz en büyük sigortamız*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bilge-kokumuz-en-buyuk-sigortamiz>, 2016 (Erişim tarihi: 25.06.2020).
- _____, *Bilimin Binbir Yüzü*, Vadi Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, “Eğlencenin Felsefesi”, *TRT Akademi Dergisi*, 1, ss. 247-255, Ankara 2016.
- _____, *Hıyaran*, Vadi Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, “Yundum Türkçeyle”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 775, s. 75, Ankara 2016.
- _____, “Can Darlığı”, *Bilim ve Ütopya*, S. 265, s. 4, Ankara 2016.
- _____, *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2017.
- _____, “Erdem Değil Özdem”, *Bilim ve Ütopya*, S. 276, s. 4, Ankara 2017.
- _____, “Bilim Zevki”, *Bilim ve Ütopya*, S. 292, ss. 5-6, Ankara 2018.
- _____, *Düşünmek Göze Almaktır*, <https://www.afyonhaber.com/yazarlar/prof-dr-ahmet-inam/soylesi-dusunmek-goze-almaktır/268/>, 2018 (Erişim tarihi: 18.01.2021).
- _____, *Günlerin Işığı*, İşaret Ateşi (E-kitap), 2018.
- _____, *Zirvelerin Aynası*, İşaret Ateşi (E-kitap), 2018.
- _____, *Nietzsche Bu Sarkıyı Biliyor muydu?* <https://www.afyonhaber.com/yazarlar/prof-dr-ahmet-inam/nietzsche-bu-sarkiyi-biliyor-muydu/464/>, 2019 (Erişim tarihi: 15.11.2020).
- _____, *Söz Hanı*, İşaret Ateşi (E-kitap), 2019.
- _____, *Tüten Düşünce*, <http://www.ahmetinam.com/yazilar-T-uuml-ten-D-uuml-s-uuml-nce>, 2020 (Erişim tarihi: 18.03.2020).
- _____, *Türküye*, <http://ahmetinam.com/yazilar-T-Uuml-RK-Uuml-YE>, 2021 (Erişim tarihi: 12.02.2021).
- _____, “Gönül Canın Neresinde?”, *Bilim ve Ütopya*, S. 321, s. 12, Ankara 2021.

- _____, *Sır Mushafında Anadolu*, <http://users.metu.edu.tr/phil/ahmet-inam/anadolu.htm> (Erişim tarihi: 24.04.2020)
- Karabulut, Dilnur, *Heidegger Felsefesinde “Kaygı”nın Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014.
- Karadağ, Metin, “Yunus Emre’de İnsan Sevgisinin Boyutları”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 6, S. 2, ss. 113-123, Bursa 1991.
- Koç Aydın, Ayten - Özkan, Muhammet Volkan, “Ahmed Yesevî Sisteminde Fikir ve İş Birlikteliği: Bilmek ve Eylemek”, *II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu* (Ankara, Nisan 25-26 2018), ed. Zülfikar Güngör, ss. 499-512, Aren, Ankara 2018.
- Koç, Yalçın, *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, Cedit Neşriyat, Ankara 2014.
- Kuçuradi, İonna, *Nietzsche ve İnsan*, Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Küçükalp, Kasım, “Fenomenolojinin Türkiye Serüveni”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, S. 17, ss. 273-312, İstanbul 2011.
- Megill, Allan, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Ayraç Kitapevi, Ankara 1998.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine*, çev. Gürsel Aytaç, Say Yayınları, İstanbul 2003.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Onaran, Mustafa Şerif, “‘Nasreddin Hoca’ Kitabının Yayın Serüveni”, *Cumhuriyet Kitap*, S. 338, s. 7, İstanbul 1996.
- Ömerustaoğlu, Adnan, “Ahmed Yesevî Felsefesi”, *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul, Eylül 26-28 2016), ed. Ömer Kul v. dğr., ss. 68-80, Şenyıldız Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Özçelik, Mustafa, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2008.
- Özçelik, Mustafa, *Bizim Yunus*, Sistem Ofset, Ankara 2010.
- Özdemir, Nebi, “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, *Milli Folklor*, 87, ss. 27-40, Ankara 2010.

- Piriççi, Nihat, *Anadolu'daki Fikri Gelişmelerin Cemal Süreya'nın Düşüncesine Etkileri: Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Bağlamında Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2018.
- Peters, Francis E. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Platon, *Şölen*, çev. Azra Erhat & Sabahattin Eyuboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- Roney, Patrick, "Aşkılık ve Yaşam: Nietzsche ve Tanrının Ölümü Üzerine", çev. Elis Şimşon, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 20, ss. 305-321, Bursa 2013.
- Schrag, Calvin O. "Heidegger Felsefesinde Fenomenoloji, Varlıkbilim ve Tarih", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, çev. Serdar Şen, 13, ss. 205-215, İzmir 2006.
- Şimşek, Selami, *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2011.
- Tannebaum, Donald - Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara 2005.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler: Yunus Emre*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Tatçı, Mustafa, *Divan-ı Hikmet Hoca Ahmed Yesevî*, Merkez Repro Basım Yayın, Ankara 2016.
- TDK Sözlüğü, "Can", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).
- TDK Sözlüğü, "Gönül", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).
- TDK Sözlüğü, "Göz kamaştırmak (veya almak)", <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi 11.10.2020).
- Tokyürek, Hacer, "Eski Uygur Türkçesinde "Köñül" Sözü", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, ss. 247-272, Ankara 2013.
- Türkçe Etimoloji Sözlüğü, "Gönül", <https://www.etimolojiturkce.com/arama/g%C3%B6n%C3%BCl>, (Erişim tarihi: 21.03.2020).
- Ulukütük, Mehmet, "Batı Felsefesi ve "Taşrası": Efendiler İcadı ile Köleler Üretiminin Merkez-Taşra İkileminde Yansımaları", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, ss. 31-75, Malatya 2018.
- Uygur, Mermi, *Güneşle (Denemeler)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

- Uzun, Mustafa İzzet, “Can”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7, s. 138, ss. 138-139, İstanbul 1993.
- Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi* (c. 1-2), çev. Mehmet İzzet & Orhan Saadeddin, İz Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Vural, Mehmet, “Mağrip’ten Meşrike Felsefe: Doğu Bilgeliği”, *Felsefe Dünyası*, 71, ss. 20-45, Ankara 2020.
- Yılmaz, Hasan Kamil, “Gönül Gözü Gönül Dili”, *Diyanet Aylık Dergisi*, 240, ss. 4-7, Ankara 2011.
- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, haz. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- Whitehead, Alfred North, *Process and Reality, An Essay in Cosmology*, Free Press, New York 1978.